
Casa
Thüringer
Panait Istrati

PANAIT ISTRATI

CASA THÜRINGER

1933

În memoria lui Jacques Robertfrance

Dedic această carte, pe care a corectat-o înainte de a muri,
Omagiu întârziat de la un prieten nerecunoscător.

PANAIT ISTRATI
Mănăstirea Neamț
la 23 noiembrie 1932.

Introducere

Cu apariția acestui prim volum în Editura „Cartea Românească", mi se realizează o veche dorință: aceea de a ceda și în România, cum am făcut la Paris, exclusivitatea publicării cărților mele unei mari case de editură, care să poată într-o zi să prezinte cititorului român colecția întregii mele opere literare, frumos tipărită.

Bântuie azi, cum nu s-a pomenit niciodată, o mare nenorocire în lumea scriitoricească și în cea editorială. Scriitori și editori, deopotrivă de importanți în viața literelor, sacrifică totul interesului bănesc. Aproape nu există autor care să nu alerge acolo unde i se dă mai mult, schimbându-și editorii cum și-ar schimba amantele. La rândul lor, atotputernicii stăpâni ai tiparului nobil nu visează decât cai verzi pe pereți, sau mai precis, zilnic tiraje amețitoare. Au apus, poate, pentru totdeauna vremurile când un La Bruyère oferea gratuit manuscrisul *Caracterelor*, primului său editor, care îi era și prieten, iar acesta risca să se ruineze tipărindu-l. De când s-a constatat că și literele pot fi o întreprindere bănoasă, care pricopsește din vreme în vreme pe câte cineva, nimeni nu mai vrea să-și aducă aminte că arta adevărată cere sacrificii, că succesul unei opere literare nu trebuie confundat cu acela al unui săpun „Cadum", că scriitorul nu e totdeauna un om care n-are nimic de spus și că un editor pe lângă interese materiale de apărat, mai poate avea și misiuni de îndeplinit.

Dar astăzi suntem cum suntem și nimic nu se mai poate întoarce spre un idealism de mult răposat. Totuși, nici mentalitate de brânzari nu putem avea. Oricât s-ar înverșuna în epoca noastră autori, editori și public să umilească literatura -reducând-o la nivelul unei simple meserii lucrative, lipsită de orice misiune nobilă și atârnând în întregime de tapajul reclamei -gândirea tot va sfârși prin a învinge disprețul ce-o copleșește și a se impune.

Am greșit și eu, la început, luat de curent. Am încercat marea cu degetul, izolând pe la diverși editori francezi câteva lucrări, dintre cele mai bune. Rezultatul e că astăzi aceste cărți nu-mi mai produc nimic, ucise înainte de a fi trăit, iar lectorul nu mai poate să și le procure, reeditarea lor izolată fiind aproape imposibilă.

În țară însă n-am făcut nimic ca să merit împrăștierea cărților mele, așa cum se văd editate azi. N-am alergat după nici un fel de chilipir, ba chiar am propus mereu un contract de exclusivitate, acceptând bucuros partea mea de sacrificiu.

N-am fost înțeles decât, acum în urmă, la „Cartea Românească", de care mă leagă un angajament temeinic. Sper că el va da roadele așteptate: adică reunirea întregei mele opere într-o singură colecție, frumos prezentată. Dacă ingratitudinea vremurilor îmi va cere, în acest scop, să fac concesii materiale justificate, le voi face oricând. Rog să mi se respecte această dorință și în ziua când nu voi mai fi, sacrificându-se interesul material, celui moral.

*

Aș fi avut multe de spus, în această introducere. Reaua stare a sănătății nu mi-o îngăduie. Lucrez, măcinat de febră și silit de nevoia de a-mi câștiga pâinea. Totuși, câteva explicații sunt necesare.

După cum se vede, volumul de față e întâiul dintr-o serie, care ar putea să cuprindă vreo duzină, dacă aș avea zile să-mi duc opera până la capăt.

Care e acest capăt?

E *Viața lui Adrian Zografi*. În jurul acestui personaj gravitează tot ce-am povestit până acum și voi mai povesti. El e tipul lucrătorului idealist, cu oarecare cultură de autodidact, cu oarecare talent de scriitor și cu mult spirit de independență. Această din urmă particularitate -adevărat beteșug într-o epocă de totală abdicare a personalității, cum e a noastră -îl pune pe eroul meu în conflict permanent cu acei cari ar trebui să-i fie tovarăși de revoltă, dar cari, din motivul sus-numit, îi devin pe nesimțite dușmani înverșunați.

Cum Adrian a trăit prin multe părți ale pământului și s-a amestecat printre tot felul de oameni, istoria vieții lui e mai curând un film episodic decât un roman, mai ales că faimoasa „psihologie" e cu totul absentă. Năzuiesc să înfățișez contemporanilor mei o vastă frescă realistă, prea puțin ilustrată cu acel soi de „documentație" care e la îndemâna oricui și nu dovedește nimic, ci bizuinduse mai mult pe elementul autobiografic, pe *faptul trăit*, cunoscut de toți și care nu poate fi contestat autorului, deci nici eroului său.

Acesta din urmă nu va fi deloc modelul luptătorului „idealist" contemporan, așa cum îl vedem reprezentat de cele două tabere de la extrema stângă și de la cea dreaptă, după cum nu va semăna nici tipului anost și anacronic de la mijlocul acestor extremități. Adrian e un exclus al tuturor curentelor sociale din vremea noastră, un singuratic. Așa că felul lui de a gândi nu va avea ecou decât mult mai târziu, atunci când extremele de

azi își vor fi dat toată arama pe față, în materie de „idealism", și când se va simți nevoia de a reacționa împotriva lor.

Din punct de vedere al originalității operei mele, e evident că nu pretind să fiu profet în țara mea, nici să fac figură de *autor român*. Sunt un autor care e nevoit să evite orice *formă națională* dat fiind că scrie într-o limbă străină. Cu totul altfel aș face o carte, dacă aș ști că o *destinez librăriei românești*. De aci, scăderea fatală a originalității lucrărilor mele, opuse celor ieșite din pana confraților mei români.

Încerc să fac o largă adaptare, tot respectând textul francez. Câte dificultăți am de învins, n-o vor ști decât acei cari ar avea răbdarea să confrunte, linie cu linie, ambele texte. N-aș putea spune în ce măsură am reușit să fac să nu se simtă că e o traducere, nici de câte ori am păcătuit împotriva limbii noastre.

Cred, totuși, că cu greu ar putea cineva să mă traducă mai bine decât am făcut-o singur. În orice caz, dacă mi-e scris să n-am răgaz să mă redau eu însumi limbii mele materne, ar fi bine ca adaptarea de față să fie luată ca model, măcar în părțile unde dovedesc că o traducere bună nu se poate obține uneori decât cu prețul unei curajoase violări a originalului.

PANAIT ISTRATI

Nisa, *1 decembrie 1933*

PREFAȚĂ LA „ADRIAN ZOGRAFI“ SAU MĂRTURISIRILE UNUI SCRIITOR AL TIMPULUI NOSTRU

Povestea vieții lui Adrian Zografi, în șase volume, ar fi trebuit să constituie inițial *întreaga mea* operă. O operă literară cuplată cu mărturia unui om matur. Aveam patruzeci de ani când, în vara lui 1924, *a apărut prima mea carte, Chira Chiralina.* Nu la acea vârstă se începe ca scriitor, așa cum am spus în prefața mea la *Chira.* Așa că m-am hotărât, atunci, să spun *doar un caz.* Și chiar și atunci am făcut-o doar împins de Romain Rolland.

Dar de îndată ce am început să scriu, violența temperamentului meu mi-a purtat rațiunea așa cum vântul poartă o pană. Am izbucnit de bucurie, am plâns de fericire la ideea că un prieten de o specie și de o talie încă necunoscută mie și-a dorit să scriu, într-adevăr, *în franceză!* Care franceză? Am spus-o deja; un ciripit a cărui melodie armonioasă mi-a întors capul și pe care tocmai o descoperisem singur, descifrând, folosind un dicționar, Fénelon, Jean-Jacques și alți câțiva clasici. Căutam un instrument rudimentar care să mă ajute să mă înțeleg cu colegii mei elvețieni, zugravii de case. M-am trezit, cântând la flaut cu sunete încântătoare. Și din moment ce un auditoriu ca Romain Rolland mi-a strigat: *„Hai!“*, m-am dus acolo, pentru a-i face plăcere, pentru că nu bănuiam nimic, dar mi-am lăsat firul Arianei să-mi scape din mâini și m-am pierdut într-un labirint de povești minunate.

Când am vrut să mă întorc la *Adrian Zografi al meu,* la existența lui adevărată sau probabilă, mi-am dat seama că mi-a crăpat flautul: *Mihail al meu* a pledat prost pentru marea lui cauză, prietenia. Am confundat realitatea cu visul. Îmi lipsea suflarea? Am încercat să mă conving de asta: am fredonat *Naranțula* și *Ciulinii Bărăganului* și am fost foarte aplaudat.

Dar viermele îndoielii care roade se strecurase în măduva mea cea mai bună. Mi-a fost teamă de contactul cu sufletul muncii mele. Pentru a alunga spiritul rău, am aruncat între el și mine o mână de resturi de viață: *Pescarul cu bureți*; apoi, ultimul meu strigăt: *Țața-Minca,* care începe cu impulsurile de altădată, ca să se termine imediat, ca un cântec de lebădă. Și acum iată-mă cu brațele atârnând în fața vieții lui Adrian Zografi, care trebuie să fi fost tulburător, dar pe care îl contemplu cu un ochi rece. Bărbatul mă face să-mi pară rău pentru el. Pentru el nu mai am *flaut*, am *condei*, ca toți scriitorii vremii mele, care scriu nu atât din pasiune cât pentru a-și câștiga

existența, cu aceste două insuficiențe în dezavantajul meu: 1° ei *știu cum să facă* „cărți“, pe când eu cu greu știu; 2° ei scriu în limba lor maternă, în timp ce eu muncesc ca un orb, lovindu-mă cu capul de toate regulile unei gramatici din care nu cunosc primul cuvânt.

Nimeni să nu-și imagineze că întreprind aceste mărturisiri ca să cerșesc un fel de îngăduință de la cititor, de la opinia publică sau de la posteritate. Nu alții mă vor învăța ce sânt, ce pot sau nu. De asemenea, când vorbesc despre „insuficiențele mele“, să fie înțelese ca *eroismele mele.* Iată dovada, pe care o supun mai ales examinării acestui tânăr care îmi scrie să-mi spună cât de fericit trebuie să fiu.

Dacă, chiar și când jonglez cu limba sa maternă, *scrisul* este o tragedie pentru cineva care își face vocația un cult, cum trebuie să fie pentru mine, care, în franceza mea improvizată, sunt și astăzi unul care deschide Larousse de o sută de ori pe zi, să-l întreb, de exemplu, când se scrie *amener* și când *emmener!* Iată iadul! Înainte ca o cârtiță forțată să urce o scară fierbinte. Și sufăr din toți porii, aproape niciodată nu știu când mă îmbunătățesc și când îmi stric textul.

Bietele noastre destine! Înainte de a deveni scriitor am experimentat destul de mult munca silnică, dar nu mi-am dat seama atunci că mai trebuie să experimentez cele mai inumane dintre toate: cele care se practică în fața admirației oamenilor și la capătul cărora mă scufund, trup și suflet, în același timp. Da, acest suflet pe care l-am apărat atât de mult împotriva persecuției muncii silnice și care a fost prima mea fericire! Astăzi pleacă, în bucăți mici, fără ca eu să-l pot opri, ca atunci când eram muncitor, să-l salvez de la o moarte mizerabilă. Acesta este eroismul meu invers: *condamnat să scriu.*

Chiar să fi vrut? Nu. Spre deosebire de *Martin Eden,* nu am trimis niciodată un manuscris unui editor sau unui om de litere, iar cei care mi-l trimit astăzi pe al lor, amintindu-mi de „marele meu noroc“, nu știu că Romain Rolland a luptat din ianuarie 1921 până în mai 1922 pentru a mă face să iau hotărârea de-a scrie. A fost prima trăsătură a eroismului, cunoscută de la el: „*Muncii*“, i-a spus omului care părăsea spitalul din Nisa, „*Muncii îmi datorez mântuirea!*“

Până atunci abandonasem mereu încercările mele literare pe la pagina a treizecea sau a patruzecea, cel mult. Asta, în română, și la câțiva ani distanță una de cealalta. Am urât scrierile literare care *nu s-au întâmplat de la sine.*

Mi-am imaginat că romancierii scriu așa cum cântă privighetoarea. A fost, în plus, un gând convenabil, care a mers bine cu a mea *dolce farniente*[1]. Nu mi-a plăcut efortul.

Vocea lui Villeneuve[2] m-a impresionat prin tonul ei diferit: când ai ceva de spus și darul de a scrie, renunțarea la el este o crimă, lenea o rușine.

Așa că m-am supus, cu entuziasm. Dar, de la început, necunoașterea limbii m-a făcut să plătesc scump bucuria de a scrie și de a scrie în franceză. Pieptul meu era un furnal plin de metale topite care căutau să scape și nu găseau matrițe pregătite să le primească. În fiecare minut am oprit materialul incandescent, să văd dacă *l* este dublu, sau un *e* grav, dublu *p* sau doar unul, feminin sau masculin. Nu știu cum n-am înnebunit la vremea aceea. Și ce aur frumos s-a vărsat pe pământ!

Așa mi-am scris toate cărțile și toată corespondența. A existat vreodată în istorie un alt nenorocit, scriitor de felul meu?

Totuși, atâta timp cât căldura creuzetului a rămas la maxim, suferința nașterilor mele chinuite a fost suportabilă. Eu eram menestrelul ignorant, sau mai bine zis violonistul țigan din Brăila care suporta insulte și bătăi la toate nunțile țăranilor, numai pentru bucuria de a-i vedea pe petrecători rămânând, zi și noapte, cu ochii atârnați pe buze, de arcușul lui. Am cunoscut acești ochi care ascultă, ochi pe care i-am iubit. Ei sânt cei care m-au făcut povestitor.

Dar, vai, într-o zi vraja s-a rupt!

M-am implicat în treburile lumii, am discutat cu prietenii ideile și problemele timpului meu. Mi-au reproșat cu tandrețe la început, apoi când am insistat, m-au certat: *„Cizmarule, rămâi la ciubotele tale!“*[3] Așa că m-am supărat. Uitasem oare că Adrian Zografi fusese întotdeauna mai puțin un povestitor decât un rebel? Nu o uitasem, dar am vrut ca revolta lui să fie disciplinată. Asta m-a enervat și mai tare. M-am prăbușit. Când m-am întors din Rusia, m-am despărțit de cei mai apropiați prieteni.

Și în timp ce Egiptul m-a împins înapoi și Italia m-a aruncat în temnițele sale din Trieste, amabilii păstori comuniști francezi au anunțat clasei mele apostazia mea față de Europa muncitoare: „agent al Siguranței românești“, „vândut burgheziei“. Au făcut-o la largul lor, în mijlocul unei tăceri care mi-a dovedit cât de singur este omul pe pământ.

Deșărtarea deșertăciunilor, toate-s deșertăciune…

Asta nu e tot. Se spune că nenorocirea nu vine niciodată singură. Vine chiar prea bine însoțită.

În izolarea din ce în ce mai mare din ultimii ani, mai aveam unul sau doi prieteni, prieteni de la bun început și care jucaseră un rol ideal în existența mea. I-am pierdut în cel mai rușinos mod: prin bani!

Bineînțeles, cărțile mele îmi câștigaseră niște bani, pe care i-am împărțit, pe măsură ce intrau, cu oricine, prieten sau străin, care vorbea cu mine. Continuam doar o practică de lungă durată la care nu aveam drepturi exclusive. Mai ales în Est, asistența reciprocă prietenoasă și ajutorul străinilor sânt obișnuite. Le datoram pentru că n-am murit de mizerie. În acest sens, Occidentul însuși a fost destul de generos cu mine.

Bine! sufletele mele cele mai dragi au numit această practică *disipare*. Se pare că trebuia să păstrăm banii ăștia ai naibii și să-i mâncăm cu familia.

Aici cearta s-a desfășurat în mod oriental: bolnăvicios, murdar, definitiv. De ambele părți, sufletele s-au scufundat în mârșăvie.

E asta tot? Ba nu! E și ce-i mai rău.

Acolo este femeia.

Sunt multe femei în viața mea. Le-am iubit. M-au iubit. Și despărțirile noastre au fost întotdeauna suportabile. Am oroare de suferința care vine din inutilitatea cărnii, căci este cea mai stupefiantă dintre toate! Am făcut deci imposibilul pentru ca, în timpul unei despărțiri, răul să nu fie mortal pentru niciuna dintre părți.

Da, am făcut imposibilul… Și am reușit pentru că eu ținusem frâiele. Dar a venit ziua în care o femeie – cea mai importantă dintre toate câte le-am cunoscut: *tovarășa de viață* – mi-a furat conducerea echipajului alienat. Văzând dezastrul venind, ah! cât de mult n-am rugat-o să mă lase în iad, cât răul mai putea fi împărțit în mod egal!

— Nu! Nu! strigă ea. Nu pot trăi fără tine. Omoară-mă!

Așa că mi-am lăsat capul în jos și i-am dat frâiele.

M-a condus până la marginea prăpastiei, m-a scuipat în față, și m-a împins în abis fără avertisment. Nu a suferit deloc. Era absorbită.

Era o femeie de mare caracter. Cei mai distinși prieteni ai mei au afirmat acest fapt. Și eu însumi eram convins de asta.

Doamne! Trimite omului ciuma, lepra și toate celelalte calamități ale existenței, dar nu-i trimite o femeie cu „caracter mare“.

Aproape că am renunțat să mai gândesc atunci.

Acest fapt s-a întâmplat în vara anului 1930.

Gata cu idealurile sociale. Mai multă încredere în artă. Gata cu prietenia. Gata cu tovarăşe de viaţă.

Singur, întins pe pat, cu ochii aţintiţi pe tavanul alb al cămăruţei mele din Brăila, am petrecut zile şi nopţi luptând împotriva nebuniei şi a sinuciderii. Nu am vrut să mă scufund. Am vrut *să înţeleg*. Să înţeleg monstruozităţile existenţei!

Am crezut că am câştigat. Încă o dată! Dar nu. Mă aştepta un alt duşman: tuberculoza! Nu m-am mai gândit la asta. M-a înjunghiat în spate.

O nouă luptă, dar fără succes.

Aci sânt.

Astăzi, schimnic în această veche mănăstire din Carpaţii Moldovei de unde scriu aceste rânduri, mă răzvrătesc împotriva destinului meu – inutil, mi se pare. Nu mai am decât bazele plămânilor ca să respir. Timp de patru luni mi-am petrecut trei sferturi în pat. Nu pot să merg două sute de paşi sau să vorbesc cinci minute fără să mă sufoc. Şi corpul meu ars de febră cântăreşte doar cincizeci de kilograme. Tuberculoza, pe care o cunosc de multă vreme, nu mă adusese niciodată într-o asemenea stare.

E grav.

Totuşi, nu pot muri!

Cea mai serioasă, cea mai onestă parte a operei mele vine întotdeauna din ventru. Nu mă simt născut pentru a-i distra pe oameni, ci pentru a-i instrui fratern, pentru că experienţa mea de viaţă este dintre cele mai generoase. Nu-mi spuneţi că oamenii nu vor a fi educaţi; dacă-şi doresc a fi, atunci prin exemplu.

De ce sântem atât de sensibili la triumful binelui asupra răului? De ce ne bucurăm de înfrângerea celor răi? Asta pentru că ne naştem buni. Dar nu trebuie să le arătăm oamenilor acest triumf şi această înfrângere doar în romane, în teatru şi pe ecran, trebuie să le dovedim *în viaţă*, şi asta se face rar.

Foarte rar, din două motive: în primul rând, pentru că omul, deşi se naşte bun, este şi o făptură mândră, deşartă, egoistă; în al doilea rând, pentru că este foarte greu să te comporţi generos în viaţă, în timp ce marea majoritate a oamenilor fac exact invers.

Ori, pe parcursul întregii mele existenţe – o existenţă cât se poate de dureroasă – singura acţiune pe care am realizat-o cât mai perfect posibil e tocmai de a fi depăşit această dificultate, să mă fi purtat ca un om generos.

Da, astăzi viața mea este la cheremul celei mai mici răceli, dar, o pot spune public, căutați-mi existența, veți găsi tot ce vreți împotriva mea, nicăieri nu veți găsi acest defect care provoacă nefericirea umanității, *egoismul*, egoismul atroce care îl face pe om insensibil la suferința aproapelui său.

Acesta este *Adrian Zografi al meu.*

Adrian demonstrează prin exemplul vieții sale că nu este absolut necesar să ai un suflet stoic, sau virtuos, pentru a putea și a trăi generos. Acest lucru se întâmplă pur și simplu pentru că generozitatea oferă sufletului mai multă satisfacție decât egoismul.

Viața nu este frumoasă doar atunci când te protejezi de mizerie în mijlocul suferinței universale sau când trăiești într-o vilă magnifică, înconjurat de femei frumoase, prieteni lingușitori, limuzine superbe și câini frumoși, urmând exemplul majorității artiștilor și moraliștilor din timpul nostru apocaliptic.

Viața poate fi mult mai frumoasă când mori în fața unui șevalet, fără resentimente, cu o conștiință liberă de orice greutate rușinoasă, *după ce ai avut toate posibilitățile și chiar gustul, uneori, de a face ca aproape toți ceilalți.*

Pentru că lumea poate trăi fără drumuri, fără electricitate și chiar fără igienă personală, dar nu poate trăi fără suflete curate.

Adrian va trăi și poate muri pe o paletă pentru că a avut încredere totală în generozitate, și viața îl răsplătește somptuos. Asta se răsplătește. Asta s-a plătit cu sângele lui.

Cum și-ar putea încheia viața într-un palat, soțul unei americane bogate, când și-a propus să descopere un Romain Rolland și un George Ionescu, și când viața, bogată în minuni, i-a dat și pe unul și pe altul?

Oh! da… Într-o zi se va putea separa de amândoi. Nu numai moartea îi desparte pe oameni, există și neînțelegeri, inutilitățile temperamentelor noastre. Nu contează. Acest lucru este uitat de-a lungul secolelor. Ceea ce contează și nu se uită niciodată în memoria generoasă a oamenilor sânt marile înțelegeri, creatoare de miracole.

Unul dintre aceste miracole este momentul frumos al întâlnirii noastre, noi trei, la masa neagră a Eternității.

Iată mâna mea… Și să murim, fiecare pe patul pe care-l iubim!

Am înțeles asta după ce am trăit șaisprezece luni în URSS și după ce am depășit sinuciderea și nebunia. Am înțeles că „nimeni nu poate sări mai sus decât pălăria“, așa că nu-mi amintesc cine a spus-o.

Totuși, trebuie să încercăm să mergem mai departe. Un pic. Merită să încercăm.

Pentru că înaintea noastră, ca un cadavru împuțit, se află viața teribilă a oamenilor – oameni care se devorează unii pe alții. Ajunge! Nu este oare adevărat că, de când există lumea, orice forță care se ridică deasupra masei umane și ori de unde ar veni ea, de deasupra sau de dedesubt, nu face decât să zdrobească pe aproapele său cel slab? Poate-i bine! Dar unde scrie că trebuie să continue așa până la sfârșitul veacurilor?

Știu: prietenii academici îmi amintesc constant de biologie și de legile ei. Nu! Nu! Dacă universitățile doar învață asta, jos cu universitățile! Refuz să mă consider o pasăre de pradă care se hrănește cu sângele semenilor săi. Sânt om, adică singurul dintre toate animalele care suferă la spectacolul suferinței semenilor săi. Nu mă confundați cu un biet șoim.

Atunci? La ce folosesc toate aceste științe, toate aceste arte, tot noroiul vechilor noastre filozofii, de vreme ce n-am reușit încă să ne apărăm, sub pedeapsa cu moartea, de a trăi din sângele aproapelui nostru? De ce, de la înălțimea amvonurilor voastre de morală și religie, predicați Frumosul, Bunul, Dreptul, întrucât toată lumea, până la ultimul, în practică se supune numai legilor biologiei șoimului?

Dar toate aceste lucruri au fost deja spuse și spuse atât de bine, încât mulțimile, mereu dornice de dreptate, s-au îndrăgostit de ele. Și dintre toți iconoclaștii și-au făcut noii idoli.

Ce a rezultat? Nimic.

Sau mai mult, poate! Aceasta a rezultat într-o nouă profesie, cea mai oribilă dintre toate: profesiunea foarte profitabilă a artistului sau moralistului care trăiește din sângele sfintei revolte a celor învinși.

Acum s-a sfârșit!

Văd un bărbat nou născut pe stradă, un cerșetor. Un cerșetor care nu mai crede în nimic, dar care are încredere totală în forțele vieții. Și din patul meu de bolnav – care poate deveni chiar patul meu de moarte în această toamnă – îi spun acestui cerșetor ceea ce Adrian Zografi poate nu va mai avea timp să-i spună. Îi spun asta:

După ce am avut încredere în toate democrațiile, în toate dictaturile și în toate științele și după ce am fost dezamăgit peste tot, ultima mea speranță de dreptate socială a fost fixată pe arte și artiști. Având în vedere marea lor putere asupra maselor, mă așteptam ca în scrisori să apară rebeli giganți care toți, pe străzi, se vor pune în fruntea cruciadei împotriva civilizației noastre bestiale, demascând toate ipocriziile: democratice, dictatoriale, religioase, științifice, pacifiste sau moralizatoare.

Nu am văzut așa ceva, după cum de știe. Arta este o înșelăciune, ca toate celelalte așa-numite valori. Eu am făcut artă și am făcut-o destul de bine, așa că vă pot spune: arta, o altă păcăleală. Iar artistul este asemenea omului Bisericii; propovăduiește sublimul, dar îl îngrămădește pe Ion cât poate, ne abandonează în vizuina lupului și se retrage să-și ciugulească prada, perfect apărat de aceleași mitraliere pe care ți le cere ție, numai ție, să le distrugi…

Iată ce sunt artele și artiștii care ne mișcă. Niște șarlatani!

Așa că atunci când, în retragerea lor, te îndeamnă să aderi la asta și la asta, vărsând lacrimi peste soarta ta, nu mai adera la nimic. Nici măcar tuturor acestor „patrii internaționale“ care sunt la modă în acest secol.

Patrie? Jos toate patriile, naționale sau internaționale, cu vechii sau noii lor stăpâni, democrații sau absolutiștii, toți stăpânii – jos cu toate patriile care-i omoară mereu pe unii pentru a-i ține pe alții în viață. Refuză să mori pentru oricine. Încrucișează-ți mâinile! Sabotează totul! Rămâi greoi cu toată greutatea ta. Spune-le acestor domni, oricine ar fi ei, să meargă să fie uciși pentru toate aceste patrii pe care le inventează în fiecare secol și care arată toate la fel. Tu, om gol, om care nu are decât săracele sale brațe sau sărmanul său cap, refuză totul, totul: ideile lor, precum și tehnica lor; artele lor, precum și revolta lor confortabilă.

Și dacă ai chef să mori pentru cineva sau pentru ceva, mori pentru o curvă, pentru câinele unui prieten sau pentru lenea ta.

Trăiască omul care nu aderă la nimic!

Cititorul meu, tu care erai obișnuit cu arta mea – părăsește-mă! Nu mai am gusturi pentru artă și, chiar dacă îmi revin, nu o voi mai face.

Dar am învățat de la *Jean-Christophe* ceea ce n-am învățat de la toți dragii mei din Balzac. *Am învățat să vorbesc sincer, omului care crede în mine.*

În acest *Jean-Christophe*, pe care l-am citit acum treisprezece ani în timp ce pictam tractoare la Geneva, în *acest Jean-Christophe* despre care Georg Brandes mi-a scris mai târziu că „nu este o operă de artă“, *am învățat ce ar trebui să fie un scriitor cinstit și ce ar trebui să fie un cititor cinstit.*

Asta nu-i fără importanţă! Este mult mai mult decât toate aceste bărbi din *Divina Comedie* și chiar din *Faust.* Da, da… Există mult prea multe opere de artă care vizează zenitul decât cele care te învață să te comporți cinstit în viață. Voi merge mai departe: este mai ușor să te înalți decât să ai pur și simplu bun simț, onestitate și un rar simț sincer. Și apoi, fiecare eră trebuie să găsească ceea ce are nevoie. Cred că a noastră, care este cea mai săracă în lucrări care vizează zenitul, este doar așa pentru că îi lipsesc lucrările care să-l învețe pe om să fie cinstit – fără de care lumea va pieri.

Acesta este ceea ce mă face să amintesc exemplul lui Jean-Christophe. (Să nu credeți că vreau să-l lingușesc pe Romain Rolland. Știți că am fost prieteni. Și să știți că nu mai suntem prieteni de trei ani. — De ce? — Oh! toate aceste „de ce-uri“! Ce importanță poate avea? Trist e că nu mai suntem prieteni.)

Voi scrie așadar un *Adrian Zografi cinstit* , unde va fi și mai puțină artă decât în *Jean-Christophe* și nicio documentare. Nicio asemănare, decât în suflet.

Arta lui Adrian al meu va fi adevărul meu, dorința mea de dreptate. Documentul, *eu, cuvântul meu.*

Ai fost avertizat, cititorule.

Și nu vă spun, la începutul seriei, ce vă spun oamenii de obicei: că trebuie să „aveți răbdare“, că trebuie să „așteptați“ continuarea, finalul, sau alte capcane de vânzări literare.

Nu. Nu trebuie să așteptați nimic. Trebuie să vă găsiți schepsisul în fiecare volum sau să mă părăsiți prompt.

PANAIT ISTRATI
Mănăstirea Neamț
iulie 1932.

I

Înghemuit pe un scăunel, într-un colț al acestei spațioase bucătării de mare casă burgheză, tânărul Adrian sta nemișcat și părea că trage cu urechea la ceva ce s-ar fi petrecut în sufletul lui. Era cu totul preocupat, de un ceas de când se afla acolo. Mamă-sa îl adusese, ca să-l bage la stăpân, „băiat de alergătură", și cu toată ora matinală, biata femeie începea să se neliniștească de ținuta puțin cuviincioasă, după părerea ei, în care încremenise fiu-său, tocmai acum când trebuia să-l înfățișeze stăpânilor.

„Doamne, tare-i silnic! gândea ea, privindu-și odrasla și stând smirna, lipită de perete. Băiatu' ăsta n-o s-ajungă la nimic!"

Spălătoreasă în casa Thüringer, de ani de zile, mama Joița știa că, dintr-o clipă într-alta, „coana Ana", nevasta d-lui Max Thüringer, avea să năvălească în bucătărie, cu drotul în mână. Ea se va așeza, ca de obicei, la ușa mașinei de gătit, stând chiar pe acest scăunaș pe care Adrian și l-a însușit fără voia nimănui. Și acolo, guralivă ori posomorâtă, după cum îi erau toanele, coana Ana petrecea o jumătate de ceas, ca să facă trei lucruri deodată: să-și încrețească părul, să-și bea cafeaua cu lapte și să întocmească, în înțelegere cu mamă-sa, bucătăreasa casei, felurile de mâncare ale zilei. Apoi, gătită, gingașă, pleca la piață însoțită de un servitor.

Adrian habar n-avea de toate acestea, dar simțea, din vreme în vreme, că mamă-sa nu era mulțumită de dânsul. El n-o privea. Sta cu ochii pironiți în pământ, la picioarele lui, unde mii de amintiri, mii de simțăminte felurite, contradictorii, când vesele, când triste, se perindau ca în vis. Totuși, el zărea picioarele mame-si, care își schimbau des locul, nerăbdătoare.

„Te pomenești c-o fi vrând s-aștept și eu ca dânsa, în picioare!" își zicea el.

Din respect pentru cine?

Stăpânii - cei doi frați Thüringer - nu pot veni la bucătărie. Sunt niște „domni" prea mari; și „țepeni ca toți nemții". Să fie din respect pentru „madam" Carolina, mama coanei Ana? Sau chiar pentru coana Ana? Ori pentru Mitzi, sora acesteia?

Haida-de! Pe toate trei, astăzi stăpâne de „casă mare" și femei cumsecade, de altfel. Adrian le știa de mult, dar pe atunci nu le cunoscuse ca pe niște „cucoane mari".

Cu șase ani în urmă, copil de-abia scăpat din cursul primar, locuise împreună cu ele în aceeași casă din Piața Săracă. În vremea aceea, „madam"

Carolina tocmai își pierduse bărbatul, „domnul" Müller, fost mecanic de primele locomotive sosite în România, apoi pensionar și paralitic. Adrian admirase mult gravitatea acestui bătrân care, înțepenit în jilțul lui, citea ziua și noaptea *Berliner Tageblatt și Frankfurter Zeitung*.

Sărăcia domnea pe-atunci în familia Müller, dar Adrian observase că la nemți sărăcia putea să fie demnă. Nu se pomenea la ei haine rupte sau murdare, așa cum vedeai la „ai noștri". Iar cârpelile, totdeauna iscusite, greu de descoperit. Cât despre bucătărie, cu sume de nimic, „madam" Carolina reușea să făurească gustoase mâncăruri, ba chiar și prăjituri.

Totuși, mizeria hărțuia din ce în ce mai tare pe biata văduvă și pe cei patru copii ai ei, trei fete și un băiat, dintre care nici unul încă nu-și scotea pâinea. Trăiau cu toții, îndatorându-se pe unde puteau. Se împrumutau până și la mama lui Adrian, cea mai sărmană dintre văduve. Apoi, datornicii, mai ales băcanii și brutarii, deveniseră agresivi. A trebuit să vândă din mobile, una câte una, ca să aibă ce mânca.

În sfârșit, lăsând toată rușinea la o parte. Ana, cea mai în vârstă, hotărî să intre servitoare la frații Max și Bernard Thüringer, mari exportatori de cereale, la Brăila, oraș în care se desfășoară cronica noastră și, în vremea aceea, port clocotitor de activitate.

Ne aflăm în primii ani ai acestui secol.

Norocul veni fără întârziere să răsplătească bărbăția tinerei și frumoasei Ana Müller: după șase luni de serviciu în casa Thüringer, domnul Max, șeful casei, luă în căsătorie pe blonda guvernantă a gospodăriei lui.

Acest gest, foarte natural la oamenii civilizați, închise câteva uși domnului Max și făcu puțin scandal printre bogătașii de baștină ai urbei, mai toți scoborâtori din vechili ai boierilor de altădată.

„S-au bosumflat? -Atâta pagubă!" își zise fericitul soț, foarte „filozof" și nicidecum veninos, cu atât mai mult cu cât era amarnic de miop și-l lăsau rece toate zâmbetele batjocoritoare ce-ar fi putut să-l întâmpine prin oraș. El își purtă mândra peste tot și o duse s-o plimbe chiar la Viena, la Berlin, la Veneția și pe Coasta de Azur.

Doamna Thüringer, din parte-i, știu să-și păstreze bunătatea și modestia. Ca și mai înainte, ea nu lipsi o zi de a-și face singură „coșnița", se mulțumi numai cu o servitoare, pe care o ajuta voinicește sâ ducă la bun sfârșit treburile unei gospodării atât de mari și făcu din propria-i mamă bucătăreasa casei, cu toate opunerile soțului său.

Netăgăduit, „madam" Carolina nu fii singura care își urmă fiica la Thüringer, îndată după căsătoria acesteia, ci aproape toată familia Müller veni să-și găsească lângă Ana mai mult un azil decât o ocupație. Acest eveniment puse în mișcare mecanismul îmbâcsit al vieții monotone a celor doi holtei. Un mare număr de fuste voioase, mirosind a curățenie, aeriseau toată casa cu neîncetatele lor du-te-vino.

Da, miroseau plăcut, afară de aceea a bătrânei bucătărese, care, neavând decât una și iubind mult „schnapsul", se cam scăpa pe poalele rochiei, cu care mătura cimentul bucătăriei. Dar „madam" Carolina nu părăsea domeniul ei decât ca să se ducă să se culce, așa că nu făcea supărare nimănui.

Ținându-și genunchii în brațe. Adrian privea cu milă la această rochie prea lungă, ce se târa de colo-colo, și o găsea mai păcătoasă chiar și decât acelea pe care biata nemțoaică le purta în toiul cumplitei mizerii din Piața Săracă. De ce ticăloșia asta? Probabil, din nepăsare. În prezent, „madam" Carolina își punea tot sufletul în păhărelul acesta de „schnaps", care, de altfel, i-a fost drag totdeauna. Greoaie, suferind de reumatism, ea prepara cafeaua de dimineață, din care gusta din când în când, dar mai des alerga până la cămară, unde trăgea o dușcă de rachiu pe furiș.

— Madam Carolina! zise deodată Adrian, de ce nu ții suda cu rachiu lângă dumneata? Te vei fi temând poate de feta dumitale?

La auzul acestei enormități, scăpată fiului ei, mama Joița scoase un țipăt de spaimă, dar madam Carolina se duse să-l sărute pe frunte:

— Tu ai fost totdeauna băiat de treabă. De acum încolo tu ai să-mi cumperi „schnaps", nu-i așa?

— Desigur. Și mai bun decât ăsta, care pute.

— Hm! Ești nostim. O să vedem dacă ai să poți rupe Anei destui gologani, ca să cumperi din care nu pute. N-ai idee cât a devenit de zgârcită, de când are bani.

Adrian voi să răspundă, dar servitoarea intră, și el se gândi atunci cu totul la altceva. Văzu întâia fustă curată a casei, o unguroaică de douăzeci de ani, frumușică, grăsună, cu carnea albă și răsfrângându-se de peste tot, în îmbrăcămintea-i sumară de dimineață. Ea roși tare, la vederea acestui flăcău de o etate cu ea, își acoperi sânii mari și zise, ca să zică ceva:

— Iaca. Sufrageria e gata. Boierii n-au decât să se scoale.

Apoi, ca să-și învingă sfiala pe care i-o provoca prezența neașteptată a tânărului, întrebă pe mama lui Adrian, pe care o cunoștea bine:

— E băiatu' matale, țață Joița? Frumos flăcău! Am să mi-l fac logodnic.

Buna mamă fu măgulită să audă că fiul ei e un „flăcău frumos", dar răspunse cu o strâmbătură la ideea de a-l vedea însurându-se cu o servitoare. Așa ceva, numai nemților bogați poate să le trăsnească prin cap. Dar Adrian al ei trebuia să se căsătorească cu o fată „de familie" și cu zestre. În privința asta, ciocoi ori calic, toată lumea la noi gândește la fel.

În privința asta. Adrian nu gândea nimic, n-avea nici o idee preconcepută. Ba chiar se întreba uneori de ce oamenii amestecă ideile cu carnea poftitoare? Cum poți să vorbești de căsătorie, de zestre, de condiție socială, de inteligență și de cultură, când nu-i vorba decât de carne pătimașă?

Netăgăduit, din ale cărnii femeiești, Adrian nu cunoștea încă decât culoarea și mirosul, dar acestea îi ajungeau ca să-și dea seama că, deși avea capul plin de gânduri, devenea un mic animal supus, de îndată ce o femeie tânără îi biciuia vederea cu strălucitoarea ei comoară trupească. Ah, în asemenea momente, la atingerea acelei mâini nevăzute, el se simțea gata să leșine de plăcere. O bogată parte din el se golea cu violență, ca să facă loc unei alte părți, cu totul deosebită, dar la fel de bogată. Se nimicea în el o grea comoară de gânduri tumultuoase, care forma baza vieții sale intime: frumusețile din cărți și din natură; prietenie; năzuințí; idei de dreptate socială, întreaga-i avere, adunată cu două brațe de băiat sărac, se eclipsa pe loc. Pentru un moment. Și ca să facă loc unei vijelii devastatoare ce debuta cu gingășie, ca o adiere plină de mângâieri: avântul impetuos către această comoară trupească a femeii. S-o atingă doar cu un deget; cu mâna, și uneori, poate, să-și lipească de ea obrazu-i înflăcărat.

Nu cerea nimic mai mult. Nici nu știa din ce era făcut acest „mai mult". Căci firea lui pasionată nu admitea ca „totul" să se reducă la acea experiență vulgară cu care putea să se laude orice pușlama și pe care el o judeca prea banală, prea mărginită, prea lipsită de exaltare. Nu! Camarazii lui, ori nu știau nici ei nimic, ori erau incapabili să-l facă să întrevadă întinderea pasională a acestui act final. Oriciun ar fi fost, el respingea cu dezgust descripțiile ce i se făceau. Ele erau prea grosolane, adesea josnice și, uneori, chiar injurioase. Femeia era umilită, redusă la rangul de obiect de plăcere, sclava bărbatului. Sau se făcea din ea un dușman, un tiran.

Ea nu era nici una, nici cealaltă. Pentru Adrian, femeia era o tovarășă a omului, voioasa lui complice ori parteneră. Și mult, mult mai drăguță decât el, în ciuda tuturor mizeriilor pe care această pasiune le comporta. El o

vedea bogată de culori, de linii delicate, de forme voluptuoase, de finețe senzuală. Ea era giuvaerul existenței bărbatului. Acesta putea să fie bun, puternic, viril, viteaz, dar îi lipsea prima calitate a ființei umane, în materie de senzualitate: grația.

O femeie, trecând pe lângă un bărbat, putea să-l facă fericit și să-i lase o amintire neștearsă, numai învăluindu-l cu grația ei. Râsul și plânsetele unei femei amintesc neîncetat cea mai frumoasă vârstă a vieții umane: copilăria. Până și furia ei te face să simți că femeia nu e făcută pentru truda care slutește.

Astfel, Adrian vedea în femeie cea mai vie dintre toate operele de artă. Și adesea, fericit de locul enorm pe care femeia îl ocupa în sufletul lui, el se întreba dacă bucuria ce i-o aducea dânsa nu făcea cât mulțumirea ce-o simțea citind cutare pagină de Balzac, ori iubind cu toată pasiunea-i amicală pe Mihail, sau desfătându-se într-o zi de libertate totală pe malul Dunării lui dragi.

În fond, aceste mari ramuri ale existenței pasionate trebuie să aibă același trunchi și aceeași rădăcină, își zicea el. Căci începea să simtă că toate îl încălzeau și-l bucurau deopotrivă. O iubire, cedând locul alteia, nu-i micșora ființa, dimpotrivă, completându-se amândouă, îl îmbogățeau. Ceva și mai mult, prin natura lor profund deosebită, aceste pasiuni înlăturau spinul rivalității, a cărei înțepătură otrăvește inima, umilind-o.

Adrian observă că servitoarea n-avea nici o grație. Era numai ațâțătoare, cu tânăra ei carne albă. El o dori un moment, apoi cochetăriile ei puțin grațioase îl lăsară nepăsător. El se ghemui și mai mult pe scăunel și se gândi la Mihail, la ultima lui lectură, la libertatea-i pe care avea s-o piardă peste un moment.

Gândul că o să fie servitor îl întristă puțin, dar el căută sâ-și facă inima bună. La urma urmei, trebuia să-și câștige pâinea. Și apoi, ca băiat de alergătură, n-o să fie ca în pușcărie, ci mai mult pe-afară, prin oraș, prin port, unde „Casa" își avea biroul de afaceri de bursă. Spre biroul acesta și spre telegraf, avea s-alerge fără încetare.

Nu-i tocmai rău. Ești la aer, la soare. E un fel de libertate.

Deodată, zarva ce-o făceau doi cotei greoi, alergând unul după altul pe coridoare, îl scoase din visurile lui.

—Iată că vine cucoana Ana, zise servitoarea.

În adevăr, câinii dormeau la un loc cu stăpânii lor și, de îndată ce li se deschidea ușa, năvăleau totdeauna zbenguindu-se spre bucătărie, unde-i

aștepta strachina cu lapte. Erau doi baseți germani, unul roșcat, celălalt negru, și grași să crape. Ei se prăvăliră în bucătărie ca două ghiulele, dar cucoana Carolina îi dădu afară:

— Ia s-o ștergeți de-aici, urâților! Dimineața trebuie mai întâi „să faceți ceva", și apoi să vă puneți pe mâncare.

În pragul bucătăriei apăru cucoana Ana, în cămășuță de zi și jupon alb cu dantele, vedenie grațioasă pe care Adrian, după șase ani, o găsea mai perfectă ca niciodată. Spre această imagine.

Da, el era gata să se precipite, fără șovăire, să-i înlănțuiască genunchii și să i-i sărute, cu sufletul pe buze. Apoi să moară.

El nu făcu decât să se scoale în picioare și să răspundă, la rându-i, la salutul stăpânei:

— Bună dimineața... *cucoană* Ana.

Ea surprinse sforțarea pe care tânărul o făcu ca s-o numească „cucoană", și-l încurajă:

— Așa, Adrian: acum nu trebuie să-mi mai zici "Ana" ca altădată, ci *cucoană*. Și pe Hedwig, de asemenea, trebuie s-o numești cucoană. Iar pe Mitzi: domnișoară. Nu pentru noi, ci pentru obrazul „casei". Noi... Mereu prieteni, nu-i așa?

Veni să-i dea mâna. O mână frumoasă, călduță și moale, pe care el o duse la buze cu o dragoste ce-o făcu să tresară, ca arsă. Ana căută numaidecât să se pună în gardă, luând o atitudine de stăpână gravă și depărtându-se de Adrian. Apărare inutilă, căci acesta nu făcea nimic care s-o întărească în bănuiala ei. El plutea în sferele unei fericiri senine, lipsit de orice gând păgân și adânc recunoscător de plăcerea pe care o gustase cu înfrigurare.

Ușor miop, dar îndeajuns ca să nu poată distinge amănuntele unui obiect situat la cinci metri de dânsul. Adrian nici nu mai cătă spre doamna Thüringer. N-o simțea el, toată, în sângele lui clocotitor? Ce-i mai trebuia? Niciodată încă viziunea și atingerea unei femei nu-i transmisese atâta căldură; și, pentru moment, nu concepea cum ar putea fi mai fericit.

— Bună diminea-a-ța. Adrian! ziseră, în același timp și tărăgănat, două voci de femeie.

Erau Hedwig, cea mal mare, și Mitzi, cea mai mică dintre cele trei surori Müller. Prima, măritată cu un grec pierde-vară, avea douăzeci și șapte de ani și se ocupa în casa Thüringer cu întreținerea lenjeriei. Mitzi era de aceeași etate cu Adrian și căuta, printre musafirii casei, un viitor soț.

Ana fu mulțumită văzându-le sosind ți ele la bucătărie, căci, după părerea ei, Adrian mirosea prea tare a armăsar. Și nu voia să fie singura care să-i atragă privirile, cu tot aerul confuz, preocupat, ce i-l descoperea.

— Așadar, Adrian, o să fim iar împreună ca în Piața Săracă, acum șase ani! zise Mitzi, venind să-i strângă mâna. Ia povestește-ne ce-ai făcut în toată vremea asta.

— N-am făcut nici o brânză! răspunse Adrian, cu o vădită nepăsare.

Nu-i plăcu intervenția noilor-venite, care îl făceau să se scoboare din norii lui, mai ales că Mitzi, comparată cu Ana, i se părea o adevărată iapă, atât de mult crescuse și se îngrășase. Mai drăgălașă o găsi pe Hedwig, mai fină, deși era cea mai în vârstă. Totuși, nevoind să pară grosolan, o lăudă pe Mitzi pentru frumusețea ei.

Acum se aflau la bucătărie trei femei frumoase și tinere, în jupon alb, cu picioarele goale, cu umerii și sânii aproape tot așa de goi, neavând decât un biet prosop care să-i ascundă privirilor indiscrete. Ele veneau să-și droteze părul la mașina de gătit și umpleau bucătăria de miros de femeie curată ieșind din culcuș. Asta era prea mult, chiar pentru un miop ca Adrian, care găsi cuminte să iasă în curtea de serviciu, să se joace cu cei doi cotei dolofani.

Mama-sa răsuflă ușurată. Doamne, atâtea femei, pe jumătate goale, la ora asta, în fiecare dimineață! Cum de nu s-a gândit ea! Netăgăduit, afară de servitoare, toate celelalte sunt stăpânele lui, cărora el le datorează respect. Oricum, e un flăcău de nouăsprezece ani, încă neștiutor în cele lumești și cu atât mai curios când e vorba de „asemenea lucruri". Totuși, n-avea ce face, era nevoită să-l „vâre" în haremul acesta, căci nu mai putea să-l ție pe cheltuiala ei. Cum va face oare, bietul băiat, ca să iasă la capăt cu cinste?

Adrian fu chemat, tocmai când clopotul liceului vecin suna intrarea în clasă; ora opt. În bucătărie nu se mai afla nici o femeie care să-ți aprindă simțurile. Ana, în picioare, îmbrăcată, pudrată, fermecătoare în rochia ei de vară, bogată în culori vii, se arăta pătrunsă de dorința de a părea demnă, serioasă. Ea luă pe Adrian ia repezeală:

— Iată, dragă băiete: trei birouri și coridoarele de curățat și pus în ordine, precum și cele două curți, cea principală și cea de serviciu. Apoi, argintăria și alergătura. Asta este treaba ta zilnică, și nu-i puțin. Trebuie să te execuți cu punctualitate și ireproșabil. Dar vei fi răsplătit. Am obținut de la domnul Max să ți se plătească cel mai mare salariu acordat până azi unui

băiat ca tine: optzeci de lei pe lună și toată întreținerea, casă, masă, spălat și...

Și deodată se porni pe un râs nebun, roșind până la urechi, cu toată pudra, și ascunzându-și fața în mâini. În clipa aceea, părea o fată de șaisprezece ani, atât rămăsese de tânără la caracter și neprefăcută.

„Madam" Carolina interveni gravă, aproape furioasă:

— „Casă, masă, spălat și"... *Și mai cei?* Nu-ți e rușine?

— Și de ce mi-ar fi rușine? ripostă ea, aproape înăbușită. Am vrut să spun că Adrian va mai avea și *cadouri*, și asta m-a făcut să mă gândesc la altceva. Ce, nu-i îngăduit?

— Nu, nu! Te gândești cam prea des la „altceva-a-a"... de când ai devenit „doamna Thüringer", și asta îmi displace, iaca!

Ana, potolită, melancolică, se întoarse către flăcău:

— Haide, Adrian: ia panerul și însoțește-mă la piață. Vrei?

„Te-aș însoți chiar și în iad", se gândi Adrian. Dar răspunse:

— Dacă trebuie...

Un aer de reproș întunecă privirea tinerei femei, întristând frumosu-i chip:

— Cum „dacă trebuie"?... Nu trebuie deloc! Sunt hamali la piață. Îi iau totdeauna. Dar azi n-avem nimic de purtat; și apoi, mi-ar plăcea să mă însoțești, iată de ce te-am poftit. Însă fă cum vrei.

Și dădu să plece. Adrian îi tăie drumul, palid, zicându-și: „Cum a putut să-mi scape o asemenea gogomănie?" Ana îi biciui obrazul cu mănușile:

— Haide... Vino repede!

El alergă să caute panerul, meditând, ca concluzie: „E simplu: numai femeia e în stare să-ți dea o asemenea fericire! Soare, libertate, prietenie, lecturi, -toate sunt accesorii!"

Era nenorocit că nu se afla singur cu aceea care era pentru el un izvor de fericire. Ar fi voit să se arunce la picioarele ei și să sărute cimentul bucătăriei.

În cămară, unde se dusese să caute panerul, o ceapă putredă pe care puse piciorul fu gata să-l dea în brânci. Odaia, neavând fereastră, era întunecoasă, dar un miros greu îl preveni de murdăria care domnea.

— „Madam" Carolina, zise el, ieșind, îmi vei da voie să pun nițică ordine în cămară: nu miroase a curățenie acolo.

— Nu știu nimic. Sunt bătrână și n-am nas.

Ea voi să spună că nu mai avea miros.

Ana, punându-și mănușile, murmură:

— N-ai nas, dar acela pe care îl ai, îl vâri în treburile tuturora!

„Hm! se gândi Adrian; mama și fiicele n-au aerul s-o ducă bine".

În momentul acesta, vocea domnului Max răsună pe galeria cu geamlâc, de lângă bucătărie:

—*Maus! Maus!* Laptele miroase a gaz, astăzi!

El îi spunea nevestei lui, Maus[4].

— Poftim! exclamă Ana. Când nu miroase friptura sau pâinea a gaz, miroase laptele. N-o să isprăvim niciodată cu păcătoasa asta de lampă din policandru, până nu vom arunca-o la gunoi. Curge mereu gazul din ea, deși o reparăm în fiecare săptămână.

— O să mă ocup eu de ea, doamnă, zise Adrian. Am un prieten, bun tinichigiu. El o să-i vie de hac.

— Ați apucat să mâncați, barem? întrebă Ana pe bărbatu-său.

—Deloc! Nici Bernard, nici eu. Cum să mâncăm, când laptele miroase a gaz? Și murim de foame amândoi!

Servitoarea tocmai trecea pe lângă ei. Ana îi trase un perdaf:

— Imbecilo! Știi bine că lampa din sufragerie curge: de ce pui cana cu lapte sub policandru?

Max o dezmierdă pe obraz:

— Nu te supăra, *Maus*! De astă dată, ne vom mulțumi cu ouă, unt și cafea neagră. Cine e tânărul acesta?

— E Adrian, despre care ți-am vorbit, fiul spălătoresei noastre. Ți-l prezint: el va fi băiatul nostru de alergătură.

Max Thüringer era un om înalt, voinic, cu privirea tulbure și părul cărunt. Ca să distingă trăsăturile feței lui Adrian, el trebui să-i vâre aproape sub nas cele două perechi de ochelari ce purta în permanență:

— Foarte bine, aprobă el cu bunătate. Caută, băiete dragă, să ne scapi de pacostea asta de gaz care curge prin mâncăruri.

Din strada Grădinii Publice, ca să se ducă în Piața Mare, Ana o lua pe Bulevardul Carol. Nu e drumul cel mai scurt, dar bulevardul acesta e poate unic în lume, prin masa de aer, de cer și de spațiu pe care o cuprinde. Larg cât Câmpiile Elyzee din Paris și încă pe-atâta de lung, el e format de două nesfârșite șiraguri de căsuțe, aproape nici una cu etaj pe atunci, dar având fiecare fizionomia ei proprie, găteala ei, zorzoanele ei. Ai fi zis că erau niște lelițe cochete, stând una lângă alta de-a lungul trotuarului. În anotimpurile

cu zile frumoase, soarele, cerul albastru își găseau aci leagănul, întârziind cât mai mult timp cu putință.

Adrian fu recunoscător Anei de-a fi luat calea aceasta, cea mai dragă lui, din câte avea Brăila. Mergând spre târg alături de stăpâna și prietena lui, el nu știa cum să-i mulțumească, nu numai de-a fi ales calea asta, care era un fel de plimbare, ci pentru toate cauzele cu care îl fericise în dimineața aceea: făptura ei apărând în jupon și cu umerii aproape goi; râsul acela voios, plin de mister; lovitura ce i-o dăduse pe obraz cu mănușa parfumată; în fine, pentru rochia de muselină pe care o purta atât de gingaș și chiar pentru felul lenevos cum mergea acum lângă el.

Ar fi voit, dar nu putea să-i spună cât îi era de recunoscător.

Nu că i-ar fi lipsit mijloacele de a se exprima, dimpotrivă, lecturile îl făcuseră stăpân pe un vocabular destul de bogat; dar tocmai din cauza asta, știind-o pe dânsa cam mărginită în ale gândirii, se temea să nu fie rău înțeles și să i se pună la îndoială curățenia sentimentelor.

— Nu mi-ai spus, făcu dânsa brusc, dacă ești mulțumit de leafa mare ce-am obținut-o pentru tine.

Adrian se opri, sufocat:

—Atâta pagubă pentru leafa ce-ai obținut-o, c-o fi mare ori mică! răspunse el. Nu muncesc pentru „lefuri mari".

Ea îl privi mirată, uluită:

— Pentru ce muncești, atunci?

— Ca să *trăiesc*! Și traiul cum îl înțeleg eu, n-are decât o foarte mică legătură cu chestiunea lefei. Iată, de pildă, sunt gata să muncesc la d-ta numai pe mâncare, fără nici o leafă. Și dacă într-o bună zi rămân fără haine și desculț, n-am să-ți cer să-mi cumperi nimic, ci am să mă duc să lucrez patru ceasuri pe noapte într-o brutărie, și după o lună mi-am cumpărat tot ce-mi trebuie. Ei, înțelegi d-ta așa ceva?

El o oprise în mijlocul bulevardului și-o fixă în albul ochilor, ca un șarpe. Ana ar fi voit să scape de privirea aceea și să continue drumul, dar nu știa cum să facă.

O droaie de căruțași din port, adevărați găligani, trecând în goană pe lângă ei și crezând că e vorba de un flirt, strigară:

— Hei, frumoaso! Vezi să nu te înghită craiul!

Adrian îi arătă cu mâna:

— Iată cine muncește pentru lefuri și ar fi bucuroși să le aibă cât mai „mari"!

Apoi o slăbi din ochi, reluând drumul, fără să mai scoată un cuvânt.

„Ce drac! se gândi Ana. Spunea drept mă-sa când ne povestea cum își petrece nopțile citind. Se vede!"

Nu se vedea nimic, bineînțeles, dar tânăra stăpână nu-și putea explica altfel caracterul prietenului ei servitor

„Da -își zicea Adrian, rectificând o gândire din dimineața aceea -da, nimic nu poate întrece fericirea pe care ți-o dă o femeie grațioasă. Și totuși... Câte n-o întrec! Păcat..

El simțea o lovitură în inimă, de câte ori constata zădărnicia unui sentiment. Lui îi plăcea să vadă în toate absolutul. Degradarea vreunuia dintre avânturile lui îi lăsa în suflet goluri a căror amărăciune n-o putea învinge. Rana i se părea de nevindecat.

Astfel, de ce trebuia ca Ana să vorbească de acea stupidă chestiune de „leafă", tocmai în clipa în care ea îl făcea așa de fericit? El nu-i cerea nimic, nici măcar să-l lase să-i sărute mănușa ori o mânecă a bluzei. De altfel, ar fi putut să-i sărute, cu aceeași plăcere, veștmintele separate de corp. Căci, venind de la ea, care era un model de grație, cel mai neînsemnat lucru îl făcea fericit. De ce, dar, să vorbească de „leafă"?

Ana îi spulberă aceste gânduri triste, pe care, de altminteri, le ignora. Observând tăcerea lui prelungită, îi zise:

— Știi de ce era mama așa de furioasă? Are necaz pe mine, fiindcă mă bănuiește.

— Ce bănuială?

— Un amant.

— Și ai, într-adevăr?

Da' de unde! Un flirt, asta-i tot, îți jur!

— Și cine-i flirtul acesta?

— O să-l vezi numaidecât la piață. E un profesor de gimnastică.

— Sper că n-o să te acosteze pe stradă! În cazul acesta, prefer să nu fiu de față, mă întorc acasă.

Și se opri.

Ea îl apucă de braț, râzând:

— Nu cumva ești amorezat de mine?

— Amorezat? Nu! Amorezat e profesorul d-tale de gimnastică, așa cum ar putea să fie amorezați căruțașii de adineauri, de ce nu? Pentru mine, d-ta ești cu totul altceva. Ceva ce n-ai putea fi pentru ei. D-ta ești, vei fi în curând, izvorul de energie care mă face să suport starea mea de servitor în

casa d-tale, și aceasta, c-o vei voi sau nu vei voi-o, căci nu-ți cer nimic. Ceea ce iau eu, nimeni nu mi-o poate refuza.

De data asta, Ana fu înciudată că nu putea să-și dea seama dacă Adrian îi făcea complimente ori își râdea de ea. Totuși, comparându-l cu numeroșii ei curtezani, putu să constate că Adrian era singurul tânăr care îi vorbea cu o față atât de inspirată, o privire atât de profundă. Se simți măgulită, căci îl considera ca pe un băiat foarte instruit, deși servitor. Și voind să-l minuneze, opunându-i propriile ei cunoștințe, îi zise surâzând și atingându-i ușor obrazul cu vârful degetelor înmănușate:

— Tu îmi amintești un personagiu dintr-un roman intitulat *Majestatea Sa Banul Alteța Sa Amorul*.

Adrian o privi aiurit și gândi:

„Nu-ți amintesc nici pe dracul, dar chiar și așa, tot îmi ești dragă când îmi surâzi cu ochii tăi mari, albaștri, cu gropițele din obraji și cu cele două rânduri de mărgăritare ale dinților tăi. Iată de ce-aș munci și la ocnă, dacă m-ai trimite, ba sunt gata să rabd să fii acostată și de toți profesorii de gimnastică din lume".

— Dacă îți plac romanele, îi zise el, dă-mi voie să ți le procur eu, dar nu mai pune mâna pe toate "Majestățile și Altețele" astea în fascicole. Astea-s romane pentru birjari sau băieți de prăvălie.

În epoca aceea, cam pe la 1900, Piața Mare din Brăila oferea un spectacol demn de penelul unui pictor și de avântul liric al unui poet. Nu produsele meritau acest omagiu artistic, ci vânzătorii, sau mai curând vânzătoarele.

Țărance, toate. Bătrâioare, cu umerii obrajilor încă frumoși, cu privirea ștrengărească, gata să te iscodească, și cu buzele încrețite și țuguiate, ușor pornite pe laudă dar și pe ocară. Tinere măritate, cu frumoși sâni, doldora de lapte, scoși la lumina zilei și vârâți în gura lacomă a unui prunc. Acestea aveau ochi reci și răutăcioși, gonind privirile indiscrete. Se mai aflau codane cu fețe rușinoase, cu căutătura drăcoasă și cu părul îmbâcsit de unt-de-migdale parfumat cu mosc.

Vara, fustele lor, bluzele, șorțurile, testemelele semănau cu un câmp acoperit de flori. Marfă -ouă, unt, brânză, smântână, sau trufandale, fructe, zarzavat -se întindea chiar pe pavajul pieței și era oferită publicului într-un vârtej de gesturi și țipete disperate care te amețeau. Fiecare își striga clienții și îți făcea pomelnicul mărfii, amestecând cuvinte deopotrivă de

dezmierdătoare, și petrecându-te cu un iureș de sudălmi, dacă cumva gustai din unt ori din smântână și plecai strâmbând din nas.

După ce termina cu măcelarul, Anei îi plăcea totdeauna să întârzie în acest târg țărănesc, unde era cunoscută de toate cumetrele, mult adulată și tot atât de ocărâtă. Căci, aci, ea avea apucături urâte: veșnic mofturoasă, gustând din toate oalele și tocmindu-se peste măsură. Așa că, deși bună clientă, plictisea pe toată lumea cu zgârcenia ei. Adrian o plângea și se mâhnea. De ce urâțenia asta de caracter, lângă atâta grație? Ea ar fi putut să fie mai drăguță și mai dreaptă cu aceste biete țărănci. Frumuseței nu-i stă bine să fie arțăgoasă și avară.

Și iată că pe când o urma, tăcut, printre rândurile de țărăncuțe, Adrian băgă de seamă că un domn îi urmărea la o oarecare distanță. Ana, preocupată cu târguielile ei, nu-l văzu decât mai târziu, se fâstâci și înclină din cap, ca să răspundă la salutul dulceag al gentlemanului, apoi își continuă cumpărăturile, indiferentă.

Această atitudine demnă plăcu lui Adrian, convins că se afla în prezența profesorului de gimnastică, ceea ce era adevărat. Tipul îi fu antipatic, cu mustățile lui ungurești, obrajii roz, părul pomădat, ochii languroși și baston cu mâner de argint, reprezentând un cap de ogar, de care părea tare mândru, căci îl ținea cocoțat sus pe umăr, la nivelul gambetei. Dar era voinic ca un atlet, așa cum le place tuturor femeilor, fie ele tinere ori bătrâne, frumoase ori urâte. Îmbrăcămintea îi era desăvârșită. Mersul, deși vădit nenatural, prefăcut, îi devenise familiar și imita pasul mărunt al spaniolilor și clătinătura rățoiului. Un veșnic surâs părea să i se fi înțepenit pe buze.

Adrian fu curios să vadă cum înțelege un om din lumea „bună" să facă curte unei femei dintr-o lume și mai „bună", cel puțin prin măritișul ei, ca doamna Thüringer. Cunoștea el oare trecutul ei umil și recenta ei ascensiune? și o va trata ca pe o fostă servitoare, ori ca pe-o doamnă onorabilă?

La sfârșitul târgului, era fixat. Acest profesor era ca aproape toţi profesorii, când sunt curtezani. El nu-și dădea osteneala să afle mai întâi cu cine avea de-a face, cu o personalitate puternică ori cu una mediocră. Se mulțumea să desfășoare aceleași banalități, aceleași glume răsuflate, adoptând o voce de circumstanță, o privire și un surâs de cari era sigur că trebuiau să fascineze pe orice soi de femeie.

Așa, de pildă, făcând pe clientul, se adresa țărancei cu care Ana sta la tocmeală și o întreba, cu miorlăieli de cotoi și dând ochii peste cap, ca un

june amorez la teatru:

— Spune-mi mata, te rog, dacă nu cumva astea au pui în ele, căci, în asemenea caz, vreau să ți le plătesc pe prețul puilor! N-aș vrea să te înșel, Doamne ferește!

Ana surâdea, firește, din complezență ori din prostie, dar lui Adrian îi venea să ridice brațele la cer și să strige, acestui profesor de gimnastică: „Ce-ai deveni d-ta, domnule profesor, cu un astfel de spirit, dacă s-ar întâmpla să te afli în prezența unei femei de geniu? Da, o femeie de caracter, cu multă știință și inteligență. De ce nu? Aceasta se întâmplă rar, dar nu se întâmplă numai cu artiștii consacrați. Geniul nu e totdeauna de notorietate publică. Prietenul meu Mihail e un astfel de om de geniu, fără să fie artist, și s-ar putea, deci, să existe și Mihail-femeie. Ei bine, ce te-ai face în fața unei asemenea femei, cu ridul d-tale de profesor și monumentala-ți neghiobie?"

Adrian gândi așa, dar nu zise nimic. El nu avea încă curajul de-a spune oamenilor gândurile lui, chiar cele mai mature. Îi lipsea încrederea în el. Plecat de prea de jos, neavând ca instrucție decât clasele primare și dându-și seama de imensitatea sarcinei lui de autodidact, el se simțea umilit în fața diplomelor, ridurilor și a științei ierarhice.

Totuși, începea să întrezărească deșertăciunea celor mai multe din aceste valori turnate în serie și pierdea, încet, respectul față de ele.

Bineînțeles, nu cerea ca omul tare să fie un oracol de înțelepciune. Și lui Mihail îi scăpa uneori câte-o prostie. Ba chiar i se întâmpla să le plaseze cu bună știință. Dar Adrian știa să deosebească neghiobia omului inteligent, de aceea a omului născut neghiob. Așa că profesorul de gimnastică fu repede judecat și clasat.

Acum ar fi voit să știe în ce stadiu se afla acest flirt. Întorcându-se acasă, tot pe bulevardul cel mare, o întrebă pe Ana:

— De cât timp îți face curte profesorul d-tale?

— De astă-primăvară; cam vreo două luni. Dar de ce-i numești profesorul *meu? Ți-am spus* că n-am vorbit niciodată cu el. Mi-a scris o singură dată, ca să-mi ceară o întâlnire. Atât.

— Și i-ai răspuns?

Ea se burzului:

— Știi că ai haz! Uiți că port numele unuia din fruntașii orașului!

Adrian își zise: „Dacă asta e singura cauză care te-a oprit să-i răspunzi, vai de tine!".

II

Casa Thüringer, birouri și apartamente, forma o mare clădire pătrată, fără etaj, așa cum sunt majoritatea caselor la Brăila. Fațada acestei clădiri dădea pe strada Grădinii Publice, dosul se afla chiar în această Grădină Publică; iar cele două părți laterale aveau, la stânga, curtea principală; la dreapta, curtea de serviciu. Nu puteai pătrunde în clădire decât prin una din aceste două curți. Nici birourile, nici apartamentele n-aveau comunicație directă în stradă.

Adrian pierdu o zi întreagă, numai ca să se obișnuiască cu toate încăperile acestei locuințe boierești. Apoi, chiar de-a doua zi, cu o patimă puțin comună, voi să ia toată casa în spinare. Nu că ar fi fost ceea ce se numește un om harnic. Deloc. Ar fi putut să treacă mai curând drept un hoinar. Dar, erau unele sarcini, plătite ori nu, pentru îndeplinirea cărora s-ar fi omorât, pe când altele îl lăsau rece și nu le executa decât din nevoile de a-și câștiga pâinea.

Cu acestea din urmă nu se ocupa multă vreme chiar dacă ar fi fost plătite cu aur. Le părăsea, de îndată ce economiile făcute îi îngăduiau să plece, și uneori chiar înainte. Din cauza asta, mama lui se simțea foarte nefericită, iar el își făcuse o reputație de vagabond. Una și cealaltă îl amărau peste măsură. Crezându-se nedreptățit, se închidea în el. Singur Mihail îl înțelegea.

La Thüringer, totul îi fu simpatic, numaidecât. Mai întâi, cei doi frați nemți, stăpânii. I se păreau mai cumsecade decât românii, mai de caracter, oameni de mare probitate. Apoi, femeile. Le cunoștea până în fundul sufletului, din vremea când locuiseră împreună ani de-a rândul, și era sigur de prietenia lor. În sfârșit, munca făgăduia să fie pe placul lui: variată și destul de independentă. Putea să se apuce cu inimă, s-o dea gata și să mai rămâie liber, fără ca nimeni să-i bată capul. Nimic nu-l îngrozea mai tare decât monotonia, rigiditatea mecanică a muncii de atelier, din care gustase îndeajuns. El ura orele fixe, intrările și ieșirile cu turma, neputința de-a lua o inițiativă, zădărnicia oricărei vrednicii.

Acum se-nfățișa prilejul de-a da curs liber fanteziei lui. El constată că locuința aceasta, deși bogată, nu era îngrijită. O seamă de treburi mărunte, ce ieșeau din atribuția servitorului, așteptau mâna îndemânatică a unui meșter care să se priceapă la toate: zidărie, lăcătușerie, vopsitorie.

În mai toate încăperile importante se puteau vedea bucăți de tapiserie dezlipită și atârnând ca niște cârpe. Pe plafonul frumosului dormitor al domnului Bernard Thüringer, holteiul casei, se afla o mare pată de mucezeală, provenind de la o ploaie mai de demult. În biroul domnului Max riscai oricând să-ți frângi gâtul, împiedicându-te de-un capăt de parchet ieșit în afară. De îndată ce ploua mai tare, apa începea să picure, la bucătărie, chiar deasupra tingirilor de bucate. Unele mânere de uși îți pișcau mâna până la sânge. Și , mai peste tot, ferestre ce nu se închideau, covoare pe care le luai în picioare, uși care scârțâiau, găuri în pereți sau crăpături bătătoare la ochi.

Pentru ca toate aceste urâțenii să dispară, nu trebuiau nici bani, nici vreo diplomă, ci doar puțină tragere de inimă și o oarecare îndemânare.

Adrian le avea în așa măsură, încât era uneori privit ca un maniac. Orice spectacol urât, orice acțiune rău-voitoare ori neghioabă, publică sau privată, îi contrariau simțul lui înnăscut pentru bine, frumos și drept, punându-l într-o stare de surescitare nervoasă ce-l făcea să se ocupe mai mult de treburile altora decât de ale lui. Ar fi voit să se amestece în toate: în gospodăria vecinei, care nu știa cum să aprindă un foc; în aceea a comunei, care nu mătura străzile mărginașe decât doar ca să asfixieze pe bieții locuitori; în conducerea guvernelor succesive, care se înconjurau numai de funcționari hoți și delapidatori ai averii obștești.

De ce era lumea lovită de atâtea rele: ignoranță, incapacitate, necinste? N-ar putea ea să-și aleagă conducători care să-i arate drumul fericirii? Lipseau oare, în așa hal, șefii capabili? Sau, poate, aceștia erau în chip sistematic înlăturați de la conducerea lumii? În cazul acesta, omenirea merge la pieire! și care e canalia umană ce se înverșunează să trăiască din nenorocirile unei lumi întregi? Nu s-ar putea descoperi și distruge acest răufăcător universal?

Asemenea preocupări disperau pe Adrian. Cu cât se gândea mai mult la ele, cu atât se încurca mai tare. Căci el nu știa dacă omul se naște bun sau rău. Aci era cheia dilemei. Răspunsurile lui Mihail, la chestiunile acestea, nu-l mulțumeau. Mihail era prea pesimist. După el, lumea a fost totdeauna cum o vedem și așa va rămâne. Nimic de făcut. Așa că el reducea lumea la dimensiunile individului: bun, îl admitea; rău, se dădea în lături din drumul lui.

— Asta e tot ce stă în puterea mea, zicea el. Mai îmi e cu putință să rămân om cinstit și să nu fac rău nimănui. Dar nu cred în „clase", nici în „lupta de clasă", ca socialiștii. Eu cred în *lupta dintre oameni*, orice ar spune Marx.

În timpul primei lor șederi de un an la București, Mihail văzuse pe Adrian ducându-se adesea pe la întrunirile socialiste. Ei vorbeau uneori despre socialism, dar foarte rar, căci nobilul rus scăpătat detesta tot ce era în legătură cu socialismul.

— E doctrina simpliștilor, a sclavilor, zicea el. Ea nu poate mulțumi decât masele care nu cer vieții decât o bucată de pâine mai puțin neagră, ceva mai multă libertate, ceva mai puține războaie. Ea nu te va mulțumi niciodată pe tine care te revolți și împotriva pisicii care prinde o vrabie. Religiile, și ele mulțumesc poate un miliard de oameni, dar e fiindcă nu le cer decât să se ducă regulat la biserică.

Pe-atunci Mihail se afla în Manciuria. Voise să vadă cu proprii lui ochi grozăviile războiului ruso-japonez. Această brutală despărțire avusese încă o pricină: greaua prietenie a lui Adrian, prin zvăpăiala și contradicțiile ei, obosise pe Mihail. Suflet mortal rănit de viață, minte frământată de gânduri, trup bântuit de mizerie, Mihail avea mare nevoie de pace fizică și morală, îi trebuia un armistițiu cu existența. Se simțea bătrân la douăzeci și trei de ani. Să găsească o ocupație bine retribuită, să stea cât mai mult cu putință și să pună ceva gologani la o parte, apoi să se ducă să se odihnească într-o țară cu climat blând, acesta era planul lui de viitor pentru un an.

El întrebă pe Adrian dacă vrea să adereze la acest plan, să lucreze în comun și să plece împreună. Adrian primi cu entuziasm. Știind cu cine avea de-a face, Mihail ceru să-i promită că, timp de un an, i se va supune în totul.

— Îți promit! Vei fi stăpânul meu.

Tânărul ținea, o lună, două. Dar nu trebuia să i se ceară mai mult. Uitând promisiune și „stăpân", dădea un picior la toate și pleca.

Astfel, câteva posturi bune fură pierdute. Mihail, la rându-i, pleca și el, din slăbiciune amicală, fiind prea obișnuit cu acest tovarăș de viață și sperând mereu să-l corijeze. Dar bunăvoința lui nu sluji la nimic. Atunci hotărî să-l părăsească pentru un timp și plecă în Manciuria.

Adrian crezu o clipă că n-are să poată supraviețui acestei despărțiri, dar el era așa de plin de viață mistuitoare, încât își găsi repede alte prăzi sentimentale.

Singur faptul de-a viețui, i se părea o minune. Se învârtea în jurul propriei sale ființe, scăldată de soare și de lumină, descoperindu-se pe fiece zi mai mult. Din cauza asta, nici nu prea avea timp să muncească. Ura mai ales munca ce-l priva de cer, de spațiu. Se uita cu groază la turmele omenești, fericite de-a se închide într-un atelier, o fabrică, un birou, un magazin, renunțând la toate pentru o bucată de pâine -o pâine care devenea din ce în ce mai albă, pe măsură ce renunțai la bunurile cele mai prețioase ale existenței: dreptul de-a contempla mărețiile creației; fericirea de-a putea gândi în voie, de-a visa, de-a te instrui; bucuria de-a dispune de tine însuți.

Ce putea să întreacă aceste valori? Să mănânci și să bei bine? Să te îmbraci la modă? Să fondezi o familie și să te înhami ca o vită la nevoile ei, mereu crescânde?

Nu, de-o mie de ori nu! Mai bine să trăiești ca un vagabond. O zdreanță, un codru de mămăligă și putința de-a te mișca liber!

Ia priviți ce mai muncă slobodă oferă portul Brăilei oricărei haimanale: iei pe umăr un sac cu grăunțe, alergi cu el cincizeci de pași și-l golești în hambarul unui vapor. Până la prânz, munca asta îți aduce cinci franci, adică cinci zile de libertate. Căci un kilogram de pâine costă douăzeci de bani, iar o farfurie de carne cu varză, tot atât. Nu e oare de-ajuns, pentru un stomac fără oglindă?

Adrian fu hamal în port, fericit să știe că poate arunca sacul și cere plata în orice moment. Aceasta nu-i aducea nici o neplăcere. A doua zi era liber să reia sacul ori să nu-l reia. Și ar fi continuat să fie hamal, dacă mamă-sa nu s-ar fi supărat:

— Mai bine să mor decât să te văd cu sacul în spinare! Asta-i munca oamenilor de nimic. La ce-ți slujesc toate cărțile, la ce bun atâta citit, dacă e vorba să fii hamal? și care fată cu stare se mărită cu un hamal?

Încredințat că un zid de neînțelegere îl despărțea chiar și de mama lui, Adrian renunță de a-și mai apăra cauza în fața cuiva, nutrind gândul să dispară odată în lume. Și aceasta avea să se întâmple a doua zi după ce va fi terminat cu armata, de care spera să fie scutit.

Până atunci era nevoit să facă concesii mamei lui, care muncea pentru el. Dar de-acum încolo trebuia să știe că lumea e „coalizată" împotriva lui și că vrea să-l înșface în angrenajul ei. Ei bine, o să se apere din toate puterile. Căci el e sigur că acest furnicar uman își risipește viața, trudind de dimineață până seara pentru fleacuri, pentru prejudecăți, pentru zădărnicii. Nu, Adrian nu vrea să aibă „copii frumoși", nici un „interior", nici să adune

„avere". Interiorul lui cel mai bun era spațiul nesfârșit. Cea mai mare avere: trupul, simțurile, gândurile lui.

Acestea i se păreau adevăruri absolute și își făcea din ele un scut. Fiecare zi îi aducea confirmații cu duiumul. Bogat ori sărac, inteligent ori dobitoc, toți se încovoiau sub tirania aceleiași legi care mână turma umană: să muncești, mai întâi, apoi să trăiești. Să aduni, să aduni mereu! Rezultatul: exploatare, egoism, jinduială, ură, războaie.

Nu, Adrian n-o să-și vâre niciodată piciorul în această capcană, într-o seară de august, la vreo lună după intrarea în serviciu la Thüringer, Adrian se plimba pe-afară, de-a lungul casei, respirând aerul curat și cugetând la viața lui și la a celorlalți. Vremea era frumoasă. Noapte înstelată, adiere dezmierdătoare, amestec de parfumuri venind de la florile din Grădina Publică, unde fanfara municipală cânta niște valsuri amețitoare.

Ca mai în toate serile, aveau musafiri, căci casa poseda o sală de biliard și alta unde se jucau cărți, șah, domino. Dar Adrian era sigur că toată lumea aceea venea mai ales fiindcă „la frații Thüringer" se găseau vinuri renumite, șampanie superioară. Lichioruri fine și prăjituri cum nimeni nu știa să facă în tot orașul și al căror secret singură „madam" Carolina îl cunoștea.

Prefectul județului, numit „Purcelul", din cauza fizicului și a lăcomiei lui, venea mai în fiecare seară. Aproape tot așa de des era văzut armatorul italian Carnavalli, dar acesta, om de-o rară distincție, nu venea decât pentru cele trei femei frumoase ale casei. Era numit „Europeanul". Mare crai, mare jucător, mare voiajor, Carnavalli se ruina încet și sigur.

Printre intimi se mai număra d-l Poplinger, evreu german cu buze de căpcăun, logodnicul d-rei Mitzi și reprezentantul în străinătate al firmei Max și Bernard Thüringer. El se afla mai tot timpul în călătorie, dar când afacerile îl aduceau la Brăila, toată casa era cu susul în jos, căci cei doi amanți umpleau toate încăperile vastei clădiri, cu zbenguirile și certurile lor. D-l Bernard, a cărui fire marțială și austeritate nu prea admiteau glumele, era scandalizat:

— Va trebui să le clădim o cazarmă, amorezaților noștri! exclamă el într-o zi, când era mai bine dispus.

Dar, dintre toți obișnuiții casei, d-l Flusfisch, zis „Habeder", era cel mai celebru, grație unei împrejurări care i-a adus această poreclă.

În prima ei săptămână de serviciu la Thüringer, Iulia, servitoarea unguroaică, intră într-o seară în sufragerie, ca să anunțe grav:

—Domnul... Habeder.

Masa era pe sfârșite. Stăpânii se priviră mirați:

— Domnul... cum ai spus?

— Habeder.

— Habeder?! Ce-o mai fi și asta? Nu cunoaștem pe nimeni care să poarte un asemenea nume.

— Ba da, cucoană! E domnul acela cu burta mare și foarte chel, cu un nume greu, dar care zice totdeauna, când sosește: ha-be-der!

În adevăr, d-l Flusfisch, avansând enormu-i pântec și fața stacojie, rostea, scandând, salutul german:

—*Ich habe die Ehre*.[5]

De aci, „Habeder" al Iuliei, poreclă care prinse pe loc și fu adoptată chiar și de imperturbabilul domn Bernard..

Acești intimi, precum și câțiva alți musafiri, umpleau cele două săli de joc, singurele camere luminate. Tot restul casei era scufundat în întuneric. Ca să nu chinuiască pe Iulia și pe Adrian, ținându-i în picioare noaptea târziu, după o zi de muncă obositoare, se punea la îndemâna convivilor tot ce le trebuia, băuturi, patiserie etc. Totuși, unul din cei doi servitori era ținut să facă pe rând de planton până la unsprezece noaptea. În seara aceea era rândul lui Adrian.

Dar el nu-și îndeplinea numai datoria, ci părea să clocească gospodăria, ca o cloșcă ouăle. Își iubea stăpânii, ca și pe mai toți invitații, și avea o grijă permanentă ca nimic neplăcut să nu li se întâmple. Or, tocmai se petrecea ceva care ar fi putut să dea loc la mari buclucuri.

Adrian observă că de la un timp, singură buna Hedwig făcea onorurile casei, satisfăcând cererile musafirilor. Ana și Mitzi se eclipsaseră. Și se putea ca dintr-o clipă într-alta d-l Max să se scoale de la joc și să o ia razna pe coridoarele întunecoase, strigând, cu vocea lui guturală:

— Maus! Mitzi! V-ați culcat?

Nici una, nici cealaltă nu se culcase. Adrian o știa tot așa de bine ca și virtuoasa Hedwig. Cea dintâi era cu profesorul de gimnastică, convorbind printre gratiile unei ferestre ce dădea în Grădina Publică, unde curtezanul sta tupilat în beznă; cealaltă se legăna pe genunchii logodnicului ei, în biroul d-lui Max. Și dacă Hedwig, certată cu surorile ei, nu voia să se amestece în treburile lor. Adrian ținea să se amestece cu orice preț. Căci era întrucâtva complicele lor, mai ales al Anei. Le înțelegea și le aproba legăturile. El aproba pe toți cei ce se iubeau.

Pentru Ana nutrea o stimă compătimitoare din ziua când a înțeles -în urma unor aluzii transparente ce se făceau la bucătărie -că d-l Max n-a fost niciodată pentru nevasta lui altceva decât un „tată". Ca să fie și mai sigur, o întrebă pe mama lui, care-i confirmă acest beteșug capital al neamțului:

— Da, se zice că-i „legat". Dar ea știa asta, înainte de a-l lua.

Că a știut-o sau nu, aceasta n-avea nici o imponanță pentru Adrian. Ea era în ochii lui o martiră, căci o cunoștea ca pe o femeie cinstită până în fundul sufletului. De când se căsătorise cu Max, nimeni n-ar fi putut să-i reproșeze ceva. Și el era martor de mustrările ce-și făcea dânsa, chiar și numai pentru flirtul acesta cu profesorul de gimnastică.

Adrian aprecie cum se cuvine această rezervă a Anei, dar o judecă deplasată, nesănătoasă și hotărî să intervie. Tot menajându-i susceptibilitatea și fără s-o împingă la mărturisiri, decretă că acest fel de a-și ucide viața e mai imoral decât prostituția, mai trist decât călugăria. El numi aceasta: să insulți una din primele legi ale naturii, pentru o bucată de pâine.

Într-o seară, pe când se aflau singuri. Ana sfârși prin a-și deschide inima. Convinsă de perfecta dezinteresare a lui Adrian, care într-adevăr nu vorbea cu două înțelesuri, izbucni în plâns, sprijinind fruntea pe umărul inimosului ei servitor-confident:

— Dar Max e așa de bun, așa de bun! De-asta l-am luat, nu pentru tine, căci pâinea o aveam la el și înainte de-a ne căsători.

Ana spunea adevărul. Devenită doamna Thüringer, ea nu-și schimbase cu nimic felul de viață. Cumpăra aceleași țesături ieftine, din care își făcea singură rochiile. În treburile gospodăriei, o vedeai zilnic cu capul înfășurat într-un tulpan, dând ajutor servitoarei, fără să se sinchisească de surâsurile ironice ale cucoanelor mari din vecinătate.

Ș dacă nu era mai puțin adevărat că adusese pe mamă-sa și pe cele două surori -toate trei numite de gurile rele „întreaga menajerie Müller" -apoi se știa de asemenea că această „menajerie" nu costa decât hrana și că ea înlocuise o bucătăreasă și o fată în casă plătite foarte scump. Se putea chiar spune că Ana era nedreaptă cu familia ei. Și ca să repare această nedreptate, d-l Max născocea în ascuns fel de fel de „aniversări" ce-i permiteau să distribuie mici cadouri celor nedreptățiți.

Mai era ceva în caracterul Anei care plăcea mult lui Adrian: era dezgustul ei de paraziții ce-i covârșeau casa.

— Ce de lacomi, ce de bețivani pe capul nostru! îi spunea ea într-o zi, furioasă. La fiece prânz trebuie să suporți unul sau doi din acești „abonați" de „profesie liberă", care se poftesc ei singuri la masă și n-au altă grijă decât a gulerului lor. Apoi, toate aceste veșnice jocuri de bridge și de poker stropite cu șampanie! Toate la un loc, la sfârșitul lunii, fac o groază de bani. Or, în meseria de armator, angajându-ți întreg capitalul în niște grăunțe care pot oricând să se „încingă", fie în magazie, fie în hambarele vaselor, nu știi niciodată dacă ești bogat ori sărac. Casa asta burgheză, așa cum o vezi, a cunoscut luni când nu știa unde să găsească nici banii de coșniță, deși are un beci plin de vinuri alese. Bineînțeles, pe „boierii" noștri, care n-au știut în viața lor ce e mizeria, asemenea spaime îi lăsau reci, dar eu, care am cunoscut-o de aproape, simțeam fiori de moarte. Da, prefer să mor decât s-ajung să mai trăiesc anii când, copilă încă, brutarul mă înghesuia și-mi strivea sânii întrun colț al brutăriei, pentru două pâini pe care mi le dădea pe datorie.

Când Ana îi vorbea așa, privindu-l cu ochii ei mari, albaștri, umeziți de lacrimi. Adrian vedea în ea o frumoasă dar și sărmană femeie, a cărei copilărie fusese sinistră, pe când a lui nu-i lăsase decât amintiri plăcute. Atunci îi săruta mâinile, își lipea obrazul arzător de brațul ei rece și-i zicea, fericit:

— Promite-mi că o să mă ții în serviciu, chiar dacă într-o zi o să rămânem, în casa asta, fără pâine. O să mă duc să fur! Ea râdea din toată inima și îndepărta încetișor obrazul acela de foc, care, fără să știe, îi înflăcăra sângele.

Era aproape de miezul nopții și Adrian continua să dea târcoale în jurul casei. Jucătorii nu păreau să se gândească a pune capăt partidelor mereu reîncepute. Se bea și se juca din ce în ce mai cu temei. Ferestrele fiind deschise, din cauza căldurii și ca să lase să iasă fumul de țigări, Adrian observa, din colțul lui întunecos, figurile și gesturile acestor notabilități ale comerțului și administrației, asculta tot ce-și spuneau și se silea să pătrundă în existența lor, s-o înțeleagă și s-o critice cu nepărtinire.

Scopul lui era să confrunte rezultatele observațiilor sale permanente, cu sentințele definitive ale judecății socialiste pe care le auzise la întrunirile de la București. Era vorba de condamnări în bloc, bazate pe un singur fapt: oamenii aceștia erau exploatatori ai clasei muncitoare; trebuiau doborâți, iar societatea burgheză să fie înlocuită prin societatea socialistă, sub direcția clasei muncitoare. Iată ce înțelesese; și i se părea așa de minunat, că

subscrisese cu amândouă mâinile, cu toată pasivitatea lui Mihail, căci era vorba de suprimarea mizeriei și a războaielor, aceste flagele sociale pe cari era gata să le combată din toate puterile.

Deci, Adrian se considera socialist convins; dar el era un băiat care nu accepta frazele gata ieșite din tipar. Îi plăceau adevărurile dobândite prin observații personale. Controla fiecare afirmație a oratorilor socialiști și voia să prindă ideea vie, așa cum se înfățișa în viața zilnică. Și era de netăgăduit că poseda destule adevăruri socialiste, în privința cărora orice discuție contradictorie i se părea de prisos. Dar, spre nenorocul lui, el mai voia să aibă și scrupule, simțea trebuința de-a activa numai în chip ireproșabil.

Iată, de pildă, cazul burghezilor pe care îi avea acum sub ochi, aproape toți armatori străini, stabiliți în orașul lui. La Brăila, unde industria era nulă, acești oameni constituiau cea mai mare parte a clasei capitaliste, care trebuia doborâtă. Foarte bine. Totuși, ia să vedem cine sunt ei. E necesar să știm pe cine suprimăm, chiar dacă n-ar fi decât din grija de-a nu risca să tăiem craca pe care stăm. Adrian începea să-i cunoască binișor și-i judeca sub două aspecte: calitate umană și capacitate socială.

Calitatea lor umană era aceea a majorității oamenilor: spirit mediocru, moralitate mediocră. Erau stăpâniți de plăcerile materiale. Niciodată nu-i auzise vorbind de artă, de morală, de gândire. Adrian era sigur că acești domni și soțiile lor nu știau de Tolstoi, de Ibsen, de Balzac, nici măcar atâta cât știa el.

Dar nu pentru asta s-ar fi însărcinat să le taie capetele, căci, în cazul acesta, ar trebui exterminate nouă zecimi din omenire. Ba chiar le punea o notă bună la purtare: erau oameni de inimă, cumsecade, miloși cu cei săraci.

Totuși, dacă n-ar fi avut decât meritele astea. Adrian nu s-ar fi opus la înlocuirea lor cu clasa muncitoare, căci aceasta avea nevoie de cu totul altceva decât de amabilități și pomeni. Dar burghezii aceștia dețineau în mâinile lor o forță de care lucrătorii erau complet lipsiți: înțelegerea deplină a afacerilor, capacitatea comercială. Ceva și mai mult, un mecanism de-o complexitate redutabilă era la baza acestui comerț plin de riscuri. Un joc de bursă, o vastă rețea de raporturi internaționale comandau orice vânzare, orice cumpărare și țineau la cheremul lor până și cel mai mic transport de grâne spre vreunul din acele porturi îndepărtate, ale căror nume șefuleții socialiști le silabiseau pe flancurile vapoarelor, dar de a căror situație geografică habar n-aveau. Ne aflăm, deci, în fața unui important aparat

tehnic și social care trebuia aprofundat, stăpânit, înainte de a-i turbura mersul.

Iată unde Adrian era neînduplecat: clasa muncitoare n-avea nici cea mai mică idee despre conducerea marilor întreprinderi sociale; ea nu era decât o turmă de oi, căreia trebuia să-i explici totul, dându-i peste bot. Cum să pui, atunci, cârma lumii în mâinile unei clase așa de lipsită de competență și de spirit de inițiativă? Și de ce, toată propaganda socialistă se mărginește în a asmuți masele spre Putere, cu iureș de cântece revoluționare, în loc sa fie inițiate cu de-amănuntul în tehnica afacerilor? Unde era școala socialistă însărcinată cu formarea prealabilă a elitelor muncitoare, destinate să ia într-o zi direcțiunea lumii?

Căci Adrian nu dădea nici o atenție pălăvrelilor interminabile ce aveau loc asupra doctrinei și țintei socialismului. Pentru el, învățătura putea să fie adevărată și scopul excelent, asta nu era de-ajuns. Principalul era să-ți asimilezi toată știința burgheziei, și apoi să vorbești de înlocuirea ordinei capitaliste cu ordinea socialistă. Altfel, ar însemna să pui carul înaintea boilor. El nu vedea pe hamalii din port în stare să înlocuiască pe armatorii din Brăila.

Dar problema mai avea o lature, care turbura adânc pe Adrian. Era latura morală.

Se acuza burghezia că e necinstită, stricată, lacomă. Dar Adrian constata că muncitorimea suferea de aceleași vicii. Adică, suferea când putea. Redusă la mizerie, era sublimă. Dar, de îndată ce împrejurările îi permiteau, atingea repede culmea crimei, lăsând cu mult în urmă pe cei mai ticăloși burghezi. Așa, de pildă, vătafii și siniștrii lor acoliți.

Vătafii erau toți ieșiți din clasa muncitoare, toți rămânând niște bădărani, analfabeți până a nu ști nici să-și semneze numele, în ciuda averilor considerabile pe care le adunau. Acești vătafi reușiseră să izoleze complet masa muncitoare de patronii ei legitimi, exportatorii, luându-i orice posibilitate de contact direct.

Ca să poată obține numărul de brațe necesare operațiilor lor de încărcare a vapoarelor, casele de comerț erau nevoite să trateze cu această corporație de vătafi, pe care nici o legislație n-o consacra. Ea trăia în marginea legilor, puternică prin bogăția membrilor ei și grație complezenței marilor electori ai ținutului, cărora vătafii le aduceau, în vremea alegerilor, voturile exploataților lor.

Exploatarea muncitorilor de către acești foști muncitori era odioasă. Nu numai că vătafii smântâneau gros sumele ce le obțineau de la armatori ca plată a muncitorilor, dar aceștia trebuiau, dacă nu voiau să moară de foame, să lucreze în condițiile următoare: 1) să accepte, fără să crâcnească, leală pe care vătaful binevoiește să i-o dea; 2) să fie mușteriul regulat al cârciumii vătafului și să închidă ochii asupra unor anumite greșeli la facerea socotelilor; 3) să execute toate „beilicurile" cerute de vătaf; 4) Să urmeze pe acesta la urne și să voteze după indicațiile lui; 5) Să suporte, uneori, chiar să fie bătut.

Netăgăduit, acest nemilos sistem de muncă nu se putea menține fără ca zilnic să aibă loc bătăi sângeroase. Oin cauza asta, vătaful se înconjura totdeauna de-o ceată de „gâtoși", muncitori autentici, plătiți pentru mișelia lor ori răsplătiți numai cu o muncă regulată, cum nimeni nu putea s-o aibă. Aceștia împingeau uneori cruzimea până la asasinat. Dar deseori ucigașul era un hamal care-și ucidea fratele de muncă, nu din nevoia de a-și asigura o pâine, ci din beție, din răzbunare ori numai din mândrie rănită.

Adrian, cufundat în meditațiile lui nocturne, recapitula tot ce era pentru și contra ale aceleiași probleme și ajungea la un punct mort:

„Nu, își zicea el, n-am să fiu niciodată un om de acțiune. Mihail avea dreptate: trebuie să fii mărginit, dacă vrei să reușești în domeniul acesta".

Și uitând socialismul, îl cuprinse o mare milă de lumea asta egoistă. Oricum, ceva trebuia făcut. El se gândea la acele vaste pături sociale martirizate de viață și care meritau o soartă mai bună. Nu puteau fi abandonate pe veci la bunul-plac al tuturor tiranilor, ori de unde ar veni acestea, de la stăpânirea de sus, ori de la fratele tău de jos.

Dar cum să separi pe cei buni de cei răi, în sânul aceleiași clase? Căci, fără nici o îndoială, nu toți burghezii meritau să fie spânzurați, după cum nu toți hamalii din port deveneau ciomăgași vătășești. Adrian a putut să se convingă de așa ceva, cu câteva zile în urmă, cu prilejul unor tratative la care asistase și el.

O delegație de muncitori venise să roage casa Thüringer să trateze direct cu ea, pentru tot ce privește încărcatul vaselor. Delegația oferea prețuri inferioare celor pe care casa exportatoare le vărsa vătafilor, dar superioare celor obținute de muncitori de la călăii lor.

— Vrem să înlăturăm pe vătafi, spuneau hamalii, altfel, într-o zi, îi vom ciopârți pe toți! Ne-am săturat! Iar d-voastră exportatorii n-aveți nici un interes să lucrați cu tâlharii ăștia. Nu-s de nici un folos. Ne însărcinăm noi

singuri cu formarea „poștelor". Și așa, dumneavoastră veți plăti mai puțin, iar noi vom primi mai mult, odată ce parazitul va fi înlăturat.

Felul acesta conștient de a vorbi, merse lui Adrian la inimă. Răspunsul ce-l dădu d-l Max, îi plăcu tot atât:

— Noi am fi bucuroși să vedem pe vătafi dispărând, căci dacă pe voi vă jupoaie, nouă ne dictează prețurile ce le plac. V-am fi chiar recunoscători, dacă ne-ați scuti de lepra asta, tot scutindu-vă pe voi. Numai că, iată, nu putem trata cu toată mulțimea lucrătorilor. Cineva trebuie să semneze cu noi contractele. Și acest cineva nu poate fi decât reprezentantul unei organizații în genul celor care există în Occident și care se numesc sindicate. Organizați-vă deci în sindicate muncitorești. Legile țării o îngăduiesc. Apoi, trimiteți-ne pe șefii voștri. Cu ei suntem gata să tratăm. Așa cum sunteți acum, însă, nu reprezentați pe nimeni.

Adrian nu înțelese rostul acestui sfat în gura unui capitalist; și a doua zi îi rugă pe d-l Max să-l lămurească:

— După câte știu, lucrătorii se organizează în sindicate ca să poată lupta cu eficacitate împotriva patronilor lor. Și d-voastră le recomandați tocmai această armă?

— Da, fiindcă arma asta are pentru noi avantajele ei: muncitorul organizat e mai serios, mai conștient, poți să te bizui pe el, pe când celălalt e în general mai puțin calificat. Organizația sindicală nu e numai o fabrică de revoluționari, ea mai este și o școală de moralitate. În sânul ei, lucrătorul învață care-i sunt drepturile, dar și datoriile. Iată de ce în Germania acest lucrător e preferat de către toate întreprinderile serioase. Costă mai scump, dar face!

„Bravo, își zise Adrian; iată un patron care-și cunoaște și el drepturile și datoriile lui. Germania asta trebuie să fie o țară minunată. Cel puțin acolo oricine înțelege că nimic nu se poate face cu o clasă muncitoare vicioasă, mizerabilă și vlăguită. De ce, dar, conducătorii țărilor înapoiate, cum e a noastră, nu vor să urmeze pilda acestei Germanii prospere? Mari și mici, toată lumea ar câștiga".

Era ora unu după miezul nopții, când musafirii se ridicară să plece. Adrian alergă la Ana, care pălăvrea însă cu amorezul ei.

— Fugi, domnule, fugi repede! îi strigă el. D-l Max se va îndrepta peste o clipă spre dormitor, unde i-am spus că se află cucoana, și ce va spune când n-o va găsi în pat?

Profesorul de gimnastică dispăru în întunericul parcului. Ana o tuli și ea să se culce. Ei își dădeau întâlnire la fereastra camerei lui Adrian, ce se deschidea spre partea cea mai singuratică a Grădinii Publice. Dragostea lor era încă platonică.

Dar mai era o dragoste în casă, neştiută de nimeni și mult mai puțin platonică, ce dădea grozav de furcă lui Adrian. Era dragostea Iuliei, servitoarea, cu amantul ei atitrat. Ea îl primea de două sau trei ori pe săptămână, timp de câteva ore, fără să știe stăpânii, care n-ar fi tolerat-o, dar cu consimțământul lui Adrian, care avea paza casei în seama lui și nu putea să refuze nimic amorezaților.

Totuși, el era de părere că Iulia și amantul ei făceau prea mare zgomot în camera lor; ar fi putut să fie auziți în camerele unde se juca. În seara aceea, mai ales. Adrian fu nevoit să le bată în fereastră de mai multe ori, ca să le impună tăcere. Dacă patronii aflau ce se petrece în casa lor, s-ar fi întâmplat scandal, căci era absolut interzis accesul unui necunoscut după ora nouă seara.

Așa că, după plecarea invitaților, Adrian zăvorî cele două porți și se repezi spre camera Iuliei, spumegând de mânie. Voia s-o certe pe loc.

În obscuritatea aproape completă a încăperii, unde domina un miros tare de lichior, Adrian ghici că fetișcana era pe jumătate goală, lungită în pat. Simți o lovitură în tâmple, dar, furios, nu ținu socoteală:

— Știi ceva Iulia? Drept e, suntem prieteni, dar nu vreau să cad victima bunătății mele. De ce țipi ca o nebună, când ești cu amantul tău?

— Fiindcă sunt nebună și îmi place grozav!

— Ce-ți place grozav? Ah, îți mai și râzi de mine? Pe lângă asta, șterpelești sticle cu lichior și vă îmbătați ca niște fleoarțe. Ei, uite, să știi, pe viitor, amantul tău nu va mai intra aici!

Iulia sări din pat ca o năpârcă și îi încolăci gâtul cu brațele ei goale, strângându-l la piept:

— Ba da, Adrian, o să-l lași să mai vie! Nu poți să fii așa de rău. Și eu n-am să mai țip. Îți făgăduiesc. Dar dovedește-mi că nu mai ești supărat pe mine. Hai să bem un păhăruț amândoi, ai să vezi ce bun e lichiorul!

Adrian o respinse cu moliciune, epuizat, ca atunci când te cuprinde o spaimă. Toate scumpele lui gânduri se spulberară pe loc. Un mare gol, un sentiment necunoscut, îi cuprindeau creierul, pe măsură ce se lăsa strâns în brațele acestei femei, împotriva căreia deodată nu mai putea nimic. Aceasta

nu dură decât un minut, dar fu de-ajuns ca să i se supună, prăbușindu-se lângă dânsa, pe patul în dezordine.

III

Zorii zilei ce urmară acestei nopți, terminată într-un chip așa de memorabil pentru viața lui Adrian, surprinseră pe flăcăul nostru în patul frumoasei unguroaice. Aceasta dormea adânc, albă din cap până-n picioare, învăluită în mulțimea de dantele și panglicuțe multicolore. Adrian o contemplă, cu inima bătând de recunoștință, sărută cu evlavie mâna crăpată de muncă, pe care o ținea pe piept și gândi: „De-acum încolo n-ai să mai speli vasele. Mă însărcinez eu cu asta". Și, cu obiceiul lui de a împinge toate lucrurile la extrem, adăugă: "Am să-ți fac și sufrageria și-am să-ți aprind și focul la bucătărie. În felul acesta, ai să poți să dormi un ceas mai mult".

El știa că Iuliei nu-i plăcea să se scoale prea de dimineață. Soneria deșteptătorului era potrivită pentru ora cinci și jumătate. O puse să sune la șase și jumătate. Apoi, cu multe precauțiuni, se strecură afară din pat, se îmbrăcă și se înhămă la muncă: trei mari birouri, un vestibul și coridoarele plus cele două curți de măturat.

De obicei, sculându-se la cinci. Adrian sfârșea toată munca asta după două ceasuri de trudă fără răgaz; și nu putea să facă altfel, căci la șapte se scula doamna Thüringer, pe care trebuia imediat s-o însoțească la piață. Acum era ora patru. El hotărî să înceapă cu sufrageria, ca nu cumva să fie surprins la munca asta, care nu intra în atribuțiile lui. Dacă ar fi fost întrebat în clipa aceea, ce-l făcea să execute și munca Iuliei, i-ar fi venit greu să dea un răspuns logic.

Camerele mari erau toate parchetate. Adrian examină parchetul sufrageriei și-l găsi destul de murdar. Nu fu supărat pe Iulia, din contră, o plânse că n-a putut să-și facă datoria cum trebuie. În dimineața aceea era mai generos ca oricând.

Fără să se mai gândească la puținul timp pe care-l avea înaintea lui, se trânti cu burta pe sârma de frecat. O activitate furioasă îi stimula ceafa, închipuindu-și capul ce-l va face Iulia, când și-o vedea parchetul așa de curat. La urma urmei, Ana putea să afle tot adevărul. Era oare vinovat de vreo trădare? Deloc. Ana continua să rămână, pentru el, grația pe care n-o atingi decât cu vârful buzelor, cum se face cu icoanele sfinte. Una nu putea s-o înlocuiască pe cealaltă. Ana era un vis. Iulia, o surprinzătoare realitate. Era vorba de două fericiri absolut deosebite.

Adrian știa acum ce înseamnă o Iulie: o violentă plăcere care te face mai lucid, mai tare. Îi era profund recunoscător. Până la această întâmplare, el văzuse lucrurile ca printr-o ușoară ceață. Undeva, în organismul lui, n-ar fi putut să spună unde, un resort care nu funcționa încă, îl împiedica să vadă viața cu ochii tuturor oamenilor. Își ghicea inferioritatea în privirile altora. Cel din urmă imbecil putea, în privința asta, să-l confunde.

Cum să-l confunde? Nici nu era vorba de a-l confunda. Lucrurile se prezentau cam astfel: dacă s-ar fi aflat lângă un om și ar fi privit împreună, să zicem, un câine, Adrian știa că celălalt nu vedea, ca și dânsul, decât un câine. Dar dacă în locul câinelui, ar fi fost o femeie. Adrian nu mai știa ce vedea celalt.

Ei bine, din dimineața aceea, vălul îi căzuse de pe ochi. Toate femeile care treceau pe stradă erau niște Iulii. Iar el, un om ca toți oamenii.

Această lămurire o datora generoasei unguroaice. Îi mai datora plăcerea unică a cărei descoperire o făcuse și pe care își promitea s-o aprecieze și mai bine în noaptea următoare, căci, adormind pe brațul lui, durdulia slujnicuță îi spusese:

—N-am să-l mai primesc pe amantul meu. Ai să-l lași de-acum încolo să fluiere pe-afară cât o vrea.

Iată ce era Iulia.

Dar Ana? Oh, nepătrunsa taină! El o înțelegea și mai puțin acum când Iulia îi dezvăluise, ca să zicem așa, tot misterul femeii și al omului. Nu, nici femeia, nici omul nu puteau fi numai atât. Simțea că omul, în orice caz el, Adrian, ar fi putut să aibă nevoie de două femei în același timp, ba poate chiar și de mai multe.

Nu fiindcă Ana s-ar fi putut compara cu Mihail, adică să se înalțe până la acea prietenie care-ți îngăduie să plutești pe oceanul tuturor gândurilor umane, a cărui imensitate Adrian de-abia o întrevedea. În privința asta, ea era o creatură aproape tot așa de simplă ca și Iulia. Dar Ana deținea o pârghie de comandă care putea să aibă o înrâurire tocmai în domeniul acesta al spiritului, amplificând la maximum intensitatea visului. Când se afla lângă dânsa. Adrian înceta de a mai fi un om comun.

Netăgăduit, aceasta i se întâmpla de asemenea și când citea o mare pagină de literatură universală, sau când Mihail îi vorbea cu foc de problemele existenței. Emoția era aceeași, sau, mai bine zis, de aceeași calitate. Și totuși, era o deosebire. În apropierea Anei și când, uneori, îi atingea brațul cu obrazul lui fierbinte, toate frumusețile spirituale ale vieții

se încorporau în el. Acestea nu mai erau niște bucurii cerebrale. Le simțea făcute din carne caldă și nudă, ca o mie de femei frumoase lipite de corpul lui arzător.

Cu toate astea, nu era vorba de ceva trupesc. Astăzi, când știa de la Iulia ce formă avea dorința de a te culca cu o femeie. Adrian era și mai sigur de-a nu fi simțit niciodată dorința asta față de Ana. El se apăra chiar și numai împotriva ideei că Ana ar putea să fie o Iulie, căci constatase o slăbire a dorinții lui pentru tânăra unguroaică, imediat după primul lor contact. Se simțise chiar puțin dezamăgit, foarte puțin și numai pentru un scurt timp.

Pentru nimic în lume, așa ceva nu trebuia să se întâmple cu Ana! Nici cea mai mică dezamăgire și nici o clipă! Ar fi mortal pentru sufletul lui! Ar muri de întristare. Ana era și trebuia să rămână bucuria continuă, intensă și infinit de diversă.

După cum Iulia, dându-i-se, îi lămurise viziunea confuză ce-o avusese despre femei, îl scosese ca dintr-o vrajă, de asemenea Ana îi lărgea toate orizonturile minții, nu dându-i-se, ci dimpotrivă, păstrând întreg secretul acestei forțe care îl făcea apt să îmbrățișeze universul.

Amândouă îi erau necesare, ca luminile ochilor. Și fiindcă erau femei, binecuvântată fie femeia! Fără ea, omul nu fiice nici cât o ceapă degerată!

Când la ora șase, primii furnizori veniră să aducă laptele și chiflele. Adrian terminase toată treaba. Casa era încă scufundată în somn. Atunci, o idee îi încălzi obrajii: să prepare la iuțeală cafeaua cu lapte și să o servească Iuliei în pat!

Totul fu gata, puțin înainte ca deșteptătorul să sune șase și jumătate. Adrian intră în vârful degetelor și depuse încetișor tava pe un scaun la căpătâiul Iuliei, care dormea dezvelită toată. O, da, era frumoasă, întâia lui amantă! Era mai frumoasă așa cum se afla acum în pat, decât când se îmbrăca și se sulemenea ca să iasă la plimbare. Îi plăcea mai ales albeața cărnii ei catifelate.

Adrian privi împrejurul lui, examinând încăperea cu de-amănuntul, și găsi că reputația de femeie curată a unguroaicei era justificată.

Deodată, deșteptătorul începu să sune. Iulia sări din pat, văzu pe Adrian, se acoperi rușinată, și uitându-se la ceas, izbucni în plâns:

— De ce mi-ai făcut asta, Adrian? șase și jumătate! Dar sufrageria! Dar focul! Dar cafeaua! Ce rău ți-am făcut, ca să vrei să mă certe cucoana? și crezând că Adrian îi surâdea din răutate, deschise gura ca să-l ocărască, dar

privirea îi căzu pe tava garnisită cu bunătăți: cafea cu lapte fumegând, chifle, unt și chiar un ou moale. Pentru cine sunt astea? scânci ea necăjită.

— Pentru cine vrei să fie, Iulica mea, din moment ce sunt în camera ta? Pe lângă asta; toată treaba ta e făcută, iar patronii dorm încă. Ce mai vrei?

Ea nu voi să-și creadă urechilor, dar înfățișarea lui Adrian, cu bustul scăldat în sudori și mirosind a terebentină, pledă pentru buna lui credință. Iulia se aruncă la picioarele lui, îi îmbrățișă genunchii și plânse și mai cu foc:

— Niciodată, nimeni n-a făcut așa ceva pentru mine. Toți m-au bătut și m-au pus la muncă, fie părinții, fie păcătoșii mei de amanți. Dar, să mă alinte, nu, nimeni! Ah, tu ai să fii Dumnezeul meu! și dacă cumva ai să iubești pe o alta, am să te omor!

— Mulțumesc! făcu Adrian, curățindu-i oul.

— Nu! n-am să te omor, dar am să te înnebunesc de dragoste!

„N-ai să mă înnebunești, gândi Adrian. Numai Ana poate să mă înnebunească. Dar pentru ceea ce îți datoresc, n-am să te uit niciodată."

În vremea asta, „madam" Carolina, care se sculase, își plimba silueta greoaie de-a lungul galeriei cu geamlâc dintre bucătărie și curtea de serviciu.

— Iulia, suntem pierduți! Uite-o pe baba cum mă caută, ca să-i cumpăr „schnapsul" ei. După ce îți vei fi băut cafeaua, ascunde tava în dulapul tău. Eu o șterg, altfel vine peste noi!

Adrian fu nevoit să facă mai multe ocoluri, ca să ascundă direcția de unde venea, dar, trudă zadarnică: baba care, deși n-avea miros, știa totdeauna să aibă „nas", cum zicea Ana, descoperi misterul.

— Bună dimineața, madam Carolina! Cum ai dormit?

Bătrâna plesni din limbă, arătând astfel cât de mulțumită era de rachiul pe care i-l cumpăra Adrian. Ceea ce n-o împiedică să fie răutăcioasă:

— Da... bună dimineața... am dormit bine... dar *dumneavoastră*, „domnule" Adrian? Nu minți, cotoiule! Să mor eu, dacă tu n-ai dormit azi-noapte cu unguroaica! Casa asta e un adevărat bordel!

Adrian se supără de-a binelea:

— N-am să-ți mint deloc, madam Carolina, dar dacă asta este prietenia d-tale pentru mine, ei bine, prefer să plec numaidecât.

Și se duse imediat să se închidă în camera lui, care era alături de bucătărie. Madam Carolina îl urmă, înspăimântată. Ea știa cât era de

acuzată, și pe drept, că punea pe fugă pe cei mai buni servitori, din cauza caracterului ei insuportabil.

Plecarea lui Adrian, chiar a unui Adrian vinovat de păcatul de a se fi culcat cu servitoarea, i-ar fi atras toate trăsnetele, chiar și pe acelea, foarte rare, ale d-lui Bernard, directorul glacial al casei, care avea în mare stimă pe tânărul nostru, de când se încredințase de conștiinciozitatea lui la muncă și de multiplele-i capacități. Pe lângă asta, patronii mai știau că Adrian nu era un ignorant.

— Ei, dar repede te mai superi! zise bătrâna. Hai să ne împăcăm; dar să știi că nu glumesc: mi se pare că astă-noapte te-ai culcat cu unguroaica.

— Și dacă ar fi adevărat, ia spune-mi, ce supărare ai avea d-ta din asta? Sper că nu vei fi voind să mă culc cu fetele d-tale?

— Tocmai aci e buba, Adrian! Fetele mele au o poftă nebună să se culce cu cineva! Și chiar se culcă, atât cât le poate pielea. Iată ce e teribil!

— Ei bine, madam Carolina, dă-mi voie să-ți spun că-ți bârfești copiii...

Zgomotul câinilor în goană umplu coridoarele, și imediat vocea Anei se auzi în pragul odăii:

— De ce „bârfeală" e vorba?

Și presimțind ceva rău ea se întoarse, furioasă, spre mamă-sa:

— Mamă! Dacă continui cu răutățile tale și dacă îl faci și pe Adrian să plece, ei bine, avem ordin de la d-l Bernard să te trimitem la Franz, în Germania! Ne-am săturat până în gât de schnapsul tău!

Apoi către Adrian:

—Vezi ce faci? Mai cumpără-i rachiu! Biata madam Carolina făcu o strâmbătură, ca și cum ar fi voit să plângă:

— Așa-i! Acuma nu mai sunt, pentru voi, decât o bețivă bună de împachetat și de expediat în Germania!

Adrian interveni:

— Cucoană Ana, dă-mi voie să-ți spun, că de astă dată eu sunt vinovatul. Dar vina mea n-are nici un raport cu îndeplinirea datoriilor mele aici.

Ana fu departe de-a bănui de ce fel de vină vorbea Adrian. Ea se instală dinaintea mașinii de gătit, ca să-și încrețească părul. Servitoarea intră în bucătărie:

— Bravo, Iulia! îi zise ea. Astăzi sufrageria este ca o oglindă!

— E, fiindcă Adrian mi-a ajutat.

— Atunci, înțeleg.

Și Ana ținti asupra lui Adrian doi frumoși ochi bănuitori, ce-l făcură să privească în pământ. Puțin după aceea, rămânând singuri, ea îi zise cu o nuanță de ironie în ton:

— Începi s-o găsești drăguță pe Iulia, nu-i așa?

— Am găsit-o totdeauna. Vreau să spun, că este simpatică și muncitoare. O stimez.

— E vorba numai de stimă, cu adevărat?

Apariția oportună a Mitzii îl scuti pe Adrian de-a răspunde la această întrebare buclucașe.

„Să fie oare geloasă?" se întrebă el.

Ar fi fost păcat! Se poate oare compara un mare ospăț cu un înalt cult? Ah, Ana asta! Ea nu știe ce reprezintă pentru Adrian! Chiar și acum, când el nu mai ignora femeia și când, de o lună de zile, o contempla în fiecare dimineață, colo, stând la ușa mașinii de gătit, o găsea tot atât de grațioasă ca în prima zi, bogată în mișcări pline de farmec și transmițându-i mereu acea forță misterioasă care, credea el, era capabilă să-l facă să întreprindă orice cu succes: să scrie, să picteze, să cânte ori să guverneze lumea!

În casa Thüringer, Ana și cele două surori ale ei, ca și servitoarea Iulia, întrețineau în permanență o atmosferă de senzualitate de care nu numai Adrian era fascinat. Cele trei frumoase nemțoaice, oarecum străine de existența sever burgheză a fraților Thüringer, preferau, pe cât cu putință, să se ție departe de viața de saloane, de vizite și de etichetă, pentru ca să-și petreacă aproape toată vremea la bucătărie, care era vastă și confortabilă. Numai acolo ele se simțeau în intimitate.

Deloc instruite, nici obișnuite cu exibiții vestimentare și grație fericitei lor naturi simple, nicidecum dispuse să-și joace lor înșile comedia parvenitului, ele simțeau o adevărată repulsiune față de tot ce le obliga să iasă din tihnita lor existență populară. Le plăcea să flecărească, să râdă, să mănânce sau să stea tolănite, fără să sufere tortura acelor „mari dame", care, spuneau ele, aveau aerul de-a fi „înghițit o umbrelă".

Așa cum se aflau la bucătărie, sumar îmbrăcate, nicidecum fardate, cu totul la largul lor, ceasurile se scurgeau în liniște, pe când coseau între o mamă comic de arțăgoasă, servitorii casei și o mulțime de cunoștințe și furnizori a căror originalitate le distra mai mult decât toate „maimuțăriile acestor domni și doamne simandicoase".

Furnizorii, despre care e vorba aci, formau pe atunci o bizară specie de oameni, astăzi dispărută. Brăila, oraș cosmopolit și port de-o prodigioasă

activitate, atrăgea între zidurile ei, odată cu marii speculatori, toată crema aventurierilor levantini, lacomă de îmbogățire: greci, armeni, macedoneni, bulgari. Extrem de cutezători și, în majoritate oameni cinstiți, ei căutau să adune avere prin muncă, prin economie și, evident, ajutați deseori de noroc.

Pe drumul acesta anevoios, ajutorul reciproc, răbdarea, avariția sordidă, constituiau forța și singura lor garanție de succes. Timp de ani de-a rândul, îi vedeai târând un cărucior cu fel de fel de mărfuri, sau lâncezind în fundul unei dughene jigărite. Și cu toate că adunau gologani peste gologani, foamea și păduchii erau partea lor în felul acela de viață. Apoi, într-o bună zi -după o dispariție care trebuia să însemne pentru ei timpul pe care-l depune crisalida ca să devină fluture auzeai că unul și-a cumpărat un remorcher sau un cargobot; altul își construia o moară de făină; un al treilea se făcea cămătar. Atunci, lepădând la gunoi slinosul lor costum național, adoptau un incomod costum modern, începeau să-și clădească confortabile locuințe în inima orașului și deveneau niște șarlatani.

Dar nu-i era dat oricui să se aleagă, la urmă, cu un cargobot, cu o moară sau cu o zărăfie. Cea mai mare parte dintre acești visători cupizi, îmbătrâneau lângă bătrânul lor cărucior cu lămâi și portocale. Îi vedeai, mai ales, cu o coșniță în mână, strecurându-se pe poarta de serviciu a boiereștilor locuințe a compatrioților lor cu destin mai fericit, așteptând ceasuri întregi la bucătărie, până ce stăpânul se scula și catadicsea să vie să se uite în coșnița lui, unde zăceau, așezate cu îngrijire, azi un iepure, altă dată o cegă, o prepeliță sau vreo oarecare trufanda: un frumos pepene bacâr, un mănunchi de sparanghel, anghinari sau conopidă. Și suferind cu o răbdare angelică arțagul parvenitului, care găsea totdeauna că marfa era prea scumpă, acești sărmani oameni nu reușeau să-și câștige viața decât cu condiția de a rupe zece perechi de pingele, până să ajungă să-și vadă banul greu muncit.

Atunci, acești foști ambițioși se dădeau bătuți, se resemnau, se umanizau. Lunga suferință îi transforma complet.

Ochiul lor bogat de triste experiențe scânteia de șiretenie. Ironia dureroasă, de care conversația lor era plină, nu cruța pe nimeni. Dacă servitorii unei case de pricopsit se arătau câtuși de puțin binevoitori, acești furnizori deveneau numaidecât familiari, povesteau istorii pline de soare și de Mediterană, aduceau detalii hazlii, mișcătoare, asupra originel mai mult decât modeste a cutărui bine cunoscut parvenit și mergeau uneori până a-și bate joc de ei înșiși și de propriile lor visuri de altădată.

Voluptuoasele noastre nemțoaice adorau pe acești oameni. Când sosea, de pildă, moș Stamate sau barba Stamate, cum îl chemau pe grecește, era o sărbătoare. Îl îndopau, îl turteau sub dezmierdări. Nu fiindcă barba Stamate le-ar fi adus cine știe ce bunătăți. Fiind foarte zgârcit și temându-se să nu-și piardă „capitalul" angajat în vreo marfă scumpă, rămasă nevândută, nu se găseau, cele mai adesea, în coșnița lui, decât câteva ouă proaspete, câteva piersici, două legături de ridichi de lună ori alte fleacuri asemănătoare, ceea ce făcu într-o zi pe madam Carolina să spună în fața fetelor ei, că barba Stamate se vântură de colo-colo „ca un coi în coșniță".

Dar copoiul rebegit știu să tragă folos din gluma asta și răspunse pe loc că, oricât de neînsemnată i-ar fi marfa, el a plasat-o totdeauna cu folos și că mai este și astăzi în stare s-o ofere în bune condiții. Madam Carolina îi ripostă că, neavând destul combustibil, ca s-o fiarbă, ea nu era amatoare.

Barba Stamate nu fusese totdeauna nenorocos în întreprinderile lui, dar îi plăcuseră prea mult fetele și la o etate când acestea nu vor să te mai iubească pentru ochii tăi frumoși. Era slăbiciunea lui. Chiar și în momentul acesta avea acasă o amantă, cu patruzeci de ani mai tânără decât el. O ținea zăvorâtă. Și biata femeie, în nădejdea de a pune într-o zi mâna pe niște economii inexistente, suporta sihăstria pe care i-o impunea bătrânul gelos.

Îndrăgostitul îi îngăduia uneori să vie să vadă pe doamnele germane, și atunci ea le dezvăluia toată intimitatea ei:

— El îi dă zor mereu că n-am destul „foc". Drace! Cum aș putea să am, când el nu mă hrănește decât cu măsline și castraveți acri?

— De ce nu-l lași? o întrebau nemțoaicele.

— Fiindcă vreau să-i smulg ceva bani, ca să am cu ce să mă mărit!

— Dar n-are o lețcaie!

— Credeți, zău? Ah! dacă e adevărat, apoi îmi pierd tinerețea lângă hodorogul ăsta bătrân.

„Hodorogul" tăgăduia cu încăpățânare că amanta lui sta cu el din interes.

— Mă iubește, știu eu bine, dar îi e rușine s-o spună, fiindcă sunt bătrân.

— De ce o zăvorăști, atunci? îl tachina Ana.

Ca s-o apăr de derbedeii din mahala, care ar putea să vie în lipsa mea, „s-o ia" cu sila.

După barba Stamate, cel mai simpatic era Hasan, lustragiul turc. Tânăr încă, existența lui părea să închidă o taină. Dar, vorbind prost românește, el

era cele mai adesea tăcut.

Totuși, venind de mulți ani în fiecare dimineață ca să lustruiască o duzină de perechi de ghete, Hasan apucase să vorbească îndeajuns de origina lui nobilă, pentru ca să devie numaidecât ținta tuturor zeflemelelor. El sta la bucătărie mai mult decât treaba lui o cerea, bea cafele, fuma și se pierdea în lungi reverii, fără să descleșteze dinții.

Atunci, Mitzi se așeza lângă el și-i arunca brațul pe după gât:

— Ia spune Hasan, la ce te gândești?

Lustragiului îi sărea țandăra:

— Roga, madama, lasă-me! Dumivostra, fumeile, părul lung, ma, capa mica! Lasă pace!

— Ascultă puiule, ascultă ce vreau să-ți spun. Știu bine: tata tău, beiu, și tu trebuia să fii acuma tot beiu. Numai că, iată: mama ta a fost găinăreasă, și din cauza asta tu ești lustragiu. Dar asta nu e un motiv ca tu să fii trist. Nu ești fericit că te iubesc eu?

Și ca să-i dovedească iubirea ei, îi freca imensul lui nas, până îl podideau lacrimile.

Femeile acestea, știindu-se perfect cinstite în conștiința lor, aveau obiceiul, destul de periculos, de-a fi prea familiare cu acești bieți oameni și de-a apărea în fața lor nu destul de îmbrăcate. Vara, din cauza căldurilor înăbușitoare, iarna, fiindcă la bucătărie era cald ca-n baie, și totdeauna dintr-o nevoie permanentă de a se simți comod, ele-și petreceau cea mai mare parte a zilei învăluite într-un capot care nu le acoperea tânărul lor corp, decât tocmai cât trebuie ca să fie și mai tare râvnit. Nu era desfrâu, ci nepăsare. Față de cei ai casei, aceasta n-avea nici o importanță, căci până la urmă devenise o obișnuință. Dar foarte des, bucătăria era plină de fel de fel de oameni: zarzavagii sau negustori de păsări, băieți de băcănie, brutari, lăptari, vânzători de fructe, toți, nenorociți veniți din toate colțurile lumii și bătuți de toate vânturile, ca Hasan sau ca barba Stamate. Fiecare își avea trista lui poveste. Fiecare, particularitatea care îl făcea simpatic.

La început, duducile astea sincere își mai dădeau osteneala ca să-și ascundă goliciunea în fața atâtor ochi iscoditori. Apoi, tot văzându-i mereu și pătrunzându-le în suflet, sfârșeau prin a nu se mai supraveghea. Căci toți erau umili și devotați ca niște câini. Cei mai mulți dintre ei își lăsau la bucătărie biata lor marfă, chiar atunci când nimeni n-o voia, și plecau fără să ceară bani:

— O să plătiți când veți vrea, cucoană!

Astfel, ei deveneau obișnuiții casei, din partea bucătăriei, unde era mai multă omenie decât în saloane. Li se oferea totdeauna prăjituri sau cafea și, uneori, li se dădea să mănânce, unii dintre ei fiind aproape veșnic flămânzi.

Netăgăduit, flămânzi erau oamenii aceștia de toate lucrurile bune ale existenței, dar mai ales de puțină căldură umană duceau mai mare lipsă decât de orice. Și cine deține această căldură? Cine știe s-o răspândească mai bine decât femeia?

Ea este creatoarea vieții. Ea are acest pântec, unde omul a căutat și a găsit întâia lui căldură, pe când nu era decât o scânteie. El s-a lipit de ea mai tare decât râia. S-a hrănit din această căldură. Și nu poate să scape de nostalgica amintire ce i-a rămas de atunci, căci, ieșit de acolo, venit pe lume, s-a încredințat curând că lumea aceasta era cu totul lipsită de căldură.

El cunoscu frigul, foamea și bătaia, de îndată ce încercă să-și reclame locul lui sub soare. Chiar și soarele se dovedi rece pentru carnea lui, care se simțise așa de bine în pântecul femeii!

Cum n-ar privi-o el, deci, cu aviditate, când o vede tânără și frumoasă, când o simte caldă și bună, în clipa în care se apropie, îi ia mâinile și îi spune, dezmierdându-i fața cu blânda ei răsuflare:

— Sărmane Vasile: ce mâini crăpate ai! uite: spală-le colo în apă caldă, unge-le în urmă cu glicerina asta. Și vino să faci așa în fiecare zi la noi, căci, la tine...

Ah, femeile astea frumoase! Cum știu ele că la el acasă nu se află nicideunele, nimic, decât un pat de scânduri și o lampă puturoasă! El nu poate să aibă nimic, chiar atunci când i se întâmplă să adune câțiva poli de aur. Nu se folosește de ei. Și crezând că au să-i ție cald, îi coase în căptușeala jigăritei lui haine.

Mai mult decât acest aur și decât tot aurul din lume, Ana, Hedwig și Mitzi îl încălzeau, numai îngăduindu-i doar să mai stârmocească și el la bucătărie și să le privească, uneori cu gând vinovat, atunci de pildă când le zărește un petec de carne albă de care își umple ochii și a cărei viziune o duce în cocioaba lui. Asta e o adevărată bogăție, în existența lui lipsită de bucurii.

Și Hasan, care. când se supără, spune că „femeia are părul lung și mintea scurtă", parcă nu știe el de ce a îndrăgit, la fel cu ceilalți, bucătăria de la Thüringer? Corpul acela al Mitzii, care se lipește uneori de-al lui, și mâna aceea care-i freacă nasul, ah, cum ar vrea Hasan să le aibă la el, unde domnește o sinistră singurătate!

Și, cine știe, poate că ar fi avut și el astăzi o Mitzi, dacă egoistul lui de tată, beiul, s-ar fi căsătorit cu mamă-sa. Dar el e fericit și așa. Stă pe scăunaș într-un colț ai bucătăriei, fumează, suspină și se face că nu vede nimic. Cucoanele nu se feresc de el. Ele își încrețesc părul în fiecare dimineață, sub ochii lui. Adesea glumesc, se zbenguiesc, se iau la trântă, capotul li se desface și atunci, ca într-o fulgerare, apar niște sâni și niște genunchi care ard ochii turcului. Hasan ar face bucuros zece ani de ocnă, numai să-i poată atinge cu degetul. Dar fiindcă așa ceva nu va fi niciodată cu putință, se mulțumește și numai cu icoana lor, pe care o închide în cel mai curat colț al sufletului lui.

Apoi, în centrul orașului, când „face lustrul", mai pe bani, mai pe datorie și când comisarul, care vrea mereu bacșiș, îi răstoarnă cutia cu o lovitură de picior, numindu-l „turc puturos", Hasan suportă ofensa cu filosofică răbdare, în loc să scoată cuțitul de la brâu și să lovească fără milă, așa cum are uneori o poftă nebună. Îndură nedreptatea, asta și multe altele, numai fiindcă, la bucătăria casei Thüringer, se află niște icoane sfinte care-i umplu viața de lumină.

Dar nu numai bărbații se adunau în această bucătărie din strada Grădinii Publice. Fel de fel de femei, epave ale vieții ca și furnizorii, veneau de asemenea ca să caute o ușurare sufletească, precum și un ajutor material. Și ele erau subjugate de farmecul celor trei nemțoaice, nu, bineînțeles, în felul cum erau bărbații, ci așa cum o dezmoștenită cu sufletul sfărâmat se simte fascinată de frumusețea și fericirea unei prietene. Căci ele erau prietene din copilărie.

Locuiseră altădată împreună în Piața Săracă, pe când actuala doamnă Thüringer și surorile ei n-aveau alte mijloace de trai decât mica pensie a tatălui lor. Chiar de pe atunci surorile Müller erau sincer iubite de prietenele lor românce.

Deși la fel de sărace, nemțoaicele aveau asupra româncelor ascendentul unei rase orgolioase, pe acela al frumuseții și al unei oarecari educații, mult apreciată de inimile simple ale oamenilor din popor. Cele trei mici zâne blonde, care se duceau la școala catolică, pline de atenție pentru uniforma lor neagră cu guleraș alb și mereu cu grijă pentru buna lor purtare în oraș, erau niște modele pe care orice mamă română le dădea ca exemplu copiilor lor:

— Ia uitați-vă la surorile Müller, cât sunt de ascultătoare! Așa că și Dumnezeu o să le ajute!

Din întâmplare, Dumnezeu le-a ajutat. Și nemțoaicele, devenite „cucoane mari", n-au rupt relațiile cu prietenele lor de ieri. Ele se duceau uneori să le vadă, dar mai des veneau prietenele din Piața Săracă la cele din luxosul cartier al Poligonului, din care făcea parte strada Grădinii Publice.

Era natural, dat fiind că Ana, Hedwig și Mini aveau răspunderea unei foarte mari gospodării. Mai era natural și fiindcă prietenul sărac e acela care are nevoie de prietenul bogat. Dar nevoia unui ajutor material (câțiva franci, o haină veche, nițică băcănie ori un braț de lemne de foc), nu venea decât în al doilea rând. Inima avea nevoi mult mai grabnice. Ea venea să se deschidă, în această bucătărie burgheză, ca într-un altar.

În zilele de iarnă mai ales, când bărbații își petrec vremea la cafenea, iar copiii sunt la școală, bietele femei se instalau ca la ele acasă. Niciodată, nimeni nu le spunea că stăteau prea mult. Căci veșnic era vorba de drame de familie și scene de menaj, unele triste, altele mai curând comice, când povestea începută nu mai avea sfârșit. Și fiecare istorisea, nu numai nenorocirea sa proprie, ci și pe aceea a vecinului.

Astfel, întreaga viață a mahalalei brăilene defila pe sub ochii nemțoaicelor, o viață pe care ele o cunoșteau în parte direct, dar a cărei amintire nu înceta o clipă să le inspire o adevărată groază.

Madam Carolina, severă ca un general prusian, pe vremea când trăia bărbatu-său, nu primea pe nimeni, nu se ducea la nimeni și veghea ca copiii ei să facă la fel, neîngăduindu-le contactul cu micile românce decât sub stricta sa supraveghere. Astăzi, când cele trei fiice ale ei erau aproape toate stăpâne pe capul lor și solid înfipte într-o insulă germană, ea nu se mai temea că au să se „românizeze". În limbajul ei, cuvântul acesta însemna să se mărite sau să trăiască cu români: „să fie hrănite de trei ori pe săptămână și bătute în fiecare zi".

— Nu face nimic, madam Carolina, replica Lina zisă „Bucureșteanca" - o drăgălașă tânără a cărei primă și scurtă gospodărie fusese tocmai în felul acelora -nu-i nimic! Alecu meu mă hrănea rău, e adevărat, și mă bătea în fiecare zi, așa cum spui. Dar, cel puțin când mi se întâmpla să-l înșel, era o adevărată sărbătoare! Atunci mă bătea din nou, bineînțeles, căci știa că i-o făcusem dinadins, ca să-l „bag în boale", și iată ce-mi reușea de minune. După ce mă umplea de vânătăi, pe corp și pe obraz, îmi poruncea să mă îmbrac ca pentru nuntă, alerga să aducă cea mai frumoasă trăsură și mână băiete la „Monument"! Ne instalam la o masă, și cum îl zăreau lăutarii pe Alecuțu meu, nu mai scăpăm de ei. Mâncam, beam și ne sărutam față de

toată lumea. Unele femei geloase, judecând după numărul vânătăilor ce le aveam pe obraz, ziceau: „Vai, dragă, cât trebuie să o iubească Alecu pe Lina Bucureșteanca!" Dar, astăzi, suspina ea, trăgând un fum de țigare, astăzi nu mai sunt nici bătută, nici iubită de cineva care să-mi fie drag!

Astăzi, biata Lina era bătută și iubită de cineva care nu-i era drag, căci, părăsind într-o zi pe Alecu al ei, se măritase cu un bătrân și bogat cârciumar de la mahala, care îi satisfăcea toate capriciile, dar care nu glumea, când era vorba de dragoste. El sta toată ziua înțepenit la tejghea, cu ochii țintă la fereastra Linei și cu pușca de vânătoare lângă el. Și de îndată ce vedea că vreun tânăr prea da târcoale în stradă și prea se „zgâia" la fereastra „muierii" lui, nici una, nici două, îl lua la ochi și îi slobozea în picioare o descărcătură de alice. Apoi, se ducea la Lina, o înșfăca de păr și o târa prin curte până la cramă, unde o închidea timp de o zi și o noapte, fără mâncare, nici așternut. Era inevitabil.

Dar tot așa de inevitabilă și de regulată, cu roată paza soțului, venea și răzbunarea Linei, care dispărea pe negândite o săptămână întreagă, îi trăgea un pui de chef cu o pereche de amanți și se întorcea acasă într-un zori de zi, cu un țigan după ea, care urla dintr-un trombon de ridica toată mahalaua în picioare. Lina se făcea că nu vede nimic. Gravă, nițel beată, cu o floare de mușcată la ureche și cu țigara în colțul gurii, înainta ca o regină. În urma ei, țiganul, cu ochii cât cepele, tuna din trombon, de ai fi zis că o să scoale și morții din groapă.

— Da, madam Carolina. Nu mai e ca pe vremea lui Alecuțu! suspina ea, cu melancolie.

Dintre toate prietenele Anei, Lina era singura care nu-i jinduia nimic, lăsând frumusețea la o parte:

— Ce nevoie aveai tu de neamțul ăsta și de toate marafeturile lui? Ce folos tragi tu din toate astea? Nici măcar atât cât i-e dat celei din urmă țigănci, care ziua e bătută, dar noaptea strașnic iubită! Și ce poate fi mai bun pe lume decât dragostea?

Admiratoare pasionată a perfecțiunii fizice a Anei, ea îi deschidea uneori capotul, contempla sânii și striga:

— Doamne, ce de bunătăți! Și în loc să le dai oamenilor, care mor de poftă, tu le ții ascunse. Ce vrei să faci cu ele? Conserve?

Când se întâmpla ca Hasan să fie de față la asemenea scene, era mai mult decât putea să rabde un om. Bietul turc își lua lada cu scule, trântea fesul pe ceafă și o lua la picior, bodogănind în limba lui:

— Aman, bre! De ce toate femeile nu gândesc ca Lina?

Celelalte prietene, care veneau să trândăvească la bucătărie și să se plângă, nu erau decât niște nenorocite. Măritate între optsprezece și douăzeci de ani, când ajungeau pe la douăzeci și cinci, păreau să aibă patruzeci. Mizeria lor intimă nu mai putea aproape să miște pe nimeni. Era drama veșnică a majorității femeilor de la mahala, care se mărită din dragoste cu un hamal sau cu un căruțaș din port.

Tânăra căsnicie mergea bine, atâta timp cât biata zestre nu era cu totul risipită și atâta timp cât copiii nu apăruseră încă, adică vreun an. Apoi nașterile începeau să curgă, „anul și găvanul". Tânăra măritată se vestejește numaidecât. Frumusețe și cochetărie, rămân o amintire chiar înainte ca cinci ani de la căsătorie să se fi împlinit, în vreme ce bărbatul pare mereu flăcău.

Atunci ei întoarce spatele nevestei, urâtă și murdară, își caută amante sau aleargă prin „tractiruri". De băut a băut întotdeauna, ca orice om, dar acum el se pune să bea în fiecare zi. Mizeria se instalează în cămin, odată cu dușmănia, certurile și bătaia. Femeia nu mai e decât o biată cerșetoare, care fuge în miez de noapte, cu ultimul născut în brațe, ascunzându-se pe la vecini ca să scape de mânia soțului bețivan.

Nenorocitele astea nu mai aveau nici un pic de energie ca să se revolte. Se resemnau ca niște animale. În forfoteala de la bucătărie, indiferent dacă erau ascultate sau nu, ele-și debitau istorisirile ca niște litanii fără suflet. Dar ochii lor urmăreau cu aviditate mișcările bătrânei Carolina, care se războia cu enorme fripturi fumegânde și impozante budinci, în vreme ce Adrian asuda învârtind seducătoare maioneze. Li se dădea totdeauna de mâncare, căci Ana avea inima bună și apoi bucătăria deborda de tot felul de resturi delicioase, destinate gurilor jinduinde.

— Cât trebuie să fii de fericită! spuneau ele Anei. La voi, nemții, desigur că bărbații nu-și bat femeile, cum fac ai noștri.

Era tocmai ceea ce gândea și Ana. Ea privea cu groază această existență a poporului de jos de la noi, în care bărbatul era călăul femeii lui, al mamei acesteia și uneori chiar al propriei sale mame. Nenorocitele trăiau cu frica în sân.

Mai ales în epocile de muncă abundentă în port, viața femeilor era un iad. Într-un capăt de mahala, puteai număra pe degete pe soții gospodari, ce-i vedeai seara întorcându-se de la muncă cu pâinea la subțioară. Cei mai mulți se duceau de-a dreptul la cârciumă, unde se îndopau cu fripturi și băutură, puneau să le cânte lăutari sau o flașnetă, jucau și chiuiau până după

miezul nopții. În vremea asta, caii, tovarășii lor de trudă, înțepeneau afară, la ușa cârciumii, picând de istoveală și neavând pe nimeni care să le plângă de milă; iar acasă, o biată nevastă, o mamă bătrână, moțăiau lângă foc, ținând mâncarea caldă ceasuri întregi.

De cele mai multe ori, nenorocitele vegheau nemâncate, fie că așa le ordona tiranul, care cerea să fie așteptat cu masa, fie că nu îndrăzneau ele să mănânce singure. În sfârșit, când bețivanul se hotăra să se întoarcă acasă, bătându-și calul cu coada biciului și înjurând în puterea nopții, groaza ce le apuca pe sărmanele femei era mai mare decât dacă diavolul în persoană ar fi apărut în mijlocul curții.

— Vezi, spunea Adrian Anei, care îi reproșa uneori că se freca de socialiști, iată de ce orice om cinstit e dator să fie astăzi revoluționar! Cineva trebuie să aibă o inimă de piatră, ca să rămână nesimțitor la mizeria unei întregi clase sociale, pe care guvernanții o martirizează cu ajutorul cârciumii, al bisericii și al mitralierii. Dar va veni o zi când îi vom face pe acești ucigași să verse și laptele pe care l-au supt de la mama lor!

Adrian rostea adeseori crunte amenințări la adresa burgheziei, dar numaidecât se încurca în judecățile lui. Așa, de pildă, ce va face el, în timpul unei revoluții cu o femeie ca Ana? Este ea cu adevărat o burgheză? Va putea el s-o facă să sufere soarta călăilor poporului?

Simțea o repulsie, numai gândindu-se la așa ceva. Niciodată nu-și va mânji mâinile cu astfel de crime. El o considera pe Ana mai bună decât el însuși. Erau momente când, plictisit de toate nenorocitele acestea care veneau din fundul tuturor mahalalelor să istorisească mizerii fără sfârșit, îi venea să le strige: „Destul! revoltați-vă, dați foc orașului, iar dacă nu, duceți-vă de vă aruncați în gârlă! Dar destul, m-am săturat să vă tot aud!"

Îl exasperau pe Adrian mai ales istoriile de avort provocat. Erau cruzimi fără nume, curate barbarii. Împinse de bărbații lor să aleagă între a nu mai face copii sau să plece, bietele femei își înțepau singure uterul cu lungi andrele de împletit. Una dintre ele avu ideea năprasnică să-și vâre în organ mămăligă fierbinte. O alta preferă mămăligii o bucată de sodă caustică. Natural, hemoragii, mortale uneori, era urmarea logică.

Veneau totdeauna să înștiințeze pe Ana, care lua o trăsură și transporta victima la spitalul comunal, al cărui medic primar era prietenul casei. Într-o zi, acest doctor povesti, în mijlocul ilarității generale, cum odată i s-a adus la spital o tânără servitoare înecată în sânge:

— Începui s-o examinez, spunea el, dar de îndată ce introdusei mâna, mă înțepai în vârful degetelor. „Ce dracu ai băgat acolo?" întrebai pe servitoare. Ea nu voia să-mi răspundă. Cercetai cu precauție și descopăr o... perie de dinți, spartă în organ. Ia te uită, îmi zisei, toată lumea n-are dinții plasați în același loc! Dar cum remarcam că fota nu avea aerul să cunoască uzajul periei de dinți, o întrebai a cui era această perie. "A stăpânului meu", făcu ea. „Și o întrebuințai deseori în felul acesta, înainte de a o sparge?" „Apoi, ce să fac, că doar stăpânul meu m-a lăsat însărcinată"... „Atunci, toate bune!"

Se făcea mult haz, de poveștile astea, în jurul meselor de joc. Se făcea mai puțin haz la bucătărie. Acolo vedeai femei de douăzeci și cinci ani, schilodite pentru tot restul vieții, în urma unui avort provocat prin procedee de felul celor de mai sus.

Ana le privea, așa cum privești în fundul unei prăpăstii. I se păreau lucruri de necrezut și era totdeauna gata să sară în ajutor. Ea nu se gândea să le trimeată la gârlă.

Știind din propriile începuturi amoroase, câte riscuri și pericole amenință pe o biată femeie care se dă unui om, Ana se simțea mai mult legată de soarta acestor nenorocite, decât de viața ușoară care-i surâdea de când întâmplarea făcuse din dânsa „doamna Thüringer".

Iată de ce, în unele seri, când toată casa era luminată à giorno, ea își petrecea vremea cu lumea măruntă de la bucătărie, în loc să se afle în mijlocul lumii pompoase din saloane. Domnul Max venea s-o roage:

— Maus! Pentru numele lui Dumnezeu, toți invitații te reclamă! Vino, că nu mai știu ce să le spui.

Ea ieșea pe galena cu geamlâc, unde bărbatu-său rătăcea, căutând-o, fără să vadă nimic din ce se petrecea la bucătărie, unde nu îndrăznea niciodată să puie piciorul. Îl săruta pe obraji, își culca puțin capul pe pieptul lui, apoi, împingându-l de spate, cum ai face cu un vagonaș, îl trimetea înapoi:

—Spune „invitaților" tăi că nu mi-e bine!

IV

Era pe la sfârșitul lui iulie. O recoltă dintre cele mai abundente făcuse ca întreg orașul să fie cuprins de frigurile omului care crapă de bucurie. Portul fiind sufletul tuturor afacerilor locale, dacă el lucrează, fiecare e mulțumit. Și, în vara aceea, portul zbârnâia ca un imens stup.

Sosirile cerealelor se cifrau uneori până la o mie de vagoane pe zi. Toate liniile portului erau complet astupate. Cât despre șlepuri, pe care remorcherele le târau gâfâind, câte șase deodată, nimeni nu mai știa unde să le ancoreze. Încărcate la maximum, zăceau pretutindeni, scufundate până la o palmă deasupra apei. Pe toate punțile se putea vedea acum, de aproape, tot ce se petrece în gospodăriile acestea plutitoare, cu găini și purcei închiși în cotețe prea strâmte, cu câine și pisici care alergau de la un capăt la altul al șlepului, mirați de a se vedea coborâți la nivelul apei, în care le plăcea să-și oglindească chipul, ca niște copii. Zeci de vapoare se înghesuiau unele într-altele. Toate pavilioanele. Toate limbile. Seara, numeroase cete de mateloți luau cu asalt „tractirurile" cele mai suspecte. Ofițerii se duceau în locuri mai „serioase", din centrul orașului. Simpli marinari nimereau pe strada Unirii, la „Felinarul roșu" sau pe „Șanț", cum i se mai zicea din vechime.

Cei dintâi n-aveau asupra celor din urmă decât avantajul iluziei. Consumațiile și celelalte articole erau absolut aceleași, cu singura deosebire că erau plătite mult mai scump.

Cetățenii orașului mai știau că dacă ofițerul preferă să ia o trăsură ca să se întoarcă la bord, matelotul putea uneori o noapte întreagă ca să facă același drum pe jos, riscând astfel ca la un colț de stradă obscură să cadă cu pieptul în cuțitul unui hamal la fel de beat, care n-avea nimic de împărțit cu el, bineînțeles, dar care așa hotărâse, ca tocmai în noaptea aceea să nu se ducă acasă, înainte „de a o face lată".

Asemenea întâmplări nu creau Brăilei reputația de oraș de hoți, căci niciodată jaful nu era motivul acestor crime. Ele n-aveau chiar nici un fel de motiv. Se ucidea din exces de sentimentalism. Și același hamal beat putea să fie tot așa de bine asasin ca și victimă. Nuanța era imperceptibilă și cu totul abandonată hazardului, care decidea într-o secundă, cine avea să mânuiască cuțitul criminal și cine avea să ofere pântecul de înjunghiat.

Căci cuțitul acesta atât de temut, faimos în toate cercurile polițiste ale țării și care făcea atâtea victime inocente la Brăila, în epocile de muncă

intensă, cuțitul acesta nu era o armă, ci o sculă. Orice muncitor din port îl avea vârât într-o teacă și oblic înfipt la brâu. El slujea, de o sută de ori într-o zi, ca să taie sfoara cu care erau legați sacii plini de cereale. Desigur, era fioros, lung de douăzeci de centimetri, cu vârf, și foarte ascuțit. Ca să tai o biată sfoară, cel mai neînsemnat briceag ar fi fost de-ajuns. Și ar fi evitat, fiecăruia, în ceasurile de veselie furibundă, sângeroasa tentație.

Adevărul acesta, un singur om pe vremea aceea, un om de-o mișcătoare neînsemnătate, nu înceta o clipă de a-l proclama pe toate cărările. Părea să fie un cerșetor. Bătrân de vreo șaizeci de ani, veșnic neras; știrb, sașiu, îmbrăcat în zdrențe și încălțat cu niște catroși pe care i-ar fi pierdut din picioare dacă nu i-ar fi legat cu sârmă. Adrian, bătând zilnic cheiurile portului, l-ar fi luat cu adevărat drept un cerșetor, dacă nu l-ar fi văzut purtând într-o mână tava cu rahat, iar în cealaltă donița cu apă rece și gonind, leoarcă de sudoare, sub soarele nemilos al verii. Era deci un „rahagiu", ca atâția alții.

Îl chema „moș Ștefan". Dar, în vreme ce toți moș Ștefanii, rahagii ai portului, își vedeau de rahatul lor și prea puțin le păsa de ticălosul cuțit al muncitorilor, acest original rahagiu se declarase vrăjmaș de moarte al instrumentului ucigaș, dovedindu-se în același timp neobosit apostol al înlocuirii lui cu un briceag inofensiv. El propovăduia această reformă, cui voia să-l asculte. Și când cineva îl întreba dacă are rahat bun și apă rece, el răspundea printr-un blestem la adresa cuțitului pe care vreunul din clienții lui îl purta la brâu, în văzul lumii.

La început, această cruciadă a bietului bătrân păru lui Adrian, ca de altfel tuturor oamenilor din port, destul de ridicolă. Ce putea el, un om de nimic, împotriva unui obicei pe care nici autoritățile nu reușiseră să-l stârpească, deși fusese combătut prin toate mijloacele? Dar, asistând din ce în ce mai des la acest apostolat și privind mai de aproape fața iluminată a apostolului, Adrian își aminti că un alt iluminat, acum două mii de ani, spusese că credința e capabilă să miște munții din loc.

Mai era de remarcat că muncitorii aveau simpatie pentru acest rahagiu. Ai fi zis că uneori îi domina. Ei acceptau mustrările, cu mici strâmbături din nas. Aceasta se datora unui fapt de mare importanță în ochii omului de jos: absoluta dezinteresare a bătrânului, ba chiar sărmana lui generozitate. Moș Ștefan știuse totdeauna să închidă ochii asupra micilor furtișaguri ale hamalilor, cărora le plăceau uneori s-o ia la picior, uitând să plătească

rahatul mâncat. Negustorul nu le-o reamintea niciodată. El le împrumuta uneori chiar un gologan, care de asemenea rămânea „uitat".

Într-o zi, Adrian fu martorul unei scene care-l mișcă adânc.

Era în timpul prânzului. Muncitorii, în izmene, cu piepturile goale, cu basmaua strânsă pe cap, stăteau tolăniți și mestecau vârtos enorme îmbucături de pâine și mici felii de ficat fript, hrană ușoară pe care le-o distribuia un negustor ambulant, târând după el un cărucior. Moș Ștefan era și el prezent, ca să stingă setea. El se ducea de la un grup la altul, își plasa paharul cu apă rece și predica împotriva cuțitului.

Adrian îl urmări de-a lungul cheiului și, la un moment dat, îl văzu agățându-se de un hamal care, mușcând dintr-un ficat, tăia cu cuțitul simetrice pătrățele de pâine și tot îndopându-se căuta să scape de bătrân, care se ținea după el, rugându-l să-și arunce cuțitul în Dunăre:

— Gheorghe, Gheorghe! gemea moș Ștefan. Spune-mi dacă ești un om de treabă ori un ucigaș?

— Ba nu sunt deloc un ucigaș! Am femeie și copii. Dar am și eu un cuțit de care mă slujesc ca toată lumea.

— Poți să-ți faci treaba și cu o ciacâie. Uite, îți dau eu una, dar dă-ncoace cuțitul.

Și moș Ștefan, după ce își șterse cu dosul palmei ochii lui veșnic lăcrămați, scoase din buzunar unul din acele bricege germane de zece bani, foarte populare pe atunci, și-l oferi muncitorului. Acesta se opri din mâncare, privi pe rahagiu cu o vizibilă uimire și făcu schimbul, dar așteptă să vadă ce avea de gând să facă bătrânul cu cuțitul. Moș Ștefan, de îndată ce-l avu în mână, scuipă pe el și învânindu-l de vreo două ori pe deasupra capului îl aruncă, hăt, departe, în Dunăre, apoi se depărtă fără să mai zică nimic.

Adrian îl ajunse din urmă:

— Ia spune, moș Ștefane, faci deseori așa ceva?

— E al șaptesprezecelea om pe care-l dezarmez! șopti bătrânul, suflând din greu și văzându-și de drum.

Adrian rămase pironit locului, fluierând a pagubă și zicându-și cu glas tare:

— Dar eu sunt un biet vierme alături de moșneagul ăsta, care crede cu îndârjire că va reuși să dezarmeze pe cei șase mii de „cuțitari" ai portului!

Și o luă spre casă, întristat de propria-i necredință.

Cu docherii, erau, în adevăr, aproape șase *mii* de muncitori, dintre care cam vreo opt sute de căruțași, *numiți ghiociari*, din cauza căruței lor cu un cal, zisă ghioci. Plecările în masă a acestor vehicule, la patru dimineața, dezlănțuiau pe pavajul orașului un zgomot care se auzea până la o leghe depărtare. Ai fi zis o cavalcadă de câteva regimente de artilerie, alergând în galop. Se poate ușor închipui în ce infern trăiau nenoriciții locuitori ai străzilor pe unde treceau aceste opt sute de căruțe.

Dar iadul cel mai intolerabil începea seara, odată cu bețivăniile care aveau să dureze până târziu în noapte. Cea mai mare parte dintre căruțași și hamali, sfârșind munca zilei, se opreau regulat pe la cârciumile semănate în drumul lor. Ei nu erau hotărâți să întârzie mai mult de un sfert de ceas. Mulți dintre ei erau chiar încărcați cu târguieli pentru casă: pește, carne, pâine. Era vorba doar să ciocnească un pahar cu un „frate". Iată de ce nici nu luau loc la o masă; beau în picioare, rezemați de tejghea, ținând într-o mână știuca spânzurată de sfoară.

Apoi, fiecare dintre cei doi „frați", ținea să plătească el cel din urmă rând, ceea ce făcea pe celălalt să comande, din ambiție, un „kil și două fleici", ba chiar și să puie pe un țigan să le cânte la ureche. În felul acesta, îi apuca miezul nopții, când „frăția" degenera într-o încăierare generală, unde puteai vedea știuca strivindu-se în capul celui mai bun prieten, sticlele zburând în bucăți și sângele curgând din belșug.

Uneori, spectacolul acesta era ambulant. Doi ghiociari, după ce și-au distribuit reciproc o bună porție de pumni, se urcau în căruțele lor și o porneau într-o goană turbată pe străzile pustii cufundate în întuneric, biciuindu-și caii și biciuindu-se între ei, până ce, la un colț de stradă, violența unui viraj îi trimetea pe amândoi cu capetele de caldarâm.

Puteai asista și la unele scene vesele. Cutare nevastă, ce-și îngăduia să fie cruntă, pleca în căutarea bărbatului, de îndată ce acesta întârzia o jumătate de oră, îl descoperea, instalat la o masă, în tovărășia unui prieten, amândoi oameni de treabă, sentimentali și domol chercheliți. Furioasa cumătră n-avea nici un fel de îndurare. Înfiptă în pragul cârciumii, cu mâinile în șolduri și fulgerându-și soțul cu niște ochi de scorpie, îi arunca în auzul întregii prăvălii cea mai murdară dintre ocările românești: -Făcu-ți și dregu-ți în sufletul mă-tii de păcătos! Și năpustindu-se asupra bietului om, îl scotea din prăvălie cu lovituri de papuc.

Dar feministele astea erau rare. Mult mai des vedeai soții plângând, rugătoare, pe la ușile cârciumilor, și primind de la bărbații lor conținutul

unui pahar de vin în plin obraz, când nu se întâmpla să fie bătute măr pe loc, pentru a fi îndrăznit să-și caute bărbatul prin cârciumi și, deci, să-l „facă de rușine".

Adrian cunoștea, în toate tristele ei amănunte, această crudă viață de greiere pe care o duce muncitorul din port, o parte a anului, după cum o cunoștea și pe aceea din partea cea mai lungă a anului, când sărăcia lucie, frigul, foamea, boalele bântuiau căminul. Astfel, pilda de devotament ce i-o dădea moș Ștefan îi biciui conștiința.

Cum? Un om bătrân și slab considera ca o datorie a lui să facă ceva pentru îmbunătățirea soartei aproapelui său, pe când el, Adrian, tânăr cu capul plin de pretenții, sta inactiv, mulțumindu-se să citească și să filozofeze?

„În fond, nu sunt decât un profitor în felul meu, își zicea el. Nu vreau să fac decât ce-mi place. Și iată că acum plăcerile pe care ți le aduce femeia încep să ocupe un loc din ce în ce mai mare în viața mea. În curând am să trăiesc numai pentru ele, pentru lecturile mele și egoista mea nevoie de libertate personală. Dar aproapele meu? Nu există frumusețe morală într-o viață care rămâne indiferentă față de nenorocirile altuia. Unde este adevărata frumusețe morală a vieții mele?"

El ținea mult la asta, dar înțelegea că nu e de-ajuns să recunoști răul și să-l înfierezi, pentru ca să fii chit. Și apoi, nu uita de unde se trage.

Viața mamei lui, spălătoreasă muncind din greu pentru o bucată de pâine, trebuia să-i aducă aminte câtă nedreptate domnea pe pământ. Când te naști mai inteligent și mai generos decât cea mai mare parte dintre frații tăi de mizerie, această origină umilă creează obligații. El își amintea a fi citit undeva că „inteligența, talentul, generozitatea inimii sunt patrimoniul umanității". Cu cât ești mai dotat, cu atâta ești mai obligat față de aceasta.

În fine, continuând cu critica persoanei sale, Adrian își zise că, la urma urmei, el nu-i decât o slugă și se disprețui. Da, o slugă sensibilă la amabilitățile stăpânilor lui și care, colac peste pupăză, diviniza grațiile doamnei. Mai că ar fi fost în stare să se culce chiar și numai cu cămașa stăpânei lui, pe când un idiot ca profesorul de gimnastică obținea de la Ana cu totul altceva.

Cert, frații Thüringer erau niște burghezi cinstiți, nicidecum hrăpăreți, umani, chiar foarte largi cu cei care-i serveau. Dar asta nu schimba cu nimic soarta celor învinși. Tot cruțând pe cât posibil oameni ca domnul Max și femei ca Ana, trebuia începută opera de dărâmare a acestui regim care,

favorizând prea mult pe unii, făcea din ceilalți sclavii viciului, ai ignoranței, ai muncii animalice și chiar ai lipsei de muncă, ceea ce era și mai trist.

Această schimbare de idei îl făcu să treacă dintr-o dată de la o extremă la alta. El nu mai avu nici o dragoste de muncă. Și dragostea asta era tot un semn de slugărnicie. Adică cum? Avea el oare să-și facă o carieră din starea de astăzi? Își va făuri el acel suflet servil pe care-l vedea la „domnul Weber", la „domnul Aron", cei doi „înalți funcționari ai casei, care, în prezența patronilor, luau niște atitudini când nu știai ce să „admiri" mai mult: josnicia vizibilă sau ipocrizia ascunsă?

Acestor oameni le curgeau balele după situația stăpânilor lor. Slabi și lași, ei erau corecți în munca lor numai atât cât trebuie ca să nu fie prinși cu vreo vinovăție. Dar, în ascuns, se inițiau în arta de a face comerț cu străinătatea și, de câte ori le era posibil, furau clienți de-ai casei, gata să lucreze mai cu folos cu firme suspecte pe care ei le dirijau pe sub mână, pe numele unui tată, al unui frate ori al unui văr. În felul acesta, casa Thüringer, încrezătoare, pierduse o bună parte din clientela ei. Când prindea cu mâța în sac pe funcționarul necinstit, era prea târziu. Concedierea acestuia nu repara nimic.

„De ce să-mi leg soarta de oamenii ăștia de afaceri? își zicea Adrian. Curate sau suspecte, marile afaceri se fac totdeauna pe spinarea omului sărac. Or, eu sunt și am să rămân toată viața tocmai acest om sărac, care n-are altă avere decât cele două brațe ale lui. Nu cu bacșișuri și cu costume vechi, cu care te gratifică stăpânii tăi din când în când, are să se facă dreptate pe pământ. Soarta mea e deci aceea a tuturor dezmoșteniților și locul meu e alături de ei. Cu voie sau fără voie!"

El începu să se gândească la mijloacele de a activa. Toată energia lui se concentra asupra acestui cuvânt: să activeze. Dar cum să înceapă?

Singur, nu era cu putință. Cu nici un preț n-ar fi adoptat caraghiosul sistem de propagandă al acestui iluminat moș Ștefan. Și, la Brăila, nu se aflau decât câțiva idealiști izolați, ca el, dar nici un fel de organizație. Chiar și așa, nu i-ar fi plăcut să se frece de toți așa-zișii „libertari" sau „individualiști", dintre care cei mai mulți nu erau decât niște adevărate lichele. Te pisau veșnic cu Kropotkin ori cu Bakunin și aveau un răspuns gata la orice, dar schimbau vorba de îndată ce le cereai să-și precizeze mijloacele de trai.

Nu, lui îi trebuia un club socialist ca la București. Acolo, cel puțin, puteai să vezi limpede: niște bieți lucrători silabiseau broșuri ca *Să fie*

lumină sau *Cartea muncitorului* și răcneau pe toate tonurile imnuri revoluționare. Dar nu puteai să te înșeli, erau cu adevărat lucrători, pe câtă vreme cu anarhiștii aceștia, nu știai niciodată cu cine aveai de-a face. Tovarășul fără pată își freca coatele de cel mai autentic agent al Siguranței.

Într-o seară de pe la începutul lui august. Adrian nu mai putu să rabde și se duse să-și revadă un vechi prieten la care ținea mult, pentru sufletul lui drept și viața-i exemplară. Era un cizmar numit Avramache, al cărui trecut dureros impunea și mai mult respect.

Rămânând orfan la vârsta de șase ani, un unchi fierar se însărcină cu creșterea lui, adică îl instală sub foaie și-i dădu ordin „să sufle până o plesni", dacă voia să fie „hrănit, adăpostit, îmbrăcat". Micul Avramache „sufla" de la trei dimineața până la nouă seara, leșinând de mai multe ori pe zi. Unchiul îl readucea la viață, croindu-i rinichii cu vergele de fier înroșite. Așa fu „crescut" până la zece ani, când, într-o noapte, își luă lumea în cap, cu trupul acoperit de răni și cu câteva coaste rupte, căci tutorele său, când nu putea să-l lovească cu o vergea, îi mai trimitea și ciocanul în șale.

Avramache merse o săptămână întreagă, fără să știe încotro se ducea, cerșind prin sate, străbătând păduri și ape și culcându-se prin căpițele de fân de pe câmp, până ce ajunse la Brăila, unde primul om pe care-l întâlni, un cizmar de treabă, înduioșat de înfățișarea lui, îl duse numaidecât acasă, îl consideră ca pe al nouălea copil al lui, alături de ceilalți opt ce-i avea, și îl învăță meseria.

— Ah, ce fericit eram! povestea Avramache. Nici nu concepeam o viață mai dulce în rai, cu toată munca noastră grea și sărăcia care domnea în gospodărie.

Dar era scris undeva că suferințele lui trebuiau să reînceapă sub o formă nemaipomenită. Învățase repede cizmăria, precum și puțină carte. Avea tocmai treisprezece ani și i se acordase un mic salariu ca bani de buzunar, când, ducându-se să predea o pereche de pantofi unei blestemate femei de moravuri ușoare, aceasta îl reținu pe băietan la masă, îl îmbătă și...

Avramache jura că nu-și mai aducea aminte de ce se întâmplase după asta, dar câteva zile mai târziu se pomeni că suferă de o „boală rușinoasă", de care el doar auzise vorbindu-se. La vârsta lui, boala asta îi păru ceva monstruos. El ascunse tot, suferi crâncen, slăbind groaznic, apoi două teribile buboaie îi apărură în ambele părți de jos ale pântecului.

Atunci durerea deveni atât de insuportabilă încât, de teamă să nu se dea de gol, părăsi casa binefăcătorului său, așa cum o părăsise pe a unchiului, fierarul, cu deosebirea numai că de astă dată abandona o casă ospitalieră și mergea sprijinindu-se de garduri. Se duse să se prăbușească la poarta spitalului comunal, unde fu internat și descoperit mai târziu de patronul și prietenii lui, care îl plânse, nu-i făcu nici o mustrare și îl aduse acasă, de îndată ce fu vindecat. Avramache stătu până la etatea de douăzeci și unu de ani când, scutit de serviciul militar, se căsători cu fata aceluia care de două ori îl adunase de pe drumuri și al cărui asociat deveni.

Anii se scurseră. Bătrânii muriră. Rămas singur cu femeia lui, ei fură amândoi cuceriți de ideile socialiste, care erau pe atunci pentru întâia oară răspândite în țară de intelectuali ca: Gherea, Morțun, Nădejde, Diamandi și alții. Avramache, al cărui suflet era preparat de lecturile a tot ce se scria și se traducea mai cu temei atunci, deveni repede apostolul brăilean al noii credințe.

El își transformă căminul în club socialist, se abonă la gravele reviste marxiste *Contemporanul Literatură și știință*, făcu să vie la Brăila oratori de frunte și luă parte la toate mișcările de stradă. Apoi, după împușcăturile de la Slatina și trădările celor mai mulți dintre șefii „marxiști", care se duseră cu arme și bagaje „să formeze aripa stângă a partidului liberal", Avramache suferi soarta tuturor apostolilor mai mărunți: fu groaznic bătut în beciurile poliției, iar casa îi fu devastată.

Aceste evenimente se petrecuseră cu vreo cinci, șase ani în urmă. Ele avură o înrâurire dezastruoasă asupra sufletului bietului cizmar. Redus la mizerie, pierzând orice credință în puterea de caracter a oamenilor, se retrase ca într-o sihăstrie împreună cu excelenta lui tovarășă de viață, cărțile lui dragi și o rază de speranță în viitorul depărtat al omenirii. Neavând copii și cum își pierduseră toată clientela bogată, se mulțumiră cu două odăițe de mahala, dormind într-una, lucrând în cealaltă.

De astă dată, munca unuia singur și puținul câștig ce le aducea o clientelă sărăcăcioasă, neputând îndestula gospodăria, femeia fu nevoită să învețe și ea să puie petece și chiar să tălpuiască. Îi vedeai pe amândoi, prin ferestrele de la stradă, stând pe scăunașele lor joase, tăcuți, resemnați. Trecuseră de patruzeci de ani, ea, cam groasă, blondă, cu mișcările domoale; el, doi ochi albaștri într-un cap de țigan, păros, mustăcios.

Ca orice cizmar, era nițel poet. Declamând cu oarecare talent, pe vremuri, la serate și serbări populare, el strecura, timid, „creații personale"

printre capodopere de-ale lui Eminescu, Coșbuc, Heine sau Petöfi. Chiar și astăzi, când venea vreun prieten să-l vadă, el îi citea câte o poezie nou „comisă", plimbându-și cu religiozitate privirea pe colecția de pontifi ai socialismului cu care erau acoperiți toți pereții: Marx, Engels, Lessalle, Bebel, Singer, Kautski.

Adrian îl cunoștea de mult și fuseseră un timp vecini, dar nu-și amintea decât vag de epoca eroică a lui Avramache. De altfel, mai târziu. Adrian avu mai puțină dragoste pentru cizmarul socialist și poet, decât pentru omul afectuos și cititorul cunoscător. Cât despre militant, el găsea că Avramache era un socialist cum nu prea se vedea la Brăila, lăsând la o parte lavaliera și „cioculețul", prin care se asemănau toți palavragiii ignoranți ai socialismului de provincie.

Din cauza aceasta, cu toată elocința doctrinară a maestrului, discipolul se încăpățână să nu aprecieze decât pe prietenul duios, omul cinstii, idealistul singuratic, cunoscătorul tuturor cărților bune, ceea ce irita uneori pe cizmar, care iubea temperamentul lui Adrian și ar fi voit să-i încrusteze altoiul revoluționar militant, blamând pe amatorul socialist.

Or, Adrian tocmai venea să facă acum mare caz de acest grăunte de militantism pe care Avramache dorea să-l vadă încolțind în inima adolescentului.

Era ora zece seara. Soții visători se aflau în camera lor; ea, cârpind rufe, el citind cu voce tare o carte frumoasă, de curând tradusă în românește: *Moș Goriot*, de Balzac. În clipa în care Adrian pătrundea în casă, Avramache ridica brațele la cer și striga:

— Ah, ah, ah! Cât e de uman! Cât e de grandios! Sărmane „moș Goriot"!

— Se citește *Gorio*, nu *Goriot*, zise Adrian, întinzându-le amândouă mâinile. Mihail mi-a spus că, în franțuzește, t de la urmă nu se citește.

— O, Adrian! O, băiatule! Să-i ia dracul pe toți t de la urma cuvintelor franțuzești! Dar dacă tu ai citit deja cartea asta, după cum ai aerul, ai să recunoști că, într-o zi, toți oamenii, chiar și muții, au să mugească, în fața acestui personaj, ca boii: *mmm! mmm!*

Măi, frate Avramache! Iată de ce țiu eu la tine. Tu nu ești mare când mă „bărbierești" cu frumoasa voastră „Concepție materialistă a istoriei", ci când urli cu atâta suflet asupra acestui prea bun „moș Goriot". Totuși, te înșeli când îți închipui că boii omenești au mai multă nevoie de moși Gorioți decât de fân.

Ei bine, nu! Să sfârșim odată cu această problemă a fânului, și ai să vezi că toată lumea are să ceară numai moși Gorioți!

Adrian repetă parafrazând:

— Să sfârșim odată cu această problemă a fânului, și ai să vezi că toată lumea are să ceară... să danseze!

Și înfuriindu-se:

— Îmbătrânești nebun, Avramache! Știi unde își petrec serile foștii mei camarazi de școală primară, astăzi bacalaureați? Ei bine, în *Saloanele de dans Weber*! Iată, chiar vizavi de tine stă un bacalaureat, fiul vătafului Grigore. Pui rămășag cu mine, nu numai că nu știe să „mugească" față de un moș Goriot, dar că nici habar n-are de el? Îți spun asta fiindcă, într-o zi, întâlnindu-i, i-am vorbit de *Crimă și pedeapsă*, de Dostoievski și el m-a privit ca un vițel. Dar să zicem că Dostoievski e un rus, pe când opera lui Balzac ar trebui s-o cunoască din liceu, unde a învățat limba lui Voltaire, noroc pe care nici eu, nici tu nu l-am avut.

Avramache sta cu capul rezemat de speteaza scaunului și surâdea cu melancolie. De fapt, el era într-un gând cu Adrian, dar avea nevoie să-și apere credința împotriva adevărurilor pesimiste. Altfel, n-ar fi putut trăi.

— Totuși, reluă Adrian, sunt de părerea ta! Societatea trebuie să asigure, mai întâi, tuturor membrilor ei, pâinea zilnică. Sunt gata să lupt pentru așa ceva.

— Ah! sări Avramache. Ești gata? Te-au convertit cei de la București? Felicitările mele, tinere luptător, dar cum vrei să lupți, când îți lipsește credința?

— Ce credință? E nevoie numaidecât să cred că toți oamenii vor fi într-o zi ca tine, ca mine sau ca Mihail, pentru ca să le recunosc dreptul de a mânca pe cât le e foame? Nu. Pentru așa ceva, nevoia mea de dreptate mi-ajunge.

— Deci, tu nu speri într-o perfecționare a aluatului omenesc, în ziua în care el nu va mai fi flămând?

— Până la un punct, da. Dar nu pot să sper că fiul lui vătafu' Grigore are să vie într-o zi să-ți sărute mâinile, ție, un biet cizmar, numai din motivul că te-a văzut plângând deasupra unei cărți a lui Balzac. Dacă asta ar putea să se întâmple, el n-ar fi așteptat propaganda ta. De mult te-ar fi descoperit singur, așa cum l-am descoperit eu pe Mihail, fără să fiu împins de nici un fel de propagandă.

— Atunci ai să lupți pentru puțin lucru!

— Cum, puțin lucru!? N-ai fi tu fericit, de pildă, să vezi că hamalii noștri nu se mai omoară, nici că își schilodesc femeile, nici că se mai îmbată ca niște brute, așa cum fac astăzi? Iată o perfecționare a aluatului omenesc. Numai atâta, și încă ar fi mult. Mi-aș sacrifica bucuros libertatea și chiar viața, ca să contribui la această perfecționare a omului. Și, fiindcă suntem în subiect, află că am venit să te întreb dacă nu vrei să iei inițiativa înființării unui sindicat muncitoresc mixt, la Brăila?

— Există acest sindicat mixt.

— De când?

— De două luni.

— Ești și tu înscris?

Bineînțeles. Tu nu ești înscris.

— Am să fiu, nu mai târziu decât mâine. Am să mă înscriu ca zugrav, căci am de gând să mă întorc curând la vopsitoria mea. Mai e vreun zugrav înscris?

— Sunt doi: Costea și Pamfil.

Adrian strâmbă din nas:

— Pamfil, mai merge, dar Costea... Polițist. Cartofor. Mincinos. Pe lângă asta, plin de pretenții, fiindcă a făcut parte din prima mișcare socialistă. *„Cunoști bazele social-democrației sau programul de la Erfurt?"* - iată veșnica lui întrebare pe care, cu rost sau fără rost, o pune tuturor acelora cari, ca și el, habar n-au de aceste „baze" sau acest „program". Nu. Nu-mi place tipul ăsta.

Avramache oftă amarnic:

— Dragă Adrian, ai luat-o pe drum greșit! într-o mișcare de mase, nu totdeauna îți iubești camarazii, dar nu despre asta e vorba. Noi nu propovăduim creștinismul, iar doctrina socialistă nu spune nicăieri: „Iubiți-vă unii pe alții", ci: *Organizați-vă! Fiți solidari! Răsturnați capitalismul și zidiți societatea comunistă!*

— Cu cine să zidești această societate? Cu oamenii, așa cum sunt?

— Drace! Nu cumva ai vrea ca fiecare să și-i ticluiască după gustul lui?

— Dar moralitatea?

— O cerem de la toți tovarășii. Cei care n-o au deloc, sunt aruncați peste bord și atât. Trecem mai departe. N-avem timp să despicăm firul de păr în patru. Simpatie, antipatie, astea sunt sentimente care n-au ce căuta într-o organizație revoluționară. Acolo ești un soldat, nu altceva. Ceea ce vrei tu, e idealul, și idealul e dușmanul omului. Am învățat asta pe pielea

mea. Corijează-te, deci, dacă vrei să lupți în rânduri. Iar dacă rândurile nu-ți convin, șterge-o, până mai e timp, ori ai să fii călcat în picioare! Căci, să știi, inima poate primi tot felul de gloanțe! S-a văzut așa ceva în Franța, acum vreo sută de ani, când capete mai mândre decât al tău s-au rostogolit ca niște dovleci.

Sanda, nevasta lui Avramache, puse samovarul pe masă, și vederea acestui obiect rusesc, rar în gospodăriile românești, influență sensibilitatea biciuită a lui Adrian ca o dezmierdare amicală. El se sforță să-și reție lacrimile.

Sentimentele reci ale militantului socialist îi răscolise sufletul. Venise, plin de duioșie, de milă, de dragoste și de revoltă, să-și ofere inima, adică tot avutul lui, mișcării revoluționare, și iată că un camarad experimentat îi spunea că această inimă nu era bună decât să primească gloanțe din ambele părți ale baricadei.

De ce cruzimea asta? Numai fiindcă el, Adrian, voia ca omul de mâine să fie deosebit de cel de azi. Dar asta i se părea cu totul natural. Cum? Anumiți oameni voiau să taie capul altor oameni, și nu era oare obligatoriu să ceri celor dintâi să nu mai aibă năravurile celor din urmă? La ce bun să lupți, atunci? Ca să îngădui unora de-a lua locul celorlalți? Cu alte cuvinte: scoală-te tu, să mă așez eu!

Aceasta nu îl interesa pe Adrian.

— La ce te gândești? îl întrebă Sanda, oferindu-i ceașca de ceai și dezmierdându-l pe cap. Ia nu-ți mai face sânge rău! Niciodată n-ați fost de acord asupra acestor chestiuni și cred că nici n-o să fiți vreodată. De ce nu vorbiți mai bine despre literatură? Acolo vă înțelegeți de minune.

Avramache înghiți prima ceașcă de ceai, opărindu-și gâtul, apoi aprinse o țigară și își întoarse fața-i cinstită spre Adrian, care fuma gânditor:

— Ca orice militant socialist, îi zise el, țiu mult să fac adepți, și tu ai putea să fii unul de frunte, căci ai mari calități, dar pentru așa ceva ar trebui să te dedublezi: omul de inimă nu trebuie să se amestece în afacerile omului de acțiune. Nici eu n-am înțeles acest adevăr, când am debutat în mișcare, și am suferit mult. Am adăpostit, hrănit și îmbrăcat tovarăși pe care îi credeam prieteni și pe care i-am iubit. Unii dintre ei au dispărut într-o zi, jefuindu-mă. Alții s-au dus să raporteze la poliție toate gândurile mele. Doi sau trei au încercat chiar să-mi pângărească tovarășa. În fine, trădarea colectivă a pontifilor noștri, pe care îi adoram ca pe niște idoli, m-a făcut să cad într-o boală din care nu credeam să mă mai scol. Căci am făcut greșeala să

subordonez triumful unei idei, suprimării tuturor acestor crime împotriva inimii.

De ce „greșeală"? întrerupse Adrian. Asta nu s-a dovedit perfect adevărat? Nu s-a prăbușit la pământ întreg scheletul șubredei voastre construcții?

— Da, s-a prăbușit, dar de ce? E tocmai din cauză că am amestecat afecțiunea și decepțiile ei, cu acțiunea revoluționară. Noi ne atașam oamenilor, nu ideii. Îi iubeam mai mult pe ei decât pe aceasta, pe care de-abia o întrezăream. Unii ne-o mascau cu duioșia lor efemeră, alții, cu strălucitoarea dar egoista lor personalitate. Și , în ziua în care toți acești oameni s-au prăbușit, s-a dus de râpă și biata idee. Ei bine, nu! În războiul nostru social, mai mult decât într-un război capitalist, soldatul nu trebuie să-și părăsească postul, pentru motivul că, la spatele lui, cutare șef, cutare prieten sau chiar nevasta lui l-au trădat. Pentru nimic în lume, noi nu trebuie să dezertăm din luptă, înțelegi tu? Patriile burgheze pot să dispară datorită lașității armatelor lor de sclavi; și noi vom face totul ca ele să dispară într-o zi. Patria umană, ea nu poate să dispară! în fiecare veac, în mersul ei învingător spre mai bine, ea își descoperă eroii care trebuie să o servească în cutare sau cutare moment. Astăzi, adică în acest secol, e rândul nostru, al proletarilor, să o servim. Noi suntem eroii destinați de cursul istoriei. Vrei să înțelegi asta, Adrian?

Adrian tăcea, cu ochii în ceașca cu ceai.

— Bine! zise cizmarul. Gândește-te! Dar spune-mi, înainte de a pleca, dacă ai venit la mine cu o idee precisă și care idee, după ce m-ai lăsat aproape un an fără nici o știre din partea ta. Tânărul își ridică fruntea, ca un învins: -Viu să-ți aduc o știre pe care va trebui s-o ții în taină, pentru moment. Cunoști cele două elevatoare pe șine, din docuri, care scot grâul din silozuri și-l încarcă în vapoare. Se știe că mașinile astea fac un mare rău hamalilor, căci nu numai că au luat pâinea la sute de guri, dar mai și depreciază munca. Ai auzit, poate, că în ziua punerii lor în funcțiune muncitorii s-au năpustit furioși să le arunce în bazin și că represiunea acestei revolte a făcut atunci mai multe victime. Ei bine, istoria asta o să se repete pe curând. Ieri, grație unei indiscreții, am aflat că firma „Oléano & Co.", din Hamburg, unde frații Thüringer sunt acționari, a expediat la Brăila trei elevatoare plutitoare. „Cupele" acestor elevatoare, în loc să se scufunde în siloz, se scufundă în pântecul unui șlep încărcat cu grâne. Astfel, invenția asta drăcească, după ce a furat muncitorilor o bună parte din munca din

docuri, o să le-o fure în curând și pe apă, pe tot cheiul portului. Și poate că iarăși are să curgă sânge.

Avramache sări în sus ca o panteră:

— Iată, vezi ce bun camarad poți să fii tu când vrei! știrea asta face pentru noi mai mult decât o mie de discursuri ale celui mai strălucit propagandist. Va trebui ca noi, socialiștii, să fim cei dintâi care s-o anunțăm muncitorimii portului, nu cu intenția de a-i face să distrugă aceste mașini drăcești, ci ca să se organizeze și să le puie într-o zi în slujba colectivității comuniste, după ce va fi suprimat capitalismul, care face astăzi ca orice cucerire tehnică să fie fatală lucrătorilor.

— Asta e și părerea mea. Cunosc bine mecanismul muncii din port și am să te inițiez și pe tine. Vorbind muncitorilor, trebuie să pui degetul drept pe bubă, căci omul de la sac disprețuiește pe toți acești palavragii electorali, care habar n-au de durerile lui. Nu trebuie să te confunde cu ei. Vătaful va fi deci marele tău cal de bătaie. Să ataci fățiș această monstruoasă lipitoare a muncii din port, iată o operă salutară pe care nimeni încă n-a îndrăznit s-o întreprindă, dată fiind forța politică ce-o reprezintă vătafii. E sigur că această ofensivă, dusă curajos în numele ideii socialiste, va face o impresie profundă asupra hamalului, om bănuitor, de mult convins că la spatele fiecărui discurs se află totdeauna o candidatură de susținut. De astă dată, el va vedea că nu un „tip", ci o idee își pune candidatura. Am să-ți dau fapte și cifre asupra originii și formațiunii scandaloase a câtorva mari averi vătășești, precum și asupra moravurilor acestor canibali...

— Dar, din moment ce ești așa de la curent, de ce n-ai vorbi tu însuți acelora care te cunosc ca pe unul de-ai lor?

Tocmai de asta nu pot să le vorbesc eu! Hamalii n-au nici o stimă pentru unul de-ai lor. „Ce știi tu mai mult decât mine?" îți spun ei. Apoi, eu sunt prea tânăr, n-am nici mustață. Și ei sunt oameni în vârstă care, la orice vorbă, au obiceiul să-și răsucească mustața și să ți-o arate, spunându-ți că „mucoșii ar face mai bine să mai sugă țâță, decât să-i învețe pe ei, oameni copți, cum trebuie să trăiască". Un alt fapt care mă împiedică să le vorbesc, e că am o teamă năprasnică de a lua cuvântul în public. Inima mi se oprește, chiar numai când văd pe cineva că se urcă la tribună. Mă întreb cum fac oratorii de nu cad morți în clipa în care sunt anunțați publicului?

El se ridică să plece:

— Acum mă duc, e târziu și starea mea de servitor mă obligă să fiu în picioare la cinci dimineața.

— Apropo, făcu Avramache, spuneai că vrei să părăsești „slugăria" și să te întorci la „văruială". Ei bine, mai așteaptă nițel. Ai putea să ne fii util acolo unde ești. Vei fi omul nostru în tabăra mașinațiilor burgheze.

— Da... până în ziua când tabăra va afla de dubla mea funcție.

A doua zi, seara. Adrian se duse în strada Plevnei, unde se găsea modestul sediu al „Sindicatului muncitoresc mixt". O sală, nu mult mai mare decât o cameră ordinară, patru bănci, o tribună înfășurată cu pânză roșie, portretele obișnuite ale fondatorilor socialismului, iar deasupra tribunei, scris cu litere roșii chiar pe zid: *Proletari din toate țările, uniți-vă!*

Secretarul neplătit al acestui sindicat, un lucrător electrician, venea în fiecare seară să stea timp de un ceas la sediu, în vederea vreunor noi înscrieri posibile. Cunoscându-l, Adrian n-avu nevoie de nici un fel de recomandare. El plăti taxa de înscriere, precum și cotizația pe trei luni, își luă „Cartea de membru" și, ieșind în stradă, se lovi piept în piept cu un prieten din copilărie, care își sfărâmase viitorul, datorită ideilor lui anarhiste cele mai violente și caracterului său insuportabil, dar a cărui fire cinstită și puternică personalitate păstrau toată admirația lui Adrian.

Era fostul student în fizico-chimice Ion Rizu, poreclit Ciupitul, din cauza feței sale groaznic ciuruită de variolă. El mai avea să-și treacă ultimele examene la Facultatea de științe din București când, tatăl său, bogat angrosist de fierărie, ruinat la joc, se omorî. Rămas fără nici un ajutor, tânărul Rizu mai avu nenorocirea să constate că unul dintre profesorii lui îl persecuta din cauza ideilor lui anarhiste și-l „trântea" pentru a treia oară la același examen de electricitate. Cum el știa că acest profesor nu rămânea indiferent în fața unor anumite sume de bani pe care studenții le vărsau asistentului său în ajunul examenului, Rizu îl invectivă în plină clasă, numindu-l „profesor veros". Așa se sfârși o carieră, care promitea să fie strălucită.

Exclus din Universitate, redus la mizerie, tânărul Rizu se văzu nevoit să-și câștige viața dând lecții elevilor liceului din Brăila și fabricând „plesnitori" și „rachete" pe care le vindea el singur pe la serbări populare. Ca o culme a nenorocirii, o femeie, una singură, trecu prin viața-i singuratică, nu ca să i-o îndulcească, ci ca să i-o facă și mai cruntă. El deveni numai venin, înainte de a fi trăit.

Nu se știa dacă are vreun prieten. Nimeni n-ar fi putut spune în ce cocioabă își rumega ideile negre. Chiar și anarhiștii îl evitau. Doar Adrian se mai ducea uneori să-l caute la *Ceainăria populară*, unde știa că își bea

regulat ceaiul seara, izolându-se în colțul cel mai obscur. Și , față cu Adrian, mizantropia lui era mai puțin amară. Îl stima ca pe un băiat sincer și un autodidact merituos, pe care îl lăsase pe băncile școlii primare.

Totuși, văzându-l ieșind de la sediul „Sindicatului mixt", nu putu rezista plăcerii de a-l înțepa cu răutate:

— Ia te uită! făcu el, mirat. Și tu ești amestecat în marmelada asta mixtă? N-aș fi crezut-o! Pe când, candidatura d-tale de deputat socialist, d-le Adrian Zografi?

Adrian văzu în ce hal de mizerie se afla și nu luă în seamă ironia lui. Apucându-i brațul, îl târî cu el:

— Hai să bem un ceai împreună. De mult nu ne-am mai văzut.

Rizu fu mișcat. El știa că Adrian, ca atâția alții, ar fi putut ușor să răspundă sarcasmului său, batjocorindu-i chimia și anarhia, amândouă reduse la fabricarea de focuri de artificii. Astfel fu mulțumit că a scăpat ușor, căci nimic nu-i era mai penibil decât aluziile răutăcioase, uneori crude, la aceste două pasiuni ale vieții lui: ideile anarhiste și chimia, pe care spera s-o ilustreze într-o zi pe înălțimea unei catedre universitare.

Ei făcură tot drumul fără să mai schimbe un cuvânt. La ceainăria plină de pescari lipoveni, care miroseau a rachiu și a pește, Rizu îi zise lui Adrian, de îndată ce se instalară într-un colț:

— Ai să-mi ierți răutatea de adineaori, nu-i așa?

— Ei, parcă eu nu știu că tu nu ești om rău.

— Oh, ba da! Sunt rău. Ce vrei, viața pentru mine nu mai e decât o povară. Așa că... Sunt lovit. Lovesc. Ori, mai bine zis, mușc, ca un paria neputincios.

Adrian se uită la fața lui, atât de schilodită de nemiloasa boală și găsi că Rizu era băiat simpatic, grație ochilor lui negri, arzând de patimi înăbușite.

— Ia spune, Ioane: de ce nu vrei să ne vedem mai des? Trăiești prea singur.

El voi să-i ia o mână. Celălalt și-o retrase:

— Nu trebuie să fii prea afectuos cu mine. Nu țiu. M-am dezobișnuit și nu știu din ce motiv aș relua acest obicei. Ori ești afectuos față cu viața, ori nu ești deloc. Nu e cu putință să iubești un om și să-i urăști pe toți ceilalți. Și pe mine, doar ura mă mai hrănește. Îmi detest chiar și idolii. Privește pe un Elisée Reclus. În fond, chiar și tipul ăsta mare n-a putut să reziste până la sfârșit de a se așeza confortabil pe marile venituri ale cărților lui. Atâta pagubă pentru discipolii care au umplut pușcăriile, împinși de frumusețea

scrierilor maestrului. Nu. Mai mult îmi place Georges Sorel. E mai consecvent.

Tu știi că eu nu sunt anarhist, zise Adrian, dar uneori aprob acțiunea voastră directă, suprimarea aceluia care este dușmanul omenirii, sau sabotajul, distrugerea mașinilor care iau pâinea de la gură. Netăgăduit, asta nu duce la nimic, dar satisface inima. Iată, de pildă, cele trei elevatoare plutitoare ce vor sosi în curând la Brăila: cu plăcere le-aș vedea sărind în aer, chiar dacă anul următor ar fi să le înlocuiască cu un număr dublu.

— N-am auzit nimic vorbindu-se cu privire la aceste elevatoare plutitoare, zise Rizu. Ești sigur?

— Peste cincisprezece zile vor fi puse în funcțiune. Dar nu vorbi nimănui.

— N-am obiceiul să mă spovedesc, știi bine.

Rizu schimbă numaidecât vorba. Puțin după aceea, se despărțiră. Adrian insistă ca să fixeze împreună o viitoare întâlnire. Anarhistul refuză.

V

Afacerea noilor elevatoare era de o importanță capitală pentru întreg comerțul de exportare a cerealelor din Brăila, dar mai ales pentru cele două case principale, Thüringer și Carnavalli, cari aduceau cele trei mașini cu riscul și pe răspunderea lor. Peripețiile dramatice care însoțiseră, cu zece ani în urmă, instalarea celor două elevatoare din docuri, erau încă în amintirea fiecăruia. Și doar, atunci, statul era acela care introdusese această noutate, ceea ce n-a împiedicat pe hamali să ia mașinile cu asalt. Ce-avea să se întâmple acum, când simpli particulari, și încă niște străini, luau această inițiativă?

Guvernul, înștiințat de cei interesați, a răspuns că el va face tot posibilul ca să menție ordinea; totuși, se arătase destul de îngrijorat, dat fiind că elevatoarele erau impopulare, ba chiar odioase, nu numai muncitorilor, dar și vătafilor, tirani electorali de care depindeau toți politicienii județului. Ministrul de Interne, care fusese întrebat dacă mașinile puteau la nevoie să se sprijine pe ajutorul armatei, răspunse că nici într-un caz acest sprijin nu va fi împins până la vărsare de sânge.

— Cu alte cuvinte, spălați-vă pe cap! își zicea fiecare.

Frații Thüringer și Carnavalli țineau zilnic conciliabule, de unde nimic nu transpira. Bazându-se pe frumoasa recoltă a anului, ei își riscaseră capitalurile până la o centimă în mari angajamente.

Ana povestea la bucătărie că stocurile de grâne pe care aceste două case le acumulau zilnic în port, erau așa de mari că nu mai știau unde să le pună. Sute de vagoane erau descărcate pe pământ. Alte mii de vagoane zăceau prin șlepuri și depozitate pe cine știe unde. Pentru exportarea lor, se închiriaseră vreo treizeci de vapoare care aveau să sosească dintr-o zi într-alta. Dacă încărcarea și expedierea lor nu se efectuau în termenii prevăzuți în contracte, ruina completă pândea pe Carnavalli ca și pe Thüringer.

Această febră care cuprinsese casa, suprimă aproape toate petrecerile. Nu se mai juca și aproape nu se mai ieșea la plimbare. Adrian alerga de zeci de ori pe zi la poștă, cu telegrame lungi cât niște scrisori. Gândindu-se la lovitura pe care socialiștii o preparau exportatorilor și de care el nu era străin, conștiința îl mustra uneori. Ana îi spusese într-o seară:

— Dacă afacerile merg bine în vara asta, Carnavalli și cu ai noștri au hotărât să creeze niște fonduri cu care să se vie iarna în ajutor nevoiașilor portului. Iar d-l Max îți va propune să te duci în Germania să înveți, pe

cheltuiala Casei, științele comerciale. El zice că tu nu ești făcut ca să fii servitor.

"Ah! se gândi Adrian. El vrea să mă trimeată în Germania și eu vreau să-l ruinez! Căci greva care va izbucni în clipa când noi vom anunța muncitorilor sosirea elevatoarelor, nu va fi altceva decât ruina lui."

Aceste generoase intenții ale celor trei exportatori îl făcură să se simtă foarte nenorocit. Oricum, oamenii ăștia nu erau niște canalii. Da, el știa bine că Avramache va taxa de „filantropie burgheză" toate aceste „fonduri de ajutor", destinate să facă pe muncitori să suporte mai ușor mizeria și servitudinea ce le-o impunea exploatarea capitalistă, dar ce puteau asemenea interpretări ale legilor sociale împotriva legii inimii lui? Îi era peste putință lui Adrian să nu distingă binele de rău, să pună toată lumea în același sac.

El văzuse cu ochii lui pe Carnavalli și pe frații Thüringer ajutând nevoiași, subvenționând văduve împovărate de copii, repatriind familii. Și văzuse de asemenea bogați ciocoi bătându-și argații și slobozind câinii asupra cerșetorilor. Se putea oare aplica aceeași măsură unora ca și celorlalți? De oricare parte a baricadei s-ar fi aflat oamenii. Adrian îi privea cu aceeași inimă. Cizmarul îi spusese că o asemenea inimă era dintre acelea care primesc „tot felul de gloanțe". Ei bine, dacă nu-i era îngăduit să fie judecător drept, el voia mai bine să fie victimă decât călău.

În seara în care Ana crezu că-i face plăcere dezvăluindu-i proiectele generoase ale armatorilor, Adrian se aruncă la picioarele ei și plânse de remușcare. Amintindu-și că i-a vorbit odată de elevatoare, ea îl întrebă dacă nu cumva a comis vreo indiscreție. Or, era mai mult decât o indiscreție. Un adevărat plan de bătălie fusese stabilit în afacerea elevatoarelor. Ana credea că el plânge de bucurie.

— Înțelegi, îi spunea ea, tu ești acuma considerat ca un membru al casei. Viitorul tău e aici, nu în altă parte.

"Atâta pagubă de viitor! gândea Adrian. Ce îmi sfâșie inima, e bunătatea oamenilor ăstora, nu grija viitorului meu".

Era bunătatea lor și încă ceva: patima lui pentru Ana, împotriva căreia în zadar se apăra și care îl hrănea cu cea mai bună substanță a vieții, visul. Răzvrătirile lui împotriva acestei „servitudini", pe care el o judeca dăunătoare elanului său revoluționar, nu făceau decât să i-o impună și mai tare, ca ceva indispensabil. Chiar și dragostea trupească a Iuliei era neputincioasă să-i micșoreze nevoia ce o avea de Ana. De altfel, Adrian n-o

dorise niciodată. Și cu cât cunoștea mai bine tot ce putea să-i dea Iulia, cu atât adora mai tare tot ce nu era în puterea Anei să-i refuze.

Aceasta, netemându-se de el, se obișnuise cu mângâierile lui de șarpe misterios. Când se întâmpla să se bosumfle, ea era aceea care căuta să-l îmbuneze. Deseori se ducea să-l caute în camera lui, unde Adrian se retrăgea ca „să se regăsească", de îndată ce ziua de muncă era sfârșită. Acolo stăteau de vorbă ca doi buni prieteni. Căci, în ce privește setea de a se refugia în visuri. Ana, păstrând proporțiile, putea și ea să spună că profesorul de gimnastică, care cunoștea bine echilibrul corpului, ignora complet pe cel al sufletului și că el nu era pentru mândra lui metresă decât ceea ce Iulia era pentru Adrian. Iată de ce, în fața unei duioase dezmierdări, ea se simțea tot atât de mișcată și de primitoare, ca și cum ar fi fost o copilă.

De multe ori, când Adrian îi atingea brațele goale cu mâinile sau cu obrajii lui înflăcărați, sau când i se arunca la picioare și îi cuprindea genunchii, plăcerea ei întrecea cu mult tot ce știa că-i putea aduce dragostea trupească. Și atunci cu greu rezista nevoii de a lua capul tânărului și de a-l acoperi de sărutări, într-o zi, surprinzând pe Adrian cu fața scufundată în bluzele ei atârnate în dulap, fu atât de emoționată, încât îi zise:

— Sărută-mă cuminte, aici, pe gât.

— Nu! răspunse Adrian; pe gât sărut pe Iulia. Dumitale am să-ți sărut picioarele. Și, aruncânduse la pământ, i le sărută.

„Tare-i prost!" gândi ea, cu obrajii în flăcări.

Carne mistuitoare a femeii sau numai grația ei ideală; bunătate a oamenilor; dor de dreptate; dragoste de viață, revoltă, toate acestea, claie peste grămadă. Adrian le închidea în inima lui și le plimba zilnic prin port, de-a lungul unor cheiuri în fierbere unde vuietul presentimentelor populare umplea spațiul. Acolo îi plăcea lui să-și cufunde ființa-i clocotitoare, în larma de strigăte, de fluierături de sirene, în îmbulzeală, prăfărie, sudoare. Acolo oamenii erau toți buni. Eroicul zeu Munca îi înghițea în amețitorul lui vârtej de activitate, muncă cu toptanul, unde fiecare, rupându-și ciolanele, putea să câștige „gros".

Busturi și fețe aprinse, febrile, mânjite de sudoare și praf, ochi injectați de sânge, furnicar uman care alerga în șiruri neîntrerupte, cu sacul pe umeri, făcând să trosnească punțile sub greutatea lor, dezlegându-li-se uneori izmenele și arătând astfel cerului tot ce un om de treabă poate să aibă mai *rușinos*.

Într-o sâmbătă de pe la mijlocul lui august. Adrian se ducea cu nasul în vânt să caute printre „poşte" pe magazionerul casei, ca să-i transmită un ordin urgent când, moş Ştefan, rahagiul, îl apucă de braţ:

— Mâine, duminică, la ora nouă dimineaţa, inaugurăm *Casa Muncitorilor din Port*.

— Care „Casă"?

— Cum nu ştii? Acum suntem două sute şi am închiriat o proprietate întreagă, cu o frumoasă sală de întruniri, pe strada Ştefan cel Mare.

Dar ce dracu ai putut să le descânţi hamalilor, ca să aduni două sute?

— Le-am spus că trebuie să se ajute între ei, cotizându-se. Pentru boală şi moarte, un leu pe lună. Pentru cheltuielile generale, alt leu. Iar cei care vor să aibă iarna lemne de foc uscate şi ieftine, n-au decât să verse zece lei pe săptămână, timp de două luni şi vor deveni astfel asociaţii unei cooperative de lemne de foc, care le va furniza în fiecare an cinci mii de kilograme. Suma asta reprezintă jumătatea preţului pe care îl plătim de obicei pentru aceeaşi cantitate de lemne verzi sau ude.

— Şi ai găsit trei cooperatori care să-ţi verse aceşti zece lei pe săptămână?

— Am găsit cincizeci şi am cumpărat zece vagoane de lemne. Dar pilda va fi urmată de mulţi alţii, de îndată ce vor vedea că nimeni nu se atinge de banul lor, căci am băgat pe toţi aceşti cincizeci de tovarăşi în Comitet.

— Cine conduce pe aceşti oameni?

— Se conduc singuri. Pe mine m-au rugat să nu mai vând rahat, să locuiesc cu familia mea într-o odăiţă a cooperativei, ca gardian, şi să vând lemne în detaliu, ceva mai jos decât preţul zilei, împărţind câştigul pe din două. Asta asigură pâinea copiilor mei, nimic mai mult.

"Asta gandi Adrian, echivalează cu zero, dar m vei fi făcut începutul, bătrânelule, şi iată ce e mult. Cu restul ne însărcinăm noi."

— Mi-ar face plăcere dacă ai vrea să vii mâine să spui două cuvinte de încurajare oamenilor noştri. Sunt prea singur şi nu tocmai priceput.

— Am să viu. Şi am să aduc şi câţiva tovarăşi.

Chiar în seara aceea, Adrian se duse să povestească lui Avramache isprăvile lui moş Ştefan.

— Iată unul care v-a dat gata, pe voi militanţii îndopaţi cu doctrine, zise Adrian, melancolic. Bătrânul acesta, al cărui vocabular nu trece de două sute de cuvinte, a cucerit un hamal de fiecare cuvânt, fără discursuri, nevorbind decât de boală, moarte, lemne de foc şi distribuind bricege

acelora care aruncau cuțitul! Vezi, deci, cât de puțin lucru le trebuie oamenilor, ca să-i hotărăști la fapte mari. Căci, fără nici o îndoială, rahagiul acesta analfabet a pus, fără să știe, bazele unei mișcări care nu se va opri la boală și la combustibil. Blodogorind câteva îndemnuri stereotipe, ei a făcut, singur, ceea ce toți șefii voștri docți n-au reușit împreună, cu toată elocința lor. Acum e rândul tău, mâine, să trântești bomba elevatoarelor și să pui bazele „Sindicatului Muncitorilor din Port". Întrunirea aceasta de a doua zi contrarie pe Avramache. El era vânător pasionat și tocmai se pregătea să închirieze o lotcă și să se ducă în bălți, de sâmbătă seara până duminică la prânz.

— Te așteptam, îi zise el lui Adrian, ca să-ți propun să mă însoțești, ca altădată. Deși nu ești vânător, știu că-ți place să hoinărești prin tufișurile Dunării, mai ales că avem și lună plină.

Hai să amânăm plăcerea asta peste opt zile. Acum e momentul să faci să explodeze bomba noastră.

În clipa aceea Sanda intră, venind din oraș. Înțelegând despre ce era vorba, ea le trase un duș rece, spunându-le:

— „Bomba" voastră nu mai e decât o tracatrucă! S-a aflat astă-seară în port că cele trei elevatoare se află în docurile din Galați, unde le pune la punct. Ia duceți-vă nițel să vedeți ce se petrece în oraș. Toate mahalalele sunt în picioare.

Adrian respiră ușurat.

„E mai bine așa, își zise el. Dacă ceva grav li se va întâmpla bunilor Thüringer, cei puțin n-o să fie din vina mea. Atâta pagubă pentru bombă."

Avramache nu gândea la fel.

— Ce păcat! Iată o ocazie pierdută. Ar fi trebuit să ne trezim mai devreme, să ne fi dus în port chiar de la începutul acestei săptămâni, ca să anunțăm muncitorilor știrea. Cum se face că n-ai mirosit de sosirea elevatoarelor la Galați?

— Astă-seară, la șapte, eram încă în port, dar nu se știa nimic. Și acasă n-am auzit vorbindu-se nimic în cursul săptămânii.

Cei doi prieteni ieșiră. Căldura era înăbușitoare. Ei dădură o raită prin Comorofca, unde se afla „Casa Muncitorilor", pe care aveau s-o inaugureze a doua zi, apoi coborâră strada Griviței și o luară pe strada Galați, unde lumea forfotea ca la Moși. Dinaintea tuturor prăvăliilor, munți de pepeni verzi și galbeni, luminați de câte un felinar chior. Muncitorii cumpărau cât

puteau să ducă în brațe. Căruțașii încărcau cu duzinele. La Brăila, înspre toamnă, pepenii sunt o desfătare populară pentru toate pungile.

Cârciumile erau pline de o mulțime agitată. Se bea puțin și fără veselie. Nu se auzea nici un țigan scârțâind din vioară, în schimb, înjurăturile curgeau de ți se făcea părul măciucă:

— Ah, boierii ăștia din guvern! Ei sunt pentru progres, hai? Dar noi? Noi? Crucea Maicii Preciste, care a fătat pe Hristos! Dar noi ce suntem? Cei care plătesc oalele sparte? Tot noi, mereu? Ei bine, nu! De astă dată, o să bărdăhănim câteva burți pline cu mațe subțiri!

Era un munte de om acela care fulgera înjurăturile și amenințările de mai sus, din pragul unei prăvălii, scuipând și fără să privească pe nimeni din mulțimea care îl înconjura, atât era de furios. Un gardist, înfipt în mijlocul străzii, îl asculta clătinând din cap, apoi mormăi, ca pentru el:

— Dragă vere... Dacă nu astă-seară, dar mâine tot o să te audă vreun târâie-vătrai și o să-ți înmoaie oasele la poliție, deși ai toată dreptatea.

— Iată, moș Ștefan! făcu deodată Adrian, arătându-l cizmarului, care nu îl cunoștea.

Rahagiul, îmbrăcat cu bluza lui petecită, purtând o pălărie plină de găuri și niște meși scofâlciți în picioare, umbla din cârciumă în cârciumă, repetând aceeași frază:

— Tovarăși, veniți mâine-dimineață la *casa voastră*, o să facem o sfeștanie și o să vorbim despre elevatoare.

Cei doi socialiști rămaseră cu gura căscată:

— Sfeștanie și elevatoare! Asta e cu adevărat rahat cu apă rece!

Și totuși, niciodată vreun orator celebru, nici vreo cauză populară n-au adunat la Brăila mulțimile ce se puteau vedea îndreptându-se, în duminica aceea, încă de pe la șapte dimineața, spre „Casa Muncitorilor din Port", *casa lor*, așa cum moș Ștefan avusese geniala idee s-o numească.

Imobilul era un local mare, cu dependințele și curtea lui, ocupând colțul străzii Ștefan cel Mare cu Carantinei, în fața faimoasei Comorofca a Godinilor răzbunători. O sală mare de întruniri; trei încăperi spațioase și o imensă curte, pe jumătate plină de lemne. Sala și curtea puteau să conțină o mie de persoane. La ora opt, ele erau arhipline. Un ceas mai târziu, alte o mie de persoane staționau în jurul localului, înghesuindu-se pe la uși și ferestre, ce erau deschise, ca să audă pe moș Ștefan care, cocoțat pe un scaun, vorbea unui întreg popor în picioare.

Hamali și căruțași veniseră în majoritate însoțiți de femeile lor, dintre care unele purtau un copil în brațe sau îl duceau de mână. Toți gătiți în straie de duminică: bărbații mai ales erau de remarcat cu clasicul lor costum negru de șeviot sau cangăr, nelipsita pălărie „Borsalino" și încălțați cu pantofi de lac. Proaspăt rași până la sânge, gâtuiți de gulerul strâmt al unei cămări, foarte scrobite și purtând fiecare teribilul lor baston de corn afumat, care făcea ravagii în sângeroasele încăierări dintre comorofceni și atârnățeni, ei ascultau pe rahagiu, luând un aer Siret, privind pieziș, tușind mărunt, aprobând sau dezaprobând discret din cap, tot chinuindu-și mustața și admirându-și în voie lavaliera roșie sau albastră. Din vreme în vreme, ca o dovadă a ciudii ce-i stăpânea, schimbau poziția pălăriei, trimițând-o când pe ceafă, când pe frunte sau pe o ureche.

— Fraților, zicea moș Ștefan, v-am chemat în casa asta, care e a voastră, fiindcă așa vă împinge nevoia. Atâta timp cât suntem pe pământ, este viața, este boala, este moartea. Mai este familia și copiii. Noi trebuie să veghem la toate. Cumpărați totdeauna lemne ude și scumpe. De ce n-am avea noi doctorul și lemnele noastre? Când cumperi cu vagonul ești mult mai folosit. Chiar și farmacistul își râde de noi, cu prețurile lui scumpe. Și toate astea, numai din cauză că nu suntem cu solidaritate. Iată aci comitetul și registrele voastre de cincizeci de persoane. Pentru zece lei pe săptămână, timp de două luni, și pentru încă cincizeci de bani în plus pe săptămână, deveniți cu toții cooperatori de lemne și membri cu toată familia voastră împotriva boalei. Așa că o să vă fie și vouă cald iarna și o să aveți doctor la dispoziție cu toate doctoriile. Căci copiii sunt aproape totdeauna bolnavi. Dumnezeu ni i-a dat și noi n-avem ce face, dar noi avem azi știința care...

— Dar elevatoarele? răcni o voce.

— Da, da, cum rămâne cu elevatoarele? adăugară alte voci.

— Ei bine, zise moș Ștefan, elevatoarele, de! asta e progresul pentru traficanții de cereale, care găsesc că e mai ieftin așa...

Un glas năprasnic întrerupse, făcând să tremure pereții:

— Ah, dumnealor găsesc că asta e progres! Și noi găsim că va trebui să le înecăm în Dunăre, când vor sosi! -Da, în Dunăre! în Dunăre! începu să vocifereze toată sala. Moș Ștefan, foarte încurcat, simți că-l trec sudorile, privi pe deasupra capetelor, ca să descopere pe Adrian și să-i dea cuvântul, căci nu prea știa ce să spuie cu privire la elevatoare. Nu-l văzu însă. Adrian sta pitulat lângă Avramache, în fundul sălii. Ei așteptau, pufnind de râs, ca bătrânul să sfârșească cu boala, lemnele și sfeștania.

— Iată preotul! strigă deodată rahagiul, ușurat, salvat, plin de curaj. Lăsați să treacă preotul! Și să jurați numaidecât pe sfânta *Evanghelie*, că n-o să mai purtați cuțit și o să vă faceți treaba cu o ciacâie!

Popa, foarte tânăr, păși cu mândrie spre masa acoperită cu o pânză albă ce i se pregătise.

— Pardon, tovarășe! strigă brusc Avramache: cer cuvântul în chestia elevatoarelor!

— După sfeștanie! răspunse moș Ștefan.

Voci ripostară:

— Dă-i cuvântul! Elevatoarele sunt mai importante decât sfeștania.

Preotul se simți jignit, se urcă pe un scaun și voi să spuie ceva, dar în clipa aceea o mare învălmășeală se produse la ușa principală. Era un subcomisar, care sosise în pas alergător, cu patru gardiști după el. Câteva îmbrânceli avură loc, unele femei țipară. Polițistul își postă sergenții afară și, făcându-și loc cu coatele, ajunse până la moș Ștefan:

— Ce faceți voi aici? întrebă el, gâfâind și roșu de mânie. Cine v-a dat voie să vă adunați și să vorbiți de elevatoare?

Fără să aștepte răspunsul bătrânului, care nu-l interesa, el se uită împrejur ca să descopere alți instigatori, văzu pe preot cocoțat pe scaun și-l trase jos cu o smucitură:

— Dar tu, popo, ce descânți aici? Ce treabă ai tu cu elevatoarele? Ia cărați-vă repede, toți! Să nu văd picior de om!

Preotul, tremurând și galben, dispăru, fără să crâcnească. Atunci Avramache se apropie de subcomisar:

— Și acum, domnule, îi zise el calm, e rândul d-tale să te duci după popă, dar cât mai repede.

Da, s-o șteargă repede! Suntem în casa noastră! strigară mai multe voci.

Polițistul pierdu capul și se adăposti repede în spatele lui moș Ștefan, într-un colț. Avramache se urcă pe scaun:

— Tovarăși! Vă rog să ascultați în liniște ce am să spun reprezentantului autorității. Astfel, veți ști pe viitor cum să tratați pe un om al poliției.

Coborând și întorcându-se către subcomisar:

— Domnule, zise cizmarul, binevoiește de explică tuturor acestor oameni, care sunt *la ei acasă*, ce-ai venit să faci *aici, sub acoperișul nostru?*

— Dar d-ta? Cine ești d-ta, ca să mă întrebi? făcu polițistul, scandalizat.

— Eu sunt un muncitor, bine cunoscut de oamenii ăștia și vă vorbesc în numele lor. Noi suntem *la noi*. Sala asta este *a noastră*. Dar d-ta?

— Apoi... asta e o adunare...

— Perfect, o adunare...

— ... Care se ocupă de elevatoare...

— ... Care poate să se ocupe de tot ce poftește, în cadrul legilor, o adunare care, fără intervenția d-tale, avea chiar să fie botezată cu aghiasmă, ceea ce, de altfel, se potrivește ca nuca în perete cu o adunare de oameni grozav de supărați, cum suntem noi acum!

Un râs omeric ridică toată sala:

— Bravooo Avramache!

— ... De când oare poliția a început să-și permită să turbure o adunare de oameni pașnici? Ce, ori suntem în stare de asediu? Nu! Atunci? Nu știi d-ta că Constituția țării, baza tuturor legilor, ne dă dreptul să ne adunăm și să discutăm în liniște, fără să avem nevoie de nici un fel de autorizație? și îți dai d-ta seama că, în momentul acesta, prin prezența d-tale aici, săvârșești un act de ilegalitate, cu alte cuvinte, calci în picioare una din dispozițiile cele mai sfinte ale Constituției? Așa că, d-le subcomisar, te invit, în numele acestor două mii de oameni, să părăsești imediat sala și să nu mai vii decât înarmat cu un mandat purtând semnătura unui judecător de instrucție. Ai putea să ne arăți un astfel de mandat? Nu! Ei bine, iată ușa, d-le subcomisar!

În timp ce polițistul se îndrepta spre ușă, cu coada între picioare, toată sala era în delir:

— Bravo! Bravo Avramache! Vorbește-ne de elevatoare, paștele și grijania!

Cizmarul se întoarse către mulțime, surâzând.

— Acum, când polițistul și popa au plecat, o jumătate din statul burghezo-capitalist e gonită din această sală și noi putem, deci, să vorbim de orice.

Avramache făcu mai întâi o lungă digresie, cu privire la incidentul cu poliția și explică oamenilor drepturile și libertățile pe care Constituția le garantează întreg poporului român. El își sprijini afirmațiile cu citate de articole din legea fundamentală, tipărită într-o broșură ce o avea asupra lui.

— Vedeți, conchise el, legile noastre sunt bune, dar asta nu e de-ajuns. Mai trebuie ca fiecare cetățean să le cunoască, altfel, cel dintâi „sticlete" venit, le calcă în picioare, îți intră în casă, te arestează și te ține arestat

ilegal. Iată de ce e nevoie de o solidă educație civică a tuturor muncitorilor, dacă vor să combată cu succes pe exploatatorii lor, și această educație nu poate să se facă decât în organizațiile sindicale. Eu nu spun că nu e bine să fii „cooperator... de lemne", și „membru cu toată familia împotriva boalei", așa cum vă sfătuiește scumpul și devotatul nostru moș Ștefan...

— Trăiască moș Ștefan!

— ... Dar aceasta nu e decât o slabă apărare. Vreți un exemplu? Iată-l: e tocmai grozavul pericol al elevatoarelor. Să le „înecăm în Dunăre", asta nu e o soluție, mai întâi fiindcă armata servilă a capitalismului e oricând gata să tragă în voi, și apoi, pentru un elevator distrus, alte zece sunt puse în șantier. Acesta e progresul tehnicii moderne, al cărui rol în istoria timpurilor noastre vi-l voi explica într-o zi. Pentru moment, am să vă spun numai că singura luptă eficace împotriva mașinismului, care aruncă pe drumuri mii de brațe, este organizația sindicală și solidaritatea internațională. Pe măsură ce mașina smulge pâinea de la gura copiilor voștri, cereți reducerea orelor de lucru și mărirea salariilor. La nevoie, ca să obțineți aceste îmbunătățiri, recurgeți la grevă. Dar greva, această armă cu două tăișuri, numai sindicatul știe cum s-o întrebuințeze cu folos.

Aci Avramache făcu un splendid tablou al *Internaționalei sindicale a muncitorilor*, organizație mondială atotputernică, ale cărei celule sunt sindicatele naționale, pe care le susține materialicește și moralicește în orice împrejurare, grație imenselor ei mijloace. Și cizmarul veni la ce știa el că le arde muncitorilor:

— Dacă ați fi fost acum puternic organizați în sindicatul vostru, ați fi putut opri toată munca portului, v-ați fi descotorosit de paraziții voștri, vătafii.

— Jos vătafii! Moarte vătafilor!

— ... Și dacă cineva ar fi îndrăznit să încarce vapoarele cu ajutorul elevatoarelor, fără să vă fi dat mai întâi satisfacție vouă, ei bine, ați fi înștiințat pe frații voștri din Internaționala transporturilor și toate aceste vase, încărcate împotriva intereselor voastre, ar fi rămas imobilizate pe mare. Iată un efect al solidarității muncitorești internaționale.

Entuziasmul fu de nedescris. Avramache fu ridicat pe umeri. Bărbați și femei plângeau. Câteva voci strigară printre sughițuri:

— Trăiască sindicatul! Trăiască... *soliditatea* internațională! Bravo Avramache!

De îndată ce scăpă din mâinile admiratorilor săi, Avramache se urcă iar pe scaun și strigă:

— Tovarăși! Acum la fapte! Vom pune imediat bazele întâiului *Sindicat al Muncitorilor din Port* din România. Voi întocmi un proces-verbal, îl voi trimite Comitetului Central din București și îi voi cere statutele, cărțile de membru și afiliația. Alegeți deci, dintre voi, doisprezece tovarăși pe care îi știți perfect cinstiți și serioși. Vom constitui astfel Comitetul.

— Dumitru Chioru!

— Radu Popa!

— Gavrilă Lungu!

O voce contestă pe acesta din urmă:

— Nu! Gavrilă e cinstit și serios, dar bea cam prea mult!

— Altul, care bea mai puțin! zise Avramache, cu condeiul în mână, stând la masa care ar fi trebuit să servească sfeștaniei.

Comitetul astfel constituit, Avramache îi ceru să-și aleagă un secretar.

— Ce vrei mai bun secretar decât dumneata! ziseră oamenii. Nimeni dintre noi n-ar ști să se descurce în mașinăria asta.

— Eu, dragii mei, pot să vă ajut cu modestele mele lumini, dar voi aveți nevoie de un om care să stea aici în permanență, pentru multiplele ocupații pe care le cere secretariatul unei mari organizații cum va fi a voastră, nu mai departe decât mâine-seară. Și , vedeți, eu am meseria mea de cizmar pe care nu pot s-o părăsesc. Asta e pâinea mea.

Mulțimea protestă, insistă. Radu Popa strigă tare:

— Dă-o dracului, cizmăria d-tale! Noi vom fi astă-seară o mie de înscriși. Nevărsând decât douăzeci de bani pe lună, și încă îți vom asigura pâinea d-tale și a femeii. Ne ești cu totul trebuincios. Fără d-ta, ne ducem de râpă, chiar înainte de a începe!

Cizmarul făgădui să răspundă după ce se va fi sfătuit cu nevasta lui. Până atunci, el acceptă secretariatul provizoriu și onorific. Se semnă procesul-verbal, apoi se trecu la înscrieri.

— Pentru moment, zise Avramache, acela care vrea să se înscrie nu va plăti decât un leu, taxa de înscriere. Mai târziu, când toate hârtiile vor fi venit, fiecare își va lua statutul, cartea de membru și va plăti cotizația lunară.

Moș Ștefan sări pe scaun:

— Nu uitați leul pentru boală, precum și cooperativa de lemne. Și mai ales, pentru numele lui Dumnezeu, depuneți aici cuțitele!

Da, tovarăși! interveni Avramache. Nu puteți fi sindicaliști și, în aceiași timp, să continuați a purta acest grozav cuțit! Haide, dovediți că sunteți oameni conștienți!

O mișcare generală se produse. Puteai vedea sute de mâini ridicate, în sală, în curte, afară, fiecare muncitor ținând în mână un leu, iar în cealaltă cuțitul băgat în teacă. Femeile plângeau, strigau:

— Moș Ștefane! Avramache! Să vă dea Dumnezeu sănătate! Ne-ați scăpat de o pacoste! Niciodată n-o să vă uităm!

A trebuit să fie aduse alte trei mese, care fură instalate peste tot, până și în stradă. Fiecare, dându-și numele și leul, depunea cuțitul sub masă. Și toate mergeau de minune, înscrierile se ridicau deja la o mie, când, pe la prânz, trei trăsuri se opriră în fața localului, care gemea de muncitori și de curioși.

Era Parchetul, însoțit de același subcomisar și de câțiva agenți. Primul procuror al orașului, un tânăr cu trăsăturile fine și cu privirea calmă, ceru un delegat cu care să vorbească.

— Avramache, secretarul nostru! răspunseră o sută de voci.

Cizmarul se prezentă, liniștit și demn.

— Ce faceți aici? întrebă magistratul cu o voce blândă, care făcu excelentă impresie asupra spiritelor.

— Am pus, d-le Prim-procuror, bazele Sindicatului Muncitoresc din Portul Brăila. Iată procesul-verbal, semnat de Comitet și de mine, în calitate de secretar.

— Cine ești dumneata?

— Avramache Constantin, cizmar, locuind aici în apropiere.

— Ești socialist?

— Da.

— Să te duci mâine, împreună cu hârtiile d-tale, la comisarul circumscripției respective, ca să vedem dacă ești în regulă.

— Foarte bine, d-le Prim-procuror.

Magistratul văzu grămada de lei de pe masă:

— Ce e cu banii ăștia?

— Taxa de înscriere, care va fi depusă la Casa de economie, în numele a trei oameni desemnați de sindicat. De altfel, vom ține o contabilitate în regulă.

— Dar cuțitele astea? exclamă procurorul, dându-se înapoi și privind sub masă.

— Sunt cuțitele care vă dădeau atâta de furcă, d-le Prim-procuror, și la care muncitorii sindicalizați renunță de bunăvoie.

Răspunsul acesta căzu la țanc. Membrii parchetului se urcară în trăsură și plecară, în strigătele mulțimii:

—Trăiască magistrații cinstiți! Trăiască Constituția!

VI

În săptămâna care urmă acestei duminici, o atmosferă înăbușitoare apăsă asupra întregului oraș. Chiar de luni dimineața, cei care cunoșteau de mult fizionomia obișnuită a bătrânului port, înțeleseră că a sosit momentul când trebuia zis adio unui întreg trecut de veselă tradiție.

Un prim semn al timpurilor ce aveau să urmeze se produse în zori, în ceasul formării echipelor de lucru, zise „poște". Vătafii, înspăimântați de marele eveniment din ajun, hotărâră să „lase fără pâine", ștergându-i de pe listele de muncă, pe toți acei care de-acum încolo vor fi numiți „sindicaliști".

— Dacă Parchetul și legile nu pot nimic împotriva acestor derbedei, ziceau vătafii, ei bine, lasă că-i învățăm noi minte!

Dezamăgirea veni imediat să dovedească vătafilor că lucrurile n-aveau să se petreacă chiar așa de ușor. Se credea că sindicaliștii sunt puțin numeroși. Se mai bizuiau vătafii pe metoda clasică a intimidării. Această nădejde a lor se lovi pe loc de o masă de două mii de oameni care, la cea dintâi amenințare, ocupată aproape toate „poștele", declarând că numai morți vor fi scoși din lucru.

Acest conflict nu dură decât un ceas, timpul necesar armatorilor de a sări din paturile lor, deșteptați de telefoanele din port, și să comunice prefectului de poliție că cea mai mică turburate adusă bunului mers al muncii le-ar cauza, în condițiile actuale, pierderi considerabile. Vătafii trebuiră să cedeze, furioși, dar înainte de-a fi sunat miezul zilei, încercară să-și ia revanșa recurgând, de astă dată, la mijlocul tot atât de clasic al provocării.

Ei dădură de băut tuturor bătăușilor de profesie și mituiră pe toate lepădăturile polițienești, dându-le tuturor cuvântul de ordine de a provoca, pe toată întinderea portului, atâtea încăierari sângeroase, încât operația încărcării vapoarelor să fie oprită. Nu reușiră însă decât să provoace câteva hărțuieli neînsemnate, căci, dintr-o parte, sindicaliștii erau preveniți de Avramache, de ce avea să se întâmple, iar de altă parte, prefectul dăduse ordin comisarilor să aresteze orice om beat care ar încerca să facă scandal. Așa că, în loc de „derbedei sindicaliști", a trebuit, de voie, de nevoie, să fie conduse la poliție chiar „mâinile drepte" al vătafilor.

Zilele de marți și miercuri fură hotărâtoare pentru viitorul acestei mișcări din port. Bineînțeles, înaltele autorități locale puseră toată

bunăvoința ca să descopere „instigatori", „șefi socialiști", dar cu părere de rău trebuiră să constate că le era imposibil să surprindă, pe cine ar fi dorit, în flagrant delict de „propagandă subversivă" printre echipele de muncă. Cauza acestei totale lipse de „șefi" era simplă: cei doi promotori ai mișcării se aflau ocupați, unul să vândă lemne, celălalt să cârpească ghete. Nu mai rămânea muncitorilor decât să-și vadă singuri de treabă, fără nici un fel de conducere, și o făcură cu un instinct de conservare unic în analele socialismului român.

Dintr-o zi pe alta, mii de oameni înțeleseră că soarta lor și a copiilor lor depindea, în fața pericolului elevatoarelor, de graba pe care o vor pune de-a rupe, fie și numai pentru moment, cu un trecut de desfrâu, de violențe și de rivalități, cauze ale tuturor nenorocirilor lor.

Ar fi ușor istoricului să constate, imediat după apariția sindicalismului la Brăila, ce scădere bruscă s-a produs în numărul crimelor din oraș. Autorul acestei cronici e martorul ocular al unor fapte de cari nici o statistică nu s-a ocupat vreodată și a căror însemnătate morală e totuși de o importanță socială considerabilă. E modificarea aproape spontană a temperamentului omului din port și dispariția faimosului „gâtos", gâlcevitor și asasin, așa cum se poate vedea în povestirea noastră intitulată *Codin*. Căci nu crima propriu-zisă constituia drama cea mai sinistră a mahalalei brăilene, ci însăși existența acestei groaznice naturi de brută inumană care, fără să meargă totdeauna până la crimă, tiraniza pe ai săi și răspândea teroarea asupra unui întreg cartier, făcându-l să trăiască sub amenințarea constantă a bâtei, a cuțitului și uneori chiar a incendiului provocat în plină noapte. Cele mai adesea, bruta nu era nici un gâtos cu reputație de asasin, nici măcar un om rău, ci un foarte cumsecade muncitor, bun soț, bun tată, dar care își schimba firea și devenea de nerecunoscut, de îndată ce apuca să bea trei păhărele de rachiu.

Iată de ce puteai vedea curtea cu jurați din Brăila achitând sau neaplicând decât o pedeapsă minimă majorității criminalilor ce se prezentau în fața ei. Jurații erau nevoiți să-și dea seama că omul încărcat de lanțuri, ce-l aveau sub ochi, era el însuși o victimă. Și totuși, ce ticăloasă era victima asta! Câți nevinovați, câtă lume pașnică, acest om de treabă nu era în stare să ridice și să puie pe goană în puterea nopții, când venea beat și amenința să dea foc, deși asta nu se întâmpla poate decât o dată pe lună. Acest om era tipul muncitorului din port. Dacă te uitai bine, mai toți erau la fel. Omul acesta nu putea fi doborât ca un câine turbat, căci era cinstit și

muncitor, uneori era iubit, toată lumea îl știa bun vecin, bun prieten, care venea a doua zi să-și ceară iertare, dându-și cu pumnii în cap, ca să-și exprime părerea de rău de tărăboiul făcut în ajun, fără ca totuși să se corijeze vreodată și reîncepând tămbălăul la cea dintâi ocazie.

Ei bine, acest tip de zurbagiu tiran își schimbă firea. În fața spectrului mașinii dușmane, care avea să-l înlocuiască și împotriva căreia nici o forță umană nu putea lupta, el fu cuprins de un fel de mistică a solidarității. Până atunci, el își închipuia că este un factor social indispensabil și se credea tare. Acum avea dovada nemernicei lui slăbiciuni. Era aruncat ca o unealtă netrebnică. Nici statul, nici Dumnezeu nu voiau să se întrebe ce avea să devie el, cu nevasta și copiii lui.

Și totuși! Un salvator mijea la orizontul disperării lui: sindicalismul, înfrățirea națională și internațională a tuturor victimelor mașinismului. Dar, pentru ca acest salvator să poată să-și exercite forța, să-și joace rolul, era absolut obligatoriu ca el, hamalul, să nu mai fie același om. I se cereau virtuți de cari totdeauna își bătuse joc. Trebuia să fie mereu îngrijorat de amenințarea care avea să apese pe tot restul zilelor lui. Să nu mai bea ca un nesocotit; să nu mai caute gâlceavă tovarășilor săi de viață; să renunțe la orice destrăbălare, iată prima condiție a succesului ce putea să-l aștepte de la o luptă care se anunța teribil de grea. Din drepturile lui civice, din datoriile lui sociale, pe care le disprețuise în chip sistematic și din care stăpânii lui, exploatându-i ignoranța, trăgeau mari beneficii, el trebuia pe viitor să-și facă armele de război social.

Toate acestea, muncitorul din port le află din gura unor oratori cum nu mai ascultase încă, oameni impresionanți pe care Comitetul Central din București, mișcat de importanța evenimentului, îi trimisese la Brăila pentru mitingul organizat de Avramache în joia acelei săptămâni, ce se întâmplase să fie o zi de sărbătoare. Energicul secretar al noului sindicat profita de ea ca să infuzeze sânge revoluționar neofiților săi.

Prevăzând o mare afluență, cizmarul închirie marea sală a teatrului „Rally" care, cu toată mărimea ei, gemea sub greutatea mulțimii ce se înghesuia din staluri până la galerie. Nu se făcuse nici un fel de convocare prin afișe. Un cuvânt suflat marți seara comitetului sindical ajunse ca să răspândească în tot portul vestea mitingului și să popularizeze numele celor doi oratori sindicaliști delegați de „Centru", Cristin, plăpumarul din București, și Gheorghiu, dulgherul din Ploiești.

Erau două tinere și viguroase vlăstare ale pământului, apărute a doua zi după moartea jalnică a plăpândului copac exotic ce era Partidul socialist doctoral, uscat din lipsă de bălegar indigen. Cristin, adevărată prăjină, abia ieșit din adolescență, avea vorbirea curgătoare, deși cam alandala, însă violența lui sentimentală ridica masele. Era totdeauna pus să vorbească cel dintâi, pentru ca vorbitorul următor să poată tempera entuziasmul agresiv al auditorilor și să înlăture riscul unui asalt pe baricade, pe care junele militant îi plăcea totdeauna să le evoce, spumegând! Avramache îl sfătui să-și modereze cu prudență limbajul obișnuit.

Gheorghiu, negru ca un țigan, bogată chică creață, tot așa de înalt și de slab, se deosebea cu totul de celălalt prin temperamentul lui dramatic, curios impregnat de cel mai surprinzător umor. Originar din regiunea petroliferă, el își petrecuse copilăria cu ochii ațintiți asupra oamenilor cari ieșeau din sondele în flăcări și ardeau ca niște torțe vii, alergând pe câmpie. Povestind, în propaganda lui, viața infernală a acestor ocnași ai aurului negru, el mișca asistența până la lacrimi, apoi, fără tranziție, dar cu mult tâlc, improviza o anecdotă care înveselea toate fețele. Gheorghiu știu să fie și la Brăila același orator hazliu.

El se urcă la tribună după Cristin, al cărui discurs fu plin de o vagă demonstrație a luptei de clasă și de o interpretare destul de colorată a rolului mașinii în viitorul omenirii. Gheorghiu își uimi ascultătorii prin cunoștința lui precisă a vieții hamalului brăilean, căruia nu pregetă să-i adreseze aspre mustrări pentru moravurile lui urâte ce-l făcuseră faimos în toată țara. Fondul cuvântării lui fu un atac viguros împotriva inumanului progres al tehnicii moderne, de care singuri capitaliștii profitau, în paguba muncitorilor, osândiți să plătească gloaba cu membrele lor amputate, uneori cu viața, sau rămași pe drumuri muritori de foame.

— Așa că, făcu el deodată, batjocoritor, tare m-am minunat când am citit azi-dimineață în ziarele locale, nu ecouri de suferințele ce vă așteaptă, odată cu apariția elevatoarelor, ci scâncelile scribilor în solda burgheziei, plângând soarta armatorilor și pe aceea a vătafilor, atât unii cât și ceilalți amenințați, după cât se pare, în existența lor, de subversiva voastră hotărâre de a vă apăra pielea cu orice preț. Nu e mai puțin adevărat că acești armatori și acești vătafi încep și ei să se plângă de greutatea vieții. Asta îmi amintește fabula următoare: într-o ogradă țărănească, o căruță și o sanie se plângeau, ca două cumetre, de trista lor soartă: „Toată viața, zicea căruța, trebuie să alerg pe o căldură care îmi usucă mădularele. Uneori simt că mă

desfac în bucăți. Mă dor toate încheieturile. Nu mai pot! M-am săturat de viața asta!". „Dar eu? replica sania; deger de la un capăt la altul al iernii, târâtă, hârjită pe niște drumuri îngrozitoare. Pot să spun că viața mea e un iad!" Dar o biată rablă de cal, auzindu-le cum se văicăreau, se întoarse către ele: „Fir-ați ale dracului de păcătoase! făcu el, vă bociți că sunteți chinuite, una iarna, cealaltă vara? Ce să mai zic eu, atunci, de bietele mele oase, că trebuie să vă târăsc singur, pe amândouă, și iarna și vara?"

Ați înțeles morala acestei fabule, prieteni? Căruța, sunt armatorii. Sania, vătafii. Iar veșnica gloabă, sunteți voi!

Toată sala în picioare aplaudă, râzând cu lacrimi.

Surpriza cea mare, la întrunirea aceasta, fu însă, pentru toată asistența, corul compus de vreo cincizeci de tinere voci, improvizat de Avramache în mai puțin de trei zile și care apăru pe scenă, spre mirarea generală, la sfârșitul întrunirii. Fete și băieți, cu privirile naiv suspendate pe buzele cizmarului, intonară, cu o însuflețire care ridică pe toată lumea în picioare. *Internaționala* și *Fraților soldați, nu ne împușcați!* În entuziasmul lor, hamalii erau gata să dărâme sala. Mulți voiau să se precipite pe scenă, ca să-și sărute copiii, pe care mamele sindicaliste, confundând manifestația de acum cu 10 Mai sau cu încoronarea regelui, își îmbrăcaseră copiii în costum național.

Puțin mai târziu, privindu-i traversând centrul orașului, în fruntea cortegiului care se formase singur în stradă, primul procuror zise prefectului de poliție:

— Ei, spune-mi dacă îți dă mâna să comanzi soldaților să tragă asupra acestor... „internaționaliști", care se gătesc cu costum național și roagă pe soldați să nu-i împuște!

Declarația asta fu numaidecât ilustrată de un mișcător incident. Un căpitan de artilerie, cu tâmplele albe și purtând doliu la braț, părăsi brusc terasa cafenelei unde se afla împreună cu alți camarazi, alergă la grupul de coriști și, luând în brațe o drăguță fetiță de vreo șase ani, dispăru cu ea într-o mare cofetărie. Tot cortegiul se opri. Mama copilului părăsi grupul de manifestanți și voi să urmeze pe răpitor, dar nu îndrăzni să pătrundă în luxoasa prăvălie, de unde ofițerul ieși, ducând de mână fetița care de-abia putea să ție sub braț o mare cutie cu bomboane. După ce o acoperi de sărutări, el o dădu mamei, explicându-și gestul prin faptul că avusese de curând durerea să piardă singurul lui copil, o fetiță de aceeași etate.

— Seamănă atât de mult cu a mea, zise căpitanul, reținându-și din greu lacrimile, încât mi s-a părut că revăd pe Olguța mea, în ziua când a venit, gătită ca a d-tale, să mă felicite pentru cincizeci de ani pe care îi împlineam.

Femeia plânse, voind să sărute mâinile nenorocitului tată. Publicul care privea scena, plânse și el.

O mentalitate nouă, în legătură cu această viguroasă mișcare populară se creă în oraș. Nu se putea contesta muncitorilor din port dreptul de a se apăra împotriva unei inovații tehnice care amenința existența lor. Acești șase mii de muncitori, împreună cu familiie și numeroasele lor neamuri din oraș și de la țară, formau trei sferturi din populația județului. Ei aveau copii în școală și la cazarmă, și făceau să prospere cea mai mare parte a comerțului local, căci bogații, din snobism, își aduceau toate cele necesare din București sau din străinătate. Se cita cazul unor familii care, cu prilejul unei căsătorii, comandaseră la Paris până și cârpele de bucătărie.

În vremea asta, muncitorul din port își urca femeia și copiii în căruța lui ori în aceea a fratelui ori cumnatului, împodobind-o uneori cu crengi de salcâm înflorit ori salcie, și pornea să cutreiere târgul o dimineață întreagă, făcând cumpărături pentru toată lumea. Negustorul îl recunoștea și-l saluta de departe, chemându-l „nea Neculăiță" sau altfel și felicitându-l pentru noul născut pe care nevasta îl alăpta în plină stradă. Uneori concurența obliga pe negustor să posteze în drumul acestui client sigur o droaie de băieți, viitori comercianți, care înconjurau pe om, îl trăgeau de mânecă, împingând la nevoie îndrăzneala până a-i lua și căciula, numai ca să-l hotărască să intre în prăvălie. După un bun alișveriș, mușteriu și negustor se duceau la cârciumă să se cinstească, plătind fiecare un rând.

Toată această lume de comercianți mai mari și mai mărunți luă partea omului care ducea sacul în spinare, nu numai din interes, ci și din simpatie, fiindcă aveau aceeași obârșie. Fiecare închise ochii și uită de socialism, această „invenție a jidovimii internaționale care voia să stăpânească universul", după cum spuneau antisemiții.

— Elevatoarele, răspundeau negustorii, și ele sunt o invenție a jidovimii internaționale, numai atât că elevatoarele nu vin, ca hamalul, să-mi facă dever în prăvălie. Deci, atâta pagubă pentru ele!

În fața acestei întorsături a opiniei publice, de-a dreptul favorabilă sindicaliștilor, armatori și autorități dădură înapoi. Mașinile, gata să funcționeze, trebuiră să mai zăbovească în șantierele din Galați. Era

neîndoios că singura lor apariție în port ar fi dezlănțuit un uragan de mânie justificată.

Nu era însă mai puțin adevărat că, după o săptămână sau două, elevatoarele trebuiau să fie aduse. Iată de ce autoritățile căutată să trateze. Avramache fu convocat într-o dimineață în cabinetul prefectului de județ, unde cizmarul se aflã în prezența fraților Thüringer și a lui Carnavalli.

Prefectul îl întrebă dacă nu era chip să se ajungă la o înțelegere:

— N-ai să-mi spui, făcu el, că d-ta crezi o clipă în suprimarea pur și simplu a acestor mașini! Au fost aduse. Deci, vor lucra, mai curând sau mai târziu.

— Netăgăduit! răspunse secretarul sindicatului. Dar, dacă nu cred în suprimarea lor, cred în altceva, și iată unde nu o să ne înțelegem. Numai că, în chestiunea aceasta, bănuiesc, d-le prefect, că veți fi singur de părerea d-voastră, căci acești domni armatori vor fi de părerea mea.

— În ce chestie?

— În aceea a suprimării vătafilor. Veți recunoaște și dumneavoastră că vătafii nu pot să pretindă că sunt, ca elevatoarele, o inovație tehnică. Elevatoarele au viitor, cu voia sau fără voia noastră. Vătafii, nu! Ei reprezintă o instituție învechită, plină de nedreptăți față de muncitori. Oameni responsabili, delegați de sindicat, pot să-i înlocuiască cu ușurință. Dacă aprobați, mă însărcinez cu restul.

— Noi suntem gata să subscriem imediat! exclamă Carnavalli.

Omul guvernului privi în pământ, roșu de mânie.

— Sunteți cam grăbiți, domnilor. Aici, eu tratez!

„Știam eu bine că politica e mai tare!" gândi Avramache.

Prefectul îl concedie.

— Foarte bine, domnule secretar. O să ne gândim.

Iar după ce plecă cizmarul:

— De ce nu mă lăsați să fac cum știu eu? zise el armatorilor. Pentru dumneavoastră, vătafii sunt o cantitate neglijabilă. Pentru noi, ei joacă un rol capital în politica județului, căci brutele astea sunt toți oameni cu avere și fiecare dintre ei posedă zestrea lui electorală. Pe când hamalii... Știți că la noi toată țărănimea, precum și orășanul care nu e proprietar sau n-are patru clase primare, votează în colegiul al treilea. Trebuie deci cincizeci de țărani sau tot atâția hamali, ca să dea dreptul la un vot. Înțelegeți, acum? Nu e ușor să găsești votul acesta, fără ajutorul vătafilor.

— Poate vă e mai ușor, zise Max Thürniger, să vă procurați acest vot păstrând pe vătafi și împușcând pe toți cei care votează în colegiul al treilea. Halal de legi și de politică! Dar asta nu ne privește. Totuși, nu ținem să plătim oalele sparte în acest conflict. Ne trebuiesc elevatoarele, care sunt aduse cu autorizația guvernului.

— Mă fac tare să le pun la dispoziția dumneavoastră, fără să mă ating de vătafi. În schimb, am să mă ating de acest cizmar improvizat secretar, care nu e din orașul nostru și pe care am să-l expediez la iuțeală în orașul lui. După asta, hamalii vor fi mai cuminți. Credeți-mă.

În seara aceleiași zile, Adrian alergă la Avramache. -Pot să spun ce s-a petrecut în cabinetul prefectului, după plecarea ta: vei fi trimes pe curând la locul tău de origină! Ce-ai de gând să faci?

— Nimic. E perfect. De altfel, mă așteptam. Acesta e întâiul și cel mai blând dintre mijloacele pe care burghezia le are în arsenalul ei represiv împotriva clasei muncitoare organizate.

— Bine, dar ți se prăbușește o așezare lungă de treizeci de ani în acest oraș. La Focșani, tu nu mai ai acum nici un rost, vei fi un străin. Mai ales că erai un străin chiar și de pe vremea când unchiul tău te dezmierda cu ciocanul și cu vergele înroșite.

—Așa e viața militantului revoluționar. Trebuie să știi să suferi pentru convingerile tale.

— Bun! zise Adrian, ridicându-se. Mă duc.

— Mai stai puțin!

— Nu. Am o idee care mă arde! La revedere, pe mâine.

— Vezi să nu faci vreo prostie! îi strigă cizmarul din urmă.

Adrian se duse să se închidă în camera lui, unde petrecu o jumătate din noapte ca să scrie un lung articol și o scrisoare. Gândul lui se ducea la un om cu temperament de mare luptător și jurnalist de rasă, care-și câșigase pe atunci admirația tinerimii idealiste, grație campaniilor ce se duceau pe teren curat democratic împotriva politicianismului gheșeftar: era Constantin Mille. El tocmai lansase ziarul *Dimineața*, în care lua viguros apărarea tuturor năpăstuiților. Eficacitatea campaniilor duse de ei împotriva stăpânirii abuzive, asigura acestui organ popular un răsunet din ce în ce mai adânc în straturile de jos.

La ușa lui Mille și a *Dimineții* hotărî Adrian să bată cu tot avântul tinereții lui generoase. În articolul ce-l scrisese povestea, într-un chip vioi și juvenil, lupta înăbușită ce se dădea în port și care avea să izbucnească în

curând la lumina zilei. Cu prudență, el scotea din cauză atât pe negustorii de cereale, cât și elevatoarele, ataca violent pe vătafi și demasca atitudinea odioasă a guvernului, care se solidariza cu aceștia din urmă împotriva unui popor de șase mii de muncitori și se pregătea să izgonească din Brăila pe secretarul tânărului sindicat, a cărui fotografie o trimetea însoțită de o mișcătoare povestire biografică. În scrisoare spunea cine este și ruga pe director să ia apărarea muncitorilor.

În cele trei zile care urmară, îi fu aproape peste putință să închidă ochii noaptea, iar a patra zi de dimineață fu gata să leșine de bucurie: articolul lui, în *portul Brăilei* se afla în prima pagină, cu titlul pe trei coloane, cu fotografia lui Avramache în mijlocul textului și cu semnătura *Azog*.

Nu avu tăria să-l citească. Se afla cu Ana pe bulevardul Carol, ducându-se la piață. Fără să sufle o vorbă, îndoi ziarul și-l băgă în buzunar, dar nevoia de a izbucni îl stăpânea atât de tare, încât îl făcu să arunce coșnița în aer și să țopăie ca un smintit, apoi, repezindu-se la Ana, o strânse de braț până ce o făcu să țipe:

— Ce te-a apucat? Ori ești nebun?

— Nu! Dar am o poftă turbată să mă arunc în Dunăre și îmi pare rău că nu pot s-o fac numaidecât!

Se opriră ca să se uite un moment unul la altul.

— Doamne ferește! exclamă Ana speriată. Tu nu ești ca de obicei! Nu mai ai aceeași privire!

— Cu siguranță! Ți-am spus că mă faci atât de fericit, încât într-o zi aș fi capabil să reușesc tot ce aș întreprinde. Ei bine, am și reușit ceva. Și acum, dacă ai fi o adevărată eroină, mi-ai da voie să te mușc de un picior!

— Adrian, mă sperii!

Ana sări în lături, privind împrejurul ei și închinându-se.

— Haide, liniștește-te, zise Adrian, mai calm. Am să fiu cuminte. Dar, crede-mă, aveam dreptate când îți spuneam că toată puterea îmi vine de la dumneata. Ceea ce am reușit azi, am făcut-o gândindu-mă la dumneata și la un om la care țiu mult. Eu nu pot să fac lucruri minunate decât gândindu-mă la cineva care mi-e drag. Singur nu-s bun de nimic.

Ana nu înțelegea o iotă din tot ce spunea el, dar era mulțumită să-l vadă redevenind așa cum îl cunoștea. O clipă crezuse că a înnebunit cu adevărat.

Adrian nu-i mai dădu nici o atenție și nu văzu nimic din tot ce era în târg în dimineața aceea. Se gândea la Avramache, căruia prefectura îi acordase trei zile ca să-și lichideze afacerile și să plece. Astăzi, la prânz,

expira termenul. Adrian ardea de nerăbdare să știe ce se petrecea în strada Griviței. Vor fi ghicit că articolul era al lui? Cu siguranță!

Astfel, secretarul izgonit din oraș, sindicaliștii vor ști că un alt tovarăș, care nu poate fi gonit, veghează asupra lor cu sprijinul unui mare ziar. Căci Adrian era acum încredințat de ospitalitatea pe care *Dimineața* o va acorda în coloanele sale viitoarelor doleanțe ale muncitorilor din port în lupta cu vătafii.

Această convingere deveni certitudine, la întoarcerea lui din piață. Domnul Max chemă pe Ana în biroul lui.

— Privește, zise el, arătându-i articolul și o scrisoare emanând din „Cabinetul directorului" *Dimineții*. E aci un foarte important articol care ne privește, *semnat Azog*. Și iată o scrisoare pe care directorul acestui ziar o adresează lui Adrian al nostru. Nu crezi tu ca Azog și Adrian Zografi sunt una și aceeași persoană?

Cum? făcu Ana, roșie de plăcere. Tu crezi că Adrian a scris asta?

— Fără nici o îndoială. Și totul e așa de bine spus, încât îmi vine să mă duc să-l sărut. Se vede bine că băiatul ăsta nu e un simplu servitor. El e chiar un tânăr plin de talent! Dar când s-a deprins în meseria de jurnalist? Iată-l dintr-o dată în corespondență cu Constantin Mille, proprietarul a două mari cotidiene și unul dintre oamenii cei mai influenți ai țării. E minunat!

— Ah! strigă Ana. De aceea voia el adineauri pe bulevard să se arunce în Dunăre!

Max Thüringer bolovăni ochii.

— Voia să se arunce în Dunăre?! Dar n-a făcut nici un rău, din contra! De ce să vrea să se înece?

Ana fu confuză.

— Nu! Nu să se înece. Era, așa, din fericire.

— Ei bine, se aruncă cineva în apă când e fericit? Curios chip de a-ți manifesta fericirea! Du-te și spune-i că domnul Bernard și cu mine îi strângem mâna și îi mulțumim pentru serviciul ce ni l-a făcut. Și să nu se mai gândească să se arunce în Dunăre!

Ana alergă la bucătărie. Adrian era în odaia lui, unde își schimba hainele, ca să se ducă la Avramache. Ea îi dădu scrisoarea și, brusc excitată, îl cuprinde în brațe și îl sărută pe obraz. Scrisoare și sărut, dar mai ales acesta din urmă, făcură pe Adrian să simtă că i se sfârșesc puterile. El se întinse pe pat și închise ochii. Văzându-l atât de pasiv, ea îl mai sărută o dată și fugi ca o căprioară, speriată de propria ei îndrăzneală.

Adrian înțelese, din felul cum Ana îi adusese scrisoarea, că stăpânii lui au ghicit totul, dar aceasta îl lăsă aproape indiferent. Chiar și scrisoarea, care îl intriga mai mult decât orice, uită un moment s-o citească, copleșit de pasiunile ce i le răvășise sărutările neașteptate ale Anei. De astă dată, contactul corpului și mai ales acela cu totul nou al buzelor ei, nu-i mai comunicau fericirea ideală de totdeauna, ci o nevoie imediată de a o răsturna pe pat și de a face din ea ce făcuse din Iulia.

„Și pe urmă? se întrebă el. Pe urmă voi avea două Iulii, dar nici o plăcere divină!"

Ideea că însăși Ana nu era în fond decât tot o Iulie, îl disperă. Ce va deveni el în ziua când spectacolul acestei frumuseți armonioase nu-i va mai produce decât dorinți trupești, așa cum se întâmpla cu durdulia unguroaică? În ziua aceea nu numai că n-ar fi în stare să scrie articole frumoase, nici să încerce o descriere literară, așa cum își propunea, dar nu va mai avea nici măcar poftă de a mătura birourile. Va trebui atunci să plece, să-și reia haimanalâcul fără scop, nici rezultat. Ce pericol! Ce-i de făcut?

Adrian deschise scrisoarea. O clipă, crezu că n-are s-o poată descifra, atât era scrisul de mărunt și încâlcit. Niște purici striviți pe două pagini. Constantin Mille începea astfel scrisoarea:

„Tinere Adrian Zografi,

După cum vezi, publicăm în prima pagină a Dimineții de azi articolul d-tale în portul Brăilei, aproape fără să ne atingem de el.

Dacă, așa cum presupun, acesta e primul d-tale articol, apoi e strălucit. Felicitările mele! Scrie-mi dacă ai vreun plan, vreo campanie de dus în această afacere a vătafilor sau altceva privind viața muncitorilor din port, pe care pare s-o cunoști foarte bine".

Directorul *Dimineții* îl ruga să se pună în legătură cu reprezentantul local al ziarelor sale, căruia i se trimisese instrucțiuni în acest sens. Adrian putea să se servească de telegraf, pentru orice chestiune urgentă. În sfârșit, Mille îi oferea o plată pentru fiecare articol și-l întreba dacă n-ar fi dispus să devie, după un timp de încercare, corespondentul lui la Brăila.

„Corespondent, nu, gândi Adrian, ducându-se repede spre strada Griviței; trebuie să te amesteci fără voie în multe murdării democratice. Dar o serie de articole, da, se poate. Asta nu-mi știrbește independența."

Și imediat îi trecu pe sub ochi titlul general al acestei serii de articole: *Lipitorile portului*. Suna bine. Apoi, câteva subtitluri: *Cine sunt vătafii; Robie modernă; Misterele baniței cu două capacități* (dintre care una sărăcește pe armator, iar cealaltă îmbogățește pe „credinciosul" lui magaziner); *„Patriotismul" autorităților noastre; Omul din port în fața elevatorului; Datorii democratice.*

Adrian vedea cu precizie materia pentru o duzină de articole. Ardea deja de nerăbdare să scrie pe cel dintâi, care ar fi un fel de *Introducere*. Cititorul trebuia familiarizat cu unele generalități ignorate de marele public, ca să fie scutit mai târziu de explicații plictisitoare.

„Și, de astă dată, voi semna cu numele meu întreg, își zise el. *Azog*, cam miroase a evreu, și nu țiu să încaseze altul o trânteală ce mi-ar fi destinată, dacă într-adevăr campania mea ar avea o astfel de urmare."

Ajungând în strada Carantinei, Adrian întâlni pe Ion Rizu, anarhistul, a cărui mină îl înspăimântă. Bietul băiat se vedea bine că era tuberculos. Adrian nici nu îndrăzni să-l întrebe cum o duce cu sănătatea. Rizu îl felicită pentru articol.

— Dai dovadă de frumos talent. Intri în lupta socială, arătând de la început că ești o forță. Pe când eu, nu fac nici o ispravă. Ba da! mor de ftizie galopantă. Dar n-am să aștept până voi cădea din picioare. Am s-o scurtez. Înainte însă de a sfârși, am să-mi arăt și eu colții domnilor acestora care își bat joc de omul fără apărare.

Ei făcură o bucată de drum împreună. Adrian profită de un moment favorabil ca să-i strecoare doi poli în buzunarul hainei, apoi îl părăsi, promițându-i să vie într-o zi să îl vadă.

Când intră în atelierul cizmarului, mai mulți tovarăși tocmai îl întrebau pe secretarul sindicatului cine era „acest Azog?".

— Iată-l pe Azog! strigă Avramache, strângând viguros mâna lui Adrian. Bravo băiete! Ne-ai făcut marț pe toți, iar pe unii i-ai pus cu botul pe labe! Reprezentantul *Dimineții* a fost adineauri aici, ca să ne spună că la ora nouă nu se mai găsea un număr în tot orașul și că a cerut telegrafic încă cinci sute de foi. E un succes fără precedent pentru gazetă. Încă vreo câteva articole la fel și *Dimineața* devine pâinea zilnică a hamalului din port. Dar să nu-ți faci nici o iluzie în ce privește rezultatele. Tot unui organ burghez îi aduci cititori, ceea ce creează o confuzie de spirite. Și dacă într-o zi vei avea poftă să faci pe Don Quijote în coloanele aceleiași *Dimineți*, ai să vezi ce fel de picior în... dindărăt ai primi de la „tovarășul" Mille.

— Ca și cum tovarășii autentici n-ar fi capabili să-ți facă la fel! Cel puțin, o lovitură de picior burghez nu te doare la inimă. Dar, ia spune-mi mai bine, cum stai cu trimiterea la urmă?

— Ah, nu știi? Ei bine, neputând să-mi termin toate afacerile în termenul de trei zile ce mi-a fost acordat, am făcut o cerere de prelungire pentru încă trei zile, care mi s-a admis.

— Apoi, o să urmeze o prelungire la calendele grecești, zise Adrian.

— Asta nu ți-o garantez, dar ceea ce e sigur și care mă bucură enorm, e că acum n-am să mai plec fără să fi împușcat câteva rațe în bălți. Plăcerea asta voi avea-o la sfârșitul săptămânii, duminică dimineața în zori. Dacă mai ții să mă însoțești, vino să te culci aici sâmbătă seara. La două dimineața vom fi în luntre. La înapoiere, înainte de amiază, te voi prezenta poporului sindicalist: „Iată pe Azog al vostru!" și îmi voi lua rămas bun.

Adrian acceptă și plecă. Nevoia de a-și scrie articolele cât mai repede îl făcu să-și neglijeze treaba două zile de-a rândul. Departe de a-l certa, Ana veni de mai multe ori pe zi în camera lui, ca să-l mângâie. Ea se gătea cu toate zorzoanele care știa că-i plac lui Adrian, punea bluzele cele mai transparente și mai ales îi plăcea să zăbovească lângă el dimineața, abia ieșită din pat, când mirosul și goliciunea pe jumătate ascunsă a corpului ei zăpăceau capul adoratorului. De altfel, chiar și ea își cam pierduse capul, de când Adrian se revelase gazetar de talent.

El scrise două zile și două nopți, odihnindu-se foarte puțin și mâncând mai nimic. În schimb, bea multe cafele și fuma ca un turc.

Dezmierdările Anei nu-l scoaseră din hotărârea lui de a o păstra „sublimă". Și ea, gingaș cinstită, nu depăși limitele cele mai înaintate ale nechibzuinței femeiești, în ciuda dorințelor ei secrete. Dar virtutea ei nu mai atârna acum decât de un fir de păr, pe care Adrian putea să-l rupă în orice moment.

VII

Adrian își termină articolele sâmbătă seara, le expedie și se duse la Avramache, unde se simți așa de obosit încât adormi îndată după masă, înainte de apusul soarelui.

Era în ultimele zile ale lui septembrie, în plin cules al porumbului. Cele dintâi sute de căruțe de porumb, venind din interiorul județului și sosind pe piața Brăilei, erau luate cu asalt ca pâinea caldă, de către exportatori, deși nu mai rămăsese nici un loc unde să le înmagazineze. Le descărcau pe pavajul portului, de-a lungul cheiurilor, formând enorme grămezi în șiruri nesfârșite, peste care se aruncau noaptea țoluri.

Cizmarul vânător și tovarășul lui, servitorul jurnalist, defilară în zorii zilei pe dinaintea acestor nenumărate grămezi de porumb, deasupra cărora se vedea, ici-colo, dormind un păzitor de noapte. În momentul de a se urca în luntre, vederea lor fu izbită de o masă informă de fierărie uriașă care se profila la orizontul cenușiu, departe, în susul fluviului. Semiobscuritatea ce domnea, precum și pădurea de catarge și de coșuri de vapoare te făceau neputincios să definești natura acestor aparate monumentale, dar cei doi prieteni bănuiră adevărul.

— Nu crezi tu, zise Avramache, că acestea sunt în sfârșit elevatoarele plutitoare? În cazul acesta, au fost aduse pe nesimțite, târziu, astă-noapte, căci nimeni nu mi-a vorbit de ele aseară. Nu s-a știut absolut nimic de posibila lor sosire, altfel, în momentul de față, cheiurile ar fi înțesate de lume. Oricum, haide pe Dunăre. De acolo vom putea privi în voie. Și, atunci, vom vedea dacă ne mai putem gândi la vânătoare sau va trebui să ne întoarcem și să alergăm la... arme!

Portul era pustiu. Din distanță în distanță, o santinelă cu baioneta la armă se plimba somnoros. Pe vreun șlep, o pompă de mână scotea apa din fundul vasului, turburând tăcerea nopții cu clămpănitul ei ritmic. Pretutindeni, lumini roșii și albe ale vapoarelor. Răsfrângerea lor șerpuită pe suprafața netedă a fluviului, se pierdea la infinit.

Adrian și Avramache vâsliră în susul apei, apoi se depărtară în larg. Când fură la vreo două sute de metri de țintă, zorile albe le îngăduiră să se convingă de trista realitate. Se aflau, într-adevăr, în fața celor trei elevatoare așteptate. Se putea vedea deslușit forma lor deosebită de aceea a elevatoarelor care funcționau în docuri. Erau mai mari, cu duble turnuri

înalte și cu mici punți transversale. Aspect hidos. Adevărate mașini ale nenorocirii.

— Zadarnic să mai înaintăm, zise cizmarul lui Adrian, care vâslea. Hai să ne pregătim de război.

Dar Adrian vâslea mereu. Zărise o barcă fără vâslaș, nici vâsle, care se lăsa dusă de cursul apei, venind din direcția elevatoarelor. El voia să-i taie drumul și să vadă dacă era într-adevăr neocupată.

— Caută s-o apuci în treacăt, șopti Adrian tovarășului său, am s-o abordez cât mai aproape. Vezi, ai zice că nu-i nimeni în ea. Ce-o mai fi și asta?

Puțin mai târziu, cele două bărci se izbeau ușor, se uneau și se lăsau târâte de curent. Din fundul luntrei ce părea a fi goală, un om lungit ridică capul și zise, cu o voce surdă:

— Nenorocire vouă, afară numai dacă nu sunteți de la poliție!

— Ion Rizu! strigă Adrian. Ce faci tu aici?

— O-o-oh! gemu dureros anarhistul. Tu ești Adrian? Ce sinistră întâmplare te aduce aici? Fugiți, prieteni, părăsiți-mă. Depărtați-vă de barca mea! O frânghiuță în luntre se desfășoară de pe ghemul ei și va provoca peste o clipă o explozie pe unul din cele trei elevatoare! Eu o să mă duc în Dunăre, dar voi o să fiți prinși și o să plătiți în locul meu!

— Nu, Ioane! răcni Adrian. Nu face asta! N-o să plătim numai noi, ci întreaga mișcare muncitorească! Unde e sfoara? Taie-o repede!

În clipa aceea, o puternică detunătură zgudui văzduhul.

— Trăiască anarhia! strigă Ion Rizu, și imediat dispăru în apă.

— Cine e omul acesta? întrebă Avramache, luându-și capul în mâini.

Luminile tremurânde ale vapoarelor nășteau și mureau în undă, odată cu alunecușul liber al celor două luntre, în timp ce aurora făcea ca pânza fluviului și creștetele sălciilor să se arginteze din minut în minut. În liniștea universală, goarna pichetului de grăniceri sună alarma. Imediat, un motor începu să sfornăie și o șalupă porni în goana mare în direcția eroilor noștri, singurii vizibili pe întinsa nuditate a Dunării. Ei fură repede ajunși, iar barca lor, agățată de șalupa ocupată de un sergent și doi soldați.

Acum era ziuă. Adrian și Avramache păreau împietriți. Sergentul sări în luntrea lor, pe care o scotoci cu privirea.

— Cine sunteți?

— Niște vânători, după cum poți vedea, răspunse Avramache, arătându-i pușca cu două țevi și toate dichisurile.

— Dar barca asta goală, ce-i cu ea?

— Acolo ai să găsești ce cauți, zise Adrian, dar omul care era în ea s-a înecat. S-a aruncat în apă, în momentul exploziei, pe care ne-a declarat că el a provocat-o. L-am cunoscut bine pe omul acesta, era un anarhist.

Sergentul păru satisfăcut.

— Bine. O să povestiți toate astea la Căpitănia portului.

O jumătate de oră mai târziu, două escadroane ale regimentului unsprezece cavalerie ocupau toate drumurile care duceau la elevatoare. Cel dinamitat de Rizu nu suferise decât la punte ușoare stricăciuni. O populație nevinovată, alarmată de vestea atentatului, avea să sufere consecințe mult mai grave. Ea năvăli în port, unde polițiștii nerozi și zăpăciți de spaimă o brutalizară fără milă.

Or, cum era duminică, oamenii se plimbau liniștiți. Familii întregi, cu socri, bunici și plozi, plecaseră dis-de-dimineață să vadă „elevatoarele pe care un anarhist le-a înecat". Natural, se spunea asta cu multă simpatie pentru om și fapta lui, cu atât mai mult cu cât Ion Rizu plătise cu viața actul lui de răzbunare. Și mulți fură dezamăgiți, când aflară că „bomba" nu făcuse decât o gaură... „în apă!"

— Mai mare daraua decât ocaua, spunea fiecare. Ce trebuia să scoată armata pentru nimica toată!

Trebuia totuși s-o scoată. Căci pe lângă hoinarii ce veneau în port din simplă curiozitate, mai erau și hamalii cărora sosirea mașinilor le umpluse inima de groaznică ură. Și oamenii aceștia nu glumeau. Dacă vreo mie dintre ei nu mai purtau cuțit, aproape toți ceilalți îl purtau încă, deși erau îmblânziți de morala socialistă. Și acum nu se mai afla unul singur care să nu fie solidar cu soarta tuturora.

Spiritele se mai înveninau și din cauza arestării lui Avramache și a lui Adrian, despre cari nu se știa nimic precis. Se zvonise că fuseseră „groaznic bătuți", „puși în lanțuri" și pe cale de a fi trimiși la București. Îi făceau să treacă drept „complici" ai anarhistului. Se găsise asupra lor „arme". Ca o culme a prostiei, poliția asediase localul sindicatului, unde o percheziție sălbatică nu mal lăsase nici urmă din ce fusese contabilitate și casă; o parte o distrusese pe loc, cealaltă o luase fără nici un fel de formalitate.

Astfel, greva generală a portului se declară singură și cu totul pe neașteptate. Rămași fără conducători, miile de muncitori se duseră să-și arunce greutatea și volumul pe toată întinderea portului, unde se lungiră la soare și nu se mai mișcară. La venirea nopții, masa de corpuri omenești

rămase neclintită. Ba mai veniră și femeile, ca să aducă bărbaților hrană, tutun, o haină mai groasă, ca să petreacă noaptea. Ele nu-i părăsiră decât atunci când trebuia să se ducă acasă ca să îngrijească de copii. Și dacă bărbații dădură dovadă de un calm perfect, cel puțin la început, femeile lor, în schimb, fură de o agresivitate puțin obișnuită. Ele se duceau și veneau numai cu cârdul, și vai de polițistul care le ieșea în cale. Era strașnic scărmănat.

Această ocupare a portului de către o mulțime liniștită, nu plăcu deloc autorităților. Primele două zile, prefectul se arătă tolerant, neînchipuindu-și că o astfel de glumă putea să dureze, apoi, sub asaltul armatorilor care spumegau de mânie și văzând pe hamali că începeau să se instaleze de-a binelea, cu pături, perne și oale, el veni să asiste în persoană la formarea echipelor trădătoare, pe care vătafii se declarau în stare să le alcătuiască. Se făcu apel la toți acei care voiau să muncească, și mare fu mirarea cănd se văzu câtă lume venise să se înscrie. Dar, de îndată ce „poștele" începură munca, brusc, numeroase fluierături răsunară din toate părțile, și atunci se asistă la un spectacol de necrezut: o parte dintre muncitori arunca în Dunăre pe cealaltă parte, cu vătafii în frunte și cu sacii de grâu pe deasupra lor.

Nici o arestare nu putu fi făcută, autorii acestei isprăvi dispărând imediat în mulțime.

Astfel erau lucrurile miercuri, înaintea prânzului, când un eveniment neprevăzut veni să întărească curajul greviștilor și să-l dărâme pe acela al autorităților. Toate gardurile fură acoperite de afișe purtând textul următor, cu litere de o șchioapă:

Muncitori din orașele dunărene! Citiți în ziarul Dimineața, cu începere de mâine, joi 2 octombrie:

LIPITORILE PORTURILOR

de Adrian Zografi, fost hamal în portul Brăilei, care descrie greaua existență a robilor sacului și dezvăluie cruzimea exploatatorilor lor.

Urma enumerarea a câtorva subtitluri din seria de articole. Iar în *Dimineața,* din aceeași zi un fulgerător articol de fond, semnat de Constantin Mille, soma guvernul să pună imediat în libertate pe cei doi deținuți, dintre care unul era secretarul organizației sindicale, iar celălalt „chiar corespondentul ziarului". Încercarea „stupidelor autorități locale" de a amesteca pe acești oameni într-un atentat al cărui autor era perfect

cunoscut, nu putea fi decât „o provocare polițienească de cea mai ordinară specie". Ea putea să ducă la „conflicte sângeroase", care trebuiau evitate cu orice preț. Muncitorii nu cereau decât suprimarea vătafilor, „lipitorile lor". Dacă politica nu și-ar da osteneala să susție pe „acești bădărani ai colegiului al treilea", muncitori și armatori s-ar pune de acord fără nici o dificultate. Autoritățile să binevoiască, deci, să respecte legea. Fiecare ceas de grevă, în condițiile actuale, ruinează economia națională.

Atât ziarul cât și afișele inundară portul. Furnicarul omenesc le devoră. Primele efecte ale acestei viguroase campanii, care se anunța bogată în revelații neplăcute, nu întârziată să se producă. Sediul sindicatului fu predat muncitorilor, iar Adrian liberat chiar în seara aceea, pe când Avramache era expediat în timpul nopții la locul lui de origină. A doua zi, *Dimineața* fu smulsă din mâinile vânzătorilor. Și o mare întrunire se organiză singură, la Casa muncitorilor.

Adrian apăru în tribună, cu vânătăi pe obraz, și povesti, în urletele de indignare ale asistenței, cum el și Avramache fuseseră bătuți cu o vână de bou în beciul poliției, în timpul celor trei zile de arest. Cizmarul nu mai putea să se ție în picioare, fiind numai răni peste tot. A trebuit să fie transportat la gară. Drept hrană, nu li se dăduse, în tot timpul deținerii, decât o bucată de pâine pe zi și apă. Ziua și noaptea călăii lor veneau, la fiecare două, trei ceasuri, să-i schingiuiască și să le ceară, amenințându-i cu moartea, să declare că erau complicii anarhistului înecat.

— Nu mai credeam să scăpăm cu viață din mâinile acestor brute cu față omenească! conchise Adrian.

Numeroase voci strigară că „trebuie pus foc prefecturii de poliție". Adrian sfătui pe toată lumea să fie calmă.

— Ați văzut, zise el, cui servesc violențele. Nenorocitul de anarhist și-a dat viața ca să recolteze o satisfacție absurdă, o detunătură, dar ne-a predat pe noi toți unei represiuni care, fără gestul lui nebunesc, ar fi fost evitată. El îndemnă pe muncitori să contribuie fiecare la întărirea organizației și anunță, pentru duminica următoare, sosirea celor doi șefi sindicaliști, Gheorghiu și Cristin.

Mai mulți muncitori luară cuvântul, ca să facă apel la solidaritate. Deși debutanți, știură să vorbească cu multă îndrăzneală și fond, expunând limpede drepturile și datoriile lor. Adrian fu surprins. Tribuna nu îi intimida ca pe el, deși îi considera inferiori lui.

La propunerea lui moș Ștefan, adunarea ceru lui Adrian să accepte secretariatul organizației. El se codi.

— Mai întâi, nu mă pricep la contabilitate, și apoi nu-mi place să fiu salariatul vostru. Totuși, am să vin în fiecare seară, timp de un ceas sau două, ca să mă ocup de nevoile sindicatului, după cum făcea și Avramache.

Întâia săptămână de grevă se termină printr-o disperare generală. Singură casa Thüringer avea șase vapoare care așteptau în port să fie încărcate cu grâne. Cât despre Carnavalli, în afară de necazul de a nu-și putea încărca vasele, mai pățise o nenorocire tot atât de neprevăzută: o telegramă îi anunța că încărcătura de grâu a două vapoare sosite la destinație se încinsese pe drum și fusese respinsă de client.

Din partea muncitorilor, nevoia de a ajuta pe cele mai multe familii rămase fără mijloace de trai, obligă comitetul de grevă să intre în fondurile depuse la casa de economie. Dar fiecare știa că nu se poate merge departe cu aceste fonduri.

Aceasta era situația când, lunea următoare, autoritățile, ca să dea satisfacție expoatatorilor, puse în mișcare cele trei elevatoare, fiecare mașină lucrând sub paza unei companii de soldați.

Slabă satisfacție și prost rezultat, față de riscurile pe care această îndrăzneală le comporta. Un elevator încărca optzeci de tone pe ceas. Era a treizecea parte din puterea de muncă manuală a portului. În momentul în care situația arăta limpede că totalitatea randamentului mașinilor era de zece ori insuficientă, munca celor trei elevatoare, torcând ca niște pisici în mijlocul a vreo șaizeci de vapoare la ananghie, făcea impresia penibilă a unui om care s-ar trudi să umple un butoi de apă, servindu-se de o lingură. Hamalii aveau dreptate să facă haz de această jalnică încercare a dușmanilor lor de a-i îngenunchea. Or, autoritățile se bizuiseră tocmai pe o demoralizare, apoi pe o discordie și o înfrângere a sindicaliștilor.

— O să vedeți ce dezertări compacte se vor produce în rândurile lor, după o singură zi de muncă mecanică! asigura prefectul, acasă la Thüringer, în ajunul acestei demonstrații ridicole.

El făcea pe grozavul, fiindcă duminica precedentă reușise să zădărnicească întrunirea proiectată în oraș, interzicând închirierea oricărei mari săli publice și trimițând la urmă pe cei doi propagandiști, Gheorghiu și Cristin, la sosirea lor în gara Brăila. Adrian putu totuși să ia contact cu acești doi oameni, care îl înștiințară că un ajutor moral și material va sosi pe curând greviștilor din partea Internaționalei Muncii de la Amsterdam.

Ca să evite o eventuală dezamăgire, Adrian păstră pentru el această minunată știre. Dar, joi seara, a patra zi de muncă cu elevatoarele, o depeșă din București aducea confirmarea neașteptatului ajutor, precum și textul salutului Internaționalei către greviștii din Brăila.

Adrian voi să tipărească afișe cu acest salut. Toți tipografii din oraș îi răspunseră că poliția le interzicea executarea unei asemenea lucrări pentru sindicaliști. El plecă pe loc la Ploiești, de unde se întoarse a doua zi de dimineață, ducând în spinare un mare rulou de afișe. La prânz, acestea erau placardate. Se putea citi, la sfârșitul unei entuziaste exaltări a solidarității muncitorești, următoarea telegramă din Amsterdam:

„În numele lucrătorilor de transport din lumea întreagă, Internaționala Muncii trimite salutul ei frățesc camarazilor hamali din Brăila, în luptă cu monstrul capitalist, și îi asigură de întreg concursul ei moral și material Ea a luat toate dispozițiile pantru ca orice vas încărcat în timpul grevei să fie boicotat la sosirea lui la destinație. Trăiască hamalii din Brăila! Trăiască socialismul!"

Și ca să le taie adversarilor pofta de a pretinde că telegrama aceasta ar fi o ficțiune. Adrian termină afișul cu următoarea declarație: *„Internaționala Muncii* însoțește depeșa de mai sus cu un prim ajutor de *treizeci mii lei*, care au și sosit și se află în mâinile Comitetului Central din București".

În după-amiaza aceleiași zile, o manifestație cum nu mai văzuse încă Brăila, parcurse în tăcere străzile principale ale orașului. Poliția încercă s-o împiedice de a trece prin centru, dar fu debordată de un val omenesc de aproape zece mii de suflete, în fruntea căruia se putea vedea un bătrân ducând în brațe o litografie încadrată cu pânză roșie și reprezentând pe Cuza-Vodă, al cărui legendar spirit de dreptate părea să fie cu totul la locul lui în această manifestație.

Seara, mulți hamali se îmbătară de bucurie. Aveau acum ferma convingere că victoria lor era sigură, căci o putere nevăzută îi proteja de departe. Într-o cârciumă, unde moș Ștefan fu târât cu sila, câțiva muncitori cerură fostului rahagiu să le explice ce era această „Internațională", care avea atâția bani încât putea să trimită la toți greviștii din lume. Răspunsurile puțin limpezi ale bătrânului nu-i staisfăcură; unul dintre ei își dădu cu părerea:

— Trebuie să fie un fel de stat, „Internaționala" asta. Își are tarapanaua ei ! Cu siguranță!

— Și a „boicota"? îl întrebă un hamal. Ce-i asta să „boicotezi"?

— Este să împiedici un vapor să intre în port, zise moș Ștefan, la noroc.

— Nu! făcu muncitorul. Eu cred că înseamnă să-l *confischezi* cu totul și să-l vinzi în folosul greviștilor!

La aceste superstiții, privind puternica și misterioasa „Internațională", veni să se adauge o alta privind legile atmosferice. În ultima zi a acestei a doua săptămâni de grevă, un uragan se abătu asupra portului. El fu cu adevărat dezastruos pentru armatori și providențial pentru greviști. Căzu ca un adevărat trăsnet din senin. Ploaie și furtună surprinseră elevatoarele în plină activitate. Cu mare greutate, marinarii reușiră să închidă gurile hambarelor. Capacele și țolurile le erau smulse din mâini, pe când trombele de apă inundau grânele depuse în pântecele vaselor.

Elevatoarele suferiră stricăciuni grave. La magaziile de grâne, acoperișuri întregi fură smulse ca niște simple găteje. Cât despre marfa vărsată pe pământ, ea se transformă într-o baltă vastă cât portul, în care zăceau sute de tone de porumb, grâu, ovăz, orz, secară, fasole, mei etc.

În ziua aceea, sindicaliștii evlavioși se duseră să aprindă groase lumânări înaintea Domnului și să-i mulțumească pentru ajutorul lui, mai eficace decât acela al „Internaționalei". Căci era vorba de un dezastru ce punea vârf tuturor amărăciunilor cu care erau adăpați exportatorii din Brăila, de două săptămâni încoace. Consecințele aveau să se vadă imediat.

Lunea următoare, a treia luni de grevă, portul avea aspectul unui oraș devastat și părăsit. Vreo sută de bieți derbedei, recrutați în grabă, se târau de colo-colo, înotând într-o papară de cereale care acoperea o întindere de mai multe hectare. Ar fi trebuit să se mobilizeze pe loc câteva mii de brațe capabile de a repune în valoare această mare cantitate de grăunțe vătămate.

Fără știrea și pe deasupra capetelor autorităților, ce-și arogaseră dreptul de a duce tratativele, frații Thüringer, Carnavalli și mulți alți armatori rupseră consemnul și cerură organizației sindicale să ia în mână formarea și conducerea echipelor de lucru. Aceasta însemna înlăturarea pur și simplu a unei părți din vătafi.

Comitetul grevei puse muncitorilor întrebarea dacă trebuia acceptată această jumătate victorie sau respinsă. Adrian pledă pentru compromis. Autoritățile sufereau o înfrângere care le obliga să se dea la o parte. Atunci lupta avea să fie mult mai ușoară. Cu un sindicat recunoscut de majoritatea

armatorilor, mai mult de jumătate dintre vătafi erau învinși. Restul putea să fie învins la prima ocazie. Și era foarte posibil ca înlăturarea să se facă fără luptă, căci casele exportatoare n-ar fi întârziat să constate avantajele pe care le-ar avea înțelegându-se cu delegații sindicatului.

Contractele fură semnate în chiar după-amiaza acestei luni. Iar a doua zi portul își reluă activitatea lui febrilă în cântecul *Internaționalei*.

Dar lucrurile nu mergeau bine deloc.

O lovitură grea fusese dată comerțului de cereale. Imobilizarea totală, timp de cincisprezece zile, a unui port de însemnătatea Brăilei, în momentul în care zeci de mii de vagoane de grâne se îndreptau spre el, pe apă și pe uscat, cauzase pierderi ireparabile. Marfa vândută și predată de producător, neputându-și găsi scurgerea naturală, a trebuit să fie aruncată acolo unde evenimentele au surprins-o. Mici porturi dunărene, gări și halte erau năvălite de mari stocuri de cereale, descărcate în saci sau vărsate pe țoluri. Le acopereau sumar cu câteva rogojini și le părăseau, expuse furtunilor și intemperiilor.

Astfel, o întreagă recoltă fu vătămată de ploi. Or, în lungile călătorii maritime, grânele nu suportă mai mult de optsprezece până la douăzeci la sută umiditate. Această cifră depășită, ele fermentează, mucezesc, sau, ca să întrebuințăm termenul consacrat, se încing, mărindu-și uneori volumul până a provoca dislocarea vasului în plină mare și, deci, pierderea lui.

Ca să se remedieze în parte acest mare neajuns trebuia să se procedeze la uscarea întregei cantități de cereale udate, operație care se face cu lopata, la soare, și care durează multe zile. În mijlocul lui octombrie, așa ceva e peste putință. S-a încercat, totuși, sub un cer de plumb, dar umezeala permanentă din aer a făcut ca rezultatele să fie aproape nule. De unde, reducerea afacerilor, nerespectarea angajamentelor, procese, falimente.

În noiembrie, când de obicei exportul e în toi, portul somnola într-o mare tristețe. La șase decembrie, dată la care companiile de asigurare încetează să mai garanteze navigația fluvială, ultimele vapoare încărcate luară drumul Mării Negre, fugind de riscul înghețului. Portul luă atunci fizionomia lui hibernală, înainte de a fi putut să verse miile de tone de cereale pe care umezeala le consuma prin magazii și pe cheiuri.

VIII

Mândrul gentilom italian, Luigi Carnavalli, după ce cu multă voioșie a distribuit salariul pe două luni ca gratificație anuală numerosului său personal, se omorî în ziua de 31 decembrie a acestui an. O servitoare drăgălașe, cu ochii plini de lacrimi și cu capul îmbrobodit, veni să anunțe fraților Thüringer groaznica știre, cinci minute după sinuciderea generosului ei stăpân, a cărui somptuoasă locuință se afla la două sute de pași de aceea a exportatorilor germani.

Frații Thüringer se arătară foarte puțin mișcați. Răsturnați în vastele lor fotoliuri, fumând groase trabucuri, noutatea adusă de servitoare nu făcu decât să le mărească ușor paloarea de pe frunțile lor înghețate de săptămâni întregi de perspectiva unei soarte asemănătoare aceleia a armatorului care își rezolvase toate dificultățile, trimițându-și un glonte în tâmplă.

— Nimeni n-ar fi bănuit așa ceva! gemu servitoarea. Azi-dimineață ne dădea fiecăruia bacșișul obișnuit de fiecare An Nou, făcea tot felul de glume, și când colo, ia uitați-vă ce „clocea" în cap!

Ah! făcu d-l Max. V-a dat bacșișul de Anul Nou? Bine că a putut să facă și asta!

Servitoarea plecă, indignată.

— Ai văzut cu ce nepăsare au primit vestea? zise ea lui Adrian, care o însoțea la locul dramei. Totuși, d-l Luigi era cel mai bun prieten al lor. Doamne, ce inimă rece au bogații ăștia!

— N-o au chiar așa de rece, răspunse Adrian, numai atât că alde Thüringer stau și ei prost de tot.

— Crezi? Atunci sindicaliștii tăi sunt buni de spânzurat, căci de la ei ni se trag toate nenorocirile!

Adrian n-avea poftă să discute cu camerista afacerile sindicaliștilor. El se gândea cu tristețe la omul de inimă care își zburase creierii și pe care îl stimase. Pe când mergea, înotând în zăpadă până la genunchi, figura fină, inteligentă, a nenorocitului armator îi apăru sub toate aspectele pe care i le cunoscuse. Acum avea să o vadă înțepenită de moarte.

Parchetul nu sosise încă. Servitorime de prin împrejurimi staționa în fața casei, neîndrăznind să intre. Un valet al mortului făcea de santinelă pe pragul vestibulului. Văzându-l pe Adrian, începu să plângă cu hohote și îl conduse în camera sinucisului. Carnavalli se omorâse culcat în pat. Capul, înclinat pe dreapta și atârnând afară din pat, nu lăsa să se vadă rana. Brațul

care trimisese glontele ucigaș sta spânzurat deasupra covorului, unde revolverul zăcea într-un lac de sânge. Chipul mortului era alb și liniștit. Nici o urmă de convulsiuni. Pe măsuța de noapte, trei scrisori.

Adrian nu aruncă decât o scurtă privire asupra acestui tablou sângeros, și întoarse repede spatele. Examină în treacăt dormitorul, traversă câteva alte camere și plecă ducând cu el imaginea unui interior supraîncărcat de mobile luxoase, de oglinzi de Veneția, de covoare și de tablouri pe care n-ar fi putut să le evalueze.

„S-a omorât omul acesta, oare, fiindcă nu putea să trăiască decât înconjurat de întreg fastul ce se vede?" se întrebă Adrian. Căci valetul îi spusese că stăpânul lui ar fi fost nevoit să se despartă în curând de această locuință princiară și de tot ce conținea.

„Ei bine, nu se poate concepe o frumoasă existență decât legându-ți zilele de mobile scumpe și de numeroase ziduri? Un splendid animal omenesc așa cum era Carnavalli, bogat de sănătate și de spirit, avea el nevoie să-și condiționeze ființa de posesia unor valori așa de meschine?" Adrian era incapabil să-și închipuie cum asemenea aberații puteau măcar să atingă un creier sănătos, o inimă voioasă.

Totuși, el nu avu dispreț pentru cel sinucis.

„Desigur, nu știu încă decât puține lucruri despre tainele vieții, își zise el. Trebuie să existe oameni în ochii cărora mândria ține un loc mai mare decât toate valorile reale ale vieții. Păcat."

Adrian își aminti de învinuirea pe care servitorimea lui Carnavalli o adusese sindicaliștilor de a fi responsabili de ruina câtorva armatori. Era o parte de adevăr în afirmația asta, și el se simți vizat cel dintâi. Un sentiment de neliniște îi strânse inima, la ideea că soarta italianului ar putea să fie rezervată și fraților Thüringer. Mașinal, Adrian luă direcția portului, luptând cu greu împotriva unei zăpezi care cădea fără încetare de două zile. N-avea nimic de făcut acasă, unde figura îngrijorată a Anei îl urmărea cu o expresie de tristețe aproape intolerabilă. De altfel, toată casa părea scufundată într-un fel de doliu, și Ana nu-i mai spunea tot ce se petrece.

Știa, cu toate astea, că frații Tühringer au fost nevoiți să soldeze toate stocurile avariate pe prețuri dezastruoase, și că acum toate speranțele erau puse în ultimele încărcări plecate la sfârșitul lunii.

Această incertitudine economică a vieții burgheze celei mai invidiate puse lui Adrian mari probleme de conștiință. Șubrezimea așezărilor oricărei existențe omenești îi apăru ca un adevăr elementar. De ce dar oamenii se

împărțeau în bogați și săraci și se sugrumau între ei, în loc să se armeze cu toții împotriva dușmanului comun: lipsa, mizeria? Nu prin solidaritatea de clasă se va ajunge a se combate cu eficacitate acel flagel social, ci printr-o solidaritate universală. Căci o clasă socială victorioasă va crea oricând nedreptăți și va arunca în mizerie alte straturi sociale. Or, nu aceasta e suprema țintă morală a omenirii.

De fapt, Adrian nu prea vedea unde era această faimoasă solidaritate de clasă pe care socialismul o atribuia bogaților și o dădea ca exemplu celor dezmoșteniți. Ea era numai aparentă, efemeră, platonică. În realitate, burghezi și proletari sufereau de aceleași vicii, erau roși de același egoism. El asistase la uneltirile ascunse ale firmelor „amice", care făcuseră totul ca să-l ruineze pe Carnavalli și al căror cuvânt de ordine era acum să facă gol în jurul Casei Thüringer, ce se clătina.

Dușmănia caselor rivale, stârnită de introducerea elevatoarelor și de acceptarea delegaților sindicaliști în locul vătafilor, adusese armatorilor germani și lui Carnavalli neajunsuri care le-au atras ruina. Și doar, acești dușmani de astăzi erau prietenii de ieri, frați din aceeași clasă. Unde era solidaritatea?

În cursul lunii următoare, Casa Thüringer își închise birourile, concediind tot personalul. Iulia, presimțind mizeria, plecă ea singură, spunând că se duce să se mărite în satul ei. Ana fu mulțumită și, la rându-i, închise ușa la toată lumea. Storurile ferestrelor de la stradă fură lăsate. Intrarea principală fu zăvorâtă și soneria suprimată. Locuința luă înfățișarea austeră a unui pensionat de fete.

În calmele zile ale unei frumoase ierni bogată de soare și de praf de diamant, doar bieții furnizori de merinde mai continuau să-și strige marfa dinaintea porții de serviciu, mirându-se că nu mai erau primiți ca altădată. Li se făcea semn, de la fereastra bucătăriei, că nu era nevoie de nimic. Ei strigau de departe că nu voiau banii numaidecât, stăruiau asupra calității păsărilor sau zarzavaturilor aduse, împodobindu-le cu tot felul de dezmierdări, și adesea nu plecau decât după ce lăsau marfă pe pervazul galeriei cu geamlâc.

Astfel, mizeria putu fi suportată până spre mijlocul lui februarie, când d-l Max declară într-o zi nevestei lui că nu mai avea o centimă. Nimic. Nici măcar suma cea mai redusă pentru coșniță.

— Și nu poți să te împrumuți la cineva? îl întrebă ea.

— Nu! răspunse el. Numai săracii pot să se împrumute, ca să mănânce. Bogații, când sunt ruinați, nu le mai rămâne decât să moară.

Ana veni să plângă pe umărul lui Adrian și să-i repete „acest răspuns de necrezut" al bărbatului ei.

— Iată-mă revenită la zilele triste ale copilăriei mele, când vindeam lucruri din casă și cumpăram pâine!

Adrian, care nu mai primea nici o leafă, îi dădu vreo sută de lei din economiile lui. Ana acceptă fără mofturi. Apoi, fu rândul lui Hasan lustragiul să-i dea toată agoniseala lui, vreo mie de lei. Dar sumele acestea erau niște bagatele pentru o casă ai cărei stăpâni schimbau o cămașă de mătase în fiecare dimineață, își hrăneau câinii cu fripturi și fumau douăzeci de lei pe zi havane. În curând, trebuită să aleagă între a fuma sau a mânca, între cămașa zilnic schimbată și lemnele de încălzit casa.

Max și Bernard Thüringer nu șovăiră un minut: aleseră havana și cele șapte cămăși ale săptămânii. La fiecare două-trei zile, bătrâna Carolina, târându-și cu greu picioarele umflate, se ducea în oraș ca să vândă vreun obiect din casă, argintărie sau bijuterie, având totodată grijă în asemenea ocazii să-și facă mica ei rezervă de „schnaps". Frații Thüringer și-o făceau numaidecât pe a lor de țigări. Cât despre cămăși, era mai simplu: mama lui Adrian luase acum obiceiul să spele fără să mai fie plătită.

Dar, într-o zi, domnii de la Tribunal veniră să aplice sigiliile pe toate mobilele, până la cele mai mici lucruri. Nimic nu mai putu fi vândut. Nu mai avură nici argintărie de care să se servească. Dar cum nu se mai găseau cine știe ce bunătăți de pus pe masă, nu făcu nimeni nazuri că supa era servită în farfurii crăpate și cu linguri de fier. Uneori, chiar o mâncau în picioare. Apoi, cei doi armatori își aprindeau excelentele lor țigări și, cu paltonul pe umeri, începeau să se plimbe prin casă ceasuri întregi, ca să nu înghețe de frig. Căci puținele lemne ce se aflau erau păstrate pentru bucătărie. În dormitoare nu se mai făcea foc decât dimineața și seara, atât cât trebuia pentru toaletă.

Felul acesta de a accepta nenorocirea, fără un murmur, Adrian îl găsi eroic. N-ar fi bănuit niciodată să descopere atâta stoicism la oameni obișnuiți cu viața ușoară. Ana se arătă mai ursuză, reproșând în fiecare zi surorilor ei, Hedwig și Mitzi, de a aștepta „să fie hrănite ca niște trântori". Hedwig, rănită, se duse să se bage la stăpân. Cât despre Mitzi, biata fată descurcă drumul într-un chip cu totul neașteptat.

Foarte lacomă, ea devora tot ce-i cădea sub mână. Într-o zi, cum nu era nimic de mâncat, descoperi prin birouri niște mostre de grâu, pe care îl fierse cam pe jumătate, înghiți trei farfurii una după alta și muri după o săptămână. Era o fată de vreo optzeci de kilograme, care cu greu încăpu în coșciug.

Moartea ei ocaziονă cheltuieli tragice. Ana părea gata să întrebe pe toată lumea dacă era cu putință să-ți îngădui luxul de a muri pe o asemenea sărăcie. Așa că singurul care plânse sincer fu bunul Hasan, căruia marii sâni ai Mitzii îi făcuseră atâta plăcere altădată, când se arătau puțin. Tot bietul turc fu acela care scoase pe loc banii necesari înmormântării.

Puțin mai târziu, o altă moarte se întâmplă în casă și care produse și mai multă încurcătură. Fu aceea a d-lui Bernard. Cel mai tânăr dintre cei doi frați, fire delicată, se împăca greu cu hrana insuficientă și cu frigul. La sfârșit, nu mai părăsea patul și vărsa puținul ce mânca. Într-o noapte fu găsit leșinat la closet, unde domnea un ger siberian. Dimineața, o dublă pneumonie se declară, care-l ucise în câteva zile.

Nu găsi nici un doctor care să-l îngrijească, nici un prieten care să vie să-l vadă pe patul de moarte. El stătu două zile fără sicriu. Adrian și mama lui putură întruni suma de zece lei, întorcându-și buzunarele pe dos, dar nu era de-ajuns. Atunci, tristul adevăr fu adus la cunoștința furnizorilor care veneau să-și reclame banii; și aceștia, uitând ce li se datora, se cotizară între ei și înlesniră îngroparea, cea mai săracă ce se poate închipui, a fostului bogătaș armator, Bernard Thüringer. Ei ținură chiar să-l conducă la locul de odihnă.

— Nu poți să lași un om așa de singur pe pământ! spusese barba Stamate.

Acum sărăcia care domnea în casă intră într-o fază nouă. Numărul gurilor de hrănit se redusese la jumătate. Și iată că în curând, soții Thüringer și madam Carolina, care aveau să continue calvarul, nu mai fură așa de singuri.

Știrea groaznicei lor mizerii, răspândindu-se la mahala, aceleași femei nenorocite, pe care Ana le ajutase altădată, veniră acum în ajutorul ei. Ele erau tot așa de nenorocite ca în trecut, dar săracul știe și poate totdeauna să împartă ce are cu cineva mai sărac decât el.

De altfel, iarna, când munca este aproape inexistentă într-un port ca Brăila, numeroase gospodării de muncitori se bizuie pe ajutorul neamurilor

de la țară, care le aduc ce au: un sac cu mălai; o ciozvârtă de porc; o baniță de fasole ori linte; slănină, ouă, ceapă, cartofi.

Aceste merinde modeste, uneori de calitate destul de mediocră, fură primite cu recunoștință de flămânzii din strada Grădinii Publice, în tot timpul lunii martie. Nu era zi în care o femeie să nu vină să scoată din coșniță partea ei de provizii, în această bucătărie pe care o cunoscuse, cu șase luni în urmă, bogată în mâncărurile cele mai fine, și care acum era rece și lipsită de toate. Ana nu mai putea să ofere nici măcar un ceai sau o cafea, și această mizerie nu părea s-o umilească. Dar plângea des, și atunci când te așteptai mai puțin. Înfășurată într-o broboadă mare, ea petrecea ceasuri întregi stând pe scăunel în fața mașinii de gătit, în care fâsâiau două lemne ude.

Prietenele și cunoștințele ei nu se arătau deloc mirate de nenorocirea care o lovea. Pentru ele, lipsurile, sărăcia cumplită chiar, erau niște dușmani familiari, pe jumătate îmblânziți de faptul de a le simți încontinuu prezența. Și nimeni nu era la adăpostul ravagiilor lor. Nu pomeneau oare basmele de existența prinților deveniți cerșetori? Trebuia deci să facă și ea ca toată lumea, să accepte viața așa cum este și să spere mereu, căci deznădejdea nu slujea la nimic.

Furnizorii, la rândul lor, dădeau Anei aceleași îndemnuri.

La început ei nu credeau în ruina casei Thüringer, dar, puțin câte puțin, au recunoscut adevărul. Acum nu mai reclamau datoriile. Continuau să vie din dragoste. Era o casă care totdeauna plătise cu ochii închiși, îi făcuse să câștige mulți bani. Și , spuneau ei: „ca în orice comerț, unde e câștig e și pagubă". Apoi, îi păstrau Anei o vie recunoștință pentru prietenia, bunătatea, afecțiunea ce le-o dovedise totdeauna. Amintindu-și de timpul când ea nu lipsise niciodată să le ofere o gustare caldă, acum considerară de datoria lor să aducă zahăr, ceai, cafea și chiar un sac de lemne, „ca să încălzim bucătăria și să ne mai spunem la verzi și uscate, cu voioșie, ca altădată". Ana prepara băuturile și plângea încet.

D-l Max venea și el să accepte uneori o ceașcă de ceai la aceste umile sindrofii de Ia bucătărie. Atunci se trudea să vadă, cu privirea lui tulbure, și să înțeleagă pe acești datornici de care se temea și care se arătau atât de umani. Nenorocitul armator slăbise groaznic și suferea de o bronșită îndărătnică. Totuși, se considera fericit că a scăpat de închisoare. După ce își lichidase toate afacerile, rămăsese sărac lipit pământului, dar cu onoarea intactă. Peste puțin, o casă de comerț din Galați avea să-l angajeze ca

director, asociat la beneficiu. Nu voia să moară. Era hotărât să lupte până la capăt și, dacă era cu putință, să creeze nevestei lui o viață independentă.

Adrian, redevenit zugrav, lucra pe socoteala lui de la începutul lui martie, văruind și vopsind mai ales cârciumi, ai căror stăpâni profitau de lipsa de lucru ca să-și refacă prăvălia. Cum frigul și umezeala întârziau lucrul, împiedicând vopseaua să se usuce, el se ducea să-și petreacă timpul liber lângă Ana, care rămăsese în ochii lui aceeași creatură ideală, mult mai respectabilă de când suferea de o mizerie atât de neagră.

Mereu frumoasă și plină de grație, deși mai slabă și mai tristă, vizitele tânărului, statornicia lui amicală, o făceau fericită. Ea îl iubea acum frățește, așa cum dorise el totdeauna. Relațiile lor cordiale nici nu mai erau ascunse d-lui Max, care participa adesea la convorbirile pe care le aveau, seara mai ales, lângă mașina de gătit. Blândul neamț ținea mult la Adrian și într-o zi îi spuse nevestei lui că dacă moartea îl va surprinde în momentul de față, era fericit de a ști că avea „un prieten sigur care s-o protejeze", ceea ce făcu pe Ana să roșească până la urechi.

Dar Adrian își prepara sufletul pentru mari încercări. Hotărât, toamna trecută, să se consacre mișcării muncitorești din orașul lui, el își schimbase acum cu totul orientația, din cauză că, în timpul iernii, evenimente importante interveniseră. În comitetul sindical, propagandiști din București și chiar unii lucrători din oraș îl făceau să treacă drept „un camarad nesigur, gata la toate compromisiurile cu burghezia, pentru care avea simpatie". Vechiul comitet, compus din oameni serioși, fusese înlocuit, cu sprijinul „Centrului", cu indivizii cei mai puțin recomandabili din port, niște arivişti al căror casier delapidă într-o zi banii organizației și trebui să fie deferit „justiției burgheze". Adrian se convinse că locul lui, un loc întreg așa cum îl înțelegea el, nu era printre acești „frați de clasă".

Locul lui era cu atât mai puțin acolo, cu cât experiența, dureros umană, pe care o trăise în Casa Thüringer, îl fortificase în vechea lui credință că viața era prea complexă ca să poată fi închisă în compartimente dogmatice, așa cum i-o cereau pontifii socialiști de la București. Mihail avea dreptate: „Trebuie să fii mărginit, ca să poți activa cu frenezie sub drapelul acela, ca de altfel sub orice drapel".

Nu. El voia să fie liber de a suferi alături de oricine era învins de suferință, de soartă, așa cum se întâmplase cu cei doi frați armatori. Ei bine, da, el pătimea de nenorocirile care loviseră pe burghezii Thüringer și, dacă ar fi fost în puterea lui, ar fi făcut totul ca să-i ajute să se ridice.

„Inima mea, își zicea el, nu e simțitoare numai la suferința cutărei ori cutărei categorii sociale, ci la tot ce e suferință pe pământ. N-o să mă clintească nimeni din credința asta, e zadarnic."

Va rămâne singur, se înțelege. Nici o turmă umană nu îl va admite, nici nu-l va susține. Dar, în schimb, sufletul lui va fi deschis vieții întregi. Va iubi pe cutare om aci și va detesta pe cutare, dincolo. Nici o doctrină sau solidaritate nu-i va impune o acțiune nedreaptă. Mai curând va pieri.

Într-o seară din primele zile ale lui aprilie se duse în strada Grădinii Publice, ca să-și ia adio de la bunii lui prieteni.

— Am primit o scrisoare de la Mihail, care se întoarce din Manciuria, zise el. Îmi dă întâlnire la București. Plec mâine.

— Iar noi, murmură Ana, cu ochii înroșiți de plâns, noi vom fi mâine în stradă. Ni s-au ridicat toate mobilele. Casa va fi ocupată mâine de noii chiriași.

Adrian fu copleșit de durere.

— Unde o să vă duceți?

— Deocamdată, la Lina. Ea ne va da adăpost și hrană până când Max va ocupa postul de la Galați. Să sperăm că aceasta nu va întârzia prea mult. Altfel..

Adrian îi îmbrățișă pe toți trei și plecă.

În Piața Sfinții Arhangheli, la lumina unui felinar, privirea îi căzu asupra unui afiș care anunța muncitorilor sosirea în oraș a lui Cristin propagandistul și conferința lui, chiar în seara aceea, la sediul sindicatului. Adrian, curios, se duse să îl asculte, dar în fața sălii de întrunire, înțesată de lume, de-abia putu să deschidă ușa când, vocea stridentă a lui Cristin, îl izbi cu acest crâmpei de frază:

— ... căci burghezia, lacomă de mari beneficii și solid apărată de baionete...

Adrian dădu îndărăt, închizând repede ușa. „Da, burghezia e ceea ce spui, dar ea mai poate fi încă ceva de care tu habar n-ai."

Și se cufundă în noapte.

Addenda

Omul care nu aderă la nimic

Făcând recenzia ultimei mele cărți, *Casa Thüringer*, în „Monde“, din 11 martie, prietena mea Madeleine Paz declară, categoric, că: „în raport cu alte cărți ale mele, am scris o carte reacționară“. Ea adaugă: „Ceea ce rostește Istrati nu-i altceva decât o apărare a burgheziei“. Și concluzia ei este: „Cizmarule, rămâi la ciubotele tale!“[3]↑ (Ordin ce mi-a fost dat de toți prietenii mei politici și de care pomenesc eu însumi, în prefața susnumitei cărți).

Apoi Madeleine Paz exclamă: „Cât era de emoționant Istrati, cât de prețios mesajul său, atunci când încă nu era decât un *povestitor*!“

Acum zece ani, vorbind despre *Mes Départs*, în „Les Nouvelles Litteraires“, prietenul Philippe Noël îmi spunea același lucru, dar dintr-un motiv cu totul contrar celui al Madeleinei Paz: el îmi dezaproba înclinarea mea de-a voi să iau apărarea clasei muncitoare.

Așa că, din toate părțile, mi se recomandă același sfat *de-a rămâne la ciubotele mele*. Mi se recomandă chiar în clipa când mâna mea abia își mai ține condeiul pe hârtie și când directorul Sanatoriului, de unde scriu aceste rânduri, mi-a spus fățiș: *„Orice zi pe care o trăiești, o furi morții!“*

Madeleine Paz știe asta. Și ca să-mi dovedească inima ei bună (bună, fără discuție!), scrie: „Ah! știu bine, că pare neomenesc, cumplit de neomenos să rostești adevăruri crude unui om nefericit și dezamăgit, care zace singur, departe, pe un pat de spital. Dar, dacă i-ai ascunde sincera îngrijorare dinaintea atitudinii sale — nu mai puțin surprinzătoare —, n-ar fi să-i aduci mai degrabă una dintre cele mai grele ofense?“

Desigur, da!, ar fi fost cea mai grea ofensă să fiu menajat, pe simplul motiv că sunt pe cale de a-mi încheia socotelile cu viața. Iată de ce mulțumesc destinului meu de-a nu fi avut parte de atari menajamente față de mine, — menajamente datorate numai oamenilor pentru care existența a fost confortabilă și o regretă.

Sunt obișnuit să fiu tratat cu asprime. Nu au auzit tovarășii Madeleinei Paz strigându-se *urbi et orbi*, de la reîntoarcerea mea din Rusia, că sunt un *„agent al Siguranței“* și un *„vândut burgheziei“*, în timp ce eram alungat din Egipt și mă arestau în Italia? Văzutu-s-a măcar unul dintre marii mei

prieteni sărindu-mi în ajutor, luându-mi apărarea? Nici unul. Poate fiindcă nici unul nu era încredințat că aș fi un om cinstit. Asta a fost, atunci, cea mai mare dintre toate durerile morale, pe care le-am cunoscut în viață, în acel moment, vitalitatea mea, – care sperie pe doctori, – a primit lovitura de grație, încetasem să mai cred în frumusețea celei mai frumoase vieți, *aceea de-a lupta împotriva tuturor și de-a fi lovit de ai tăi, dar în același timp de-a mă simți înțeles de câțiva, de cei cărora se datorește mai bunul din sine-însuți*. Nu! nu se mai află nici o frumusețe, nicăieri. Pentru omul sincer, viața nu-i decât o escrocherie mârșavă!

Și totuși, nu vreau să cedez morții nedrepte, morții care-ți închide gura, *în timp ce trebuie să vorbești*. Să vorbești fără cruțare, fără milă, în acest secol în care minciuna socială domnește în toate clasele și pune stăpânire, zilnic, pe mințile cele mai frumoase! Oricum, asta ar trebui îngăduit unui om care nu și-a construit vile cu banii de pe cărțile sale și căruia editorul său îi face acum pomana de a-i trimite exact atât cât să poată face față datoriilor, angajamentelor sale morale! Da! Vreau să-mi las pielea pe această hârtie albă, pe care atât am iubit-o!

Dar, nu! Unul dintre ultimii prieteni îmi spune: „Nu! Categoric! Crapă, dar nu mai vorbi! Nu ești o călăuză. Noi suntem călăuzele. Treburile omenirii sunt ale noastre!“

Madeleine Paz scrie: „Atunci când povestea, pur și simplu, un singur cuvânt al său făcea să țâșnească revolta; de când vrea să instruiască, o batjocorește. Într-adevăr, frumoasă învățătură într-adevăr, decât aceea care constă în a respinge orice efort de organizare, în a confunda de-a valma victimele și călăii, în a nega orice speranță de eliberare tuturor celor care trudesc, care sângerează și suferă!“

Ei bine, da! o repet în fața întregii lumi: orice „organizație“ nu folosește și nu va folosi niciodată decât organizatorilor! Iată ce vreau încă să „povestesc“, înainte de-a muri. Toți cei cari vor să facă din om vita unei turme, sunt asasinii lui. Orice ar fi ei, inclusiv Madeleine Paz. În ciuda ei. În ciuda bunătății sale, adevărate. De ce? Pentru că sunt convins că revoltele păstorilor nu sunt decât revolte comanditate, deși se întâmpla uneori ca acești păstori să-și frângă și ei gâtul, în frumosul decor al manipulării sau al iluziei.

Iată de ce strig de pe patul meu de suferință: *Trăiască omul care nu aderă la nimic!* O strig în ultima mea carte și dacă scap, încă o dată, de moarte, o voi striga de-a lungul tuturor cărților ce-mi rămân de scris. Va fi

acolo întreg Adrian Zografi al meu, povestea lui, universal dușmănită: *dezrobirea omului prin refuzul de-a adera la tot, absolut tot, chiar la această muncă tehnică, foarte bine „organizată“ în dăuna lui, de ambele părți ale baricadei*.

Da! trebuie încercată de asemenea *reîntoarcerea omenirii, pentru un secol, la viața nomadă, la acea viață în care societatea n-are nici o putere asupra individului*. Și dacă aceasta nu-i va reuși, ei bine!, mai mult: omul să revină la existența lui gregară, până la stârpirea neamurilor omenești, pentru fericirea tiranilor săi, democrați sau absolutiști.

Revoluția unuia singur, prin refuzul aderării la orice ar fi, este de altfel credința mea dintotdeauna. Anumiți critici spun, despre ultima mea carte, că eu atribui lui Adrian, adolescent, ideile și sentimentele mele de astăzi. Greșeală! Viața mea – ca să vorbesc ca La Palice, – este cu totul contemporană și deci ușor de scotocit. Nimeni nu-și închipuie până la ce punct am fost adevăratul revoltat din secolul meu, omul care, încă de copil, ghicește instinctiv crima de supunere la mentalitatea tradițională: a familiei, a societății, apoi aceea a idealului de turmă. Astfel, am refuzat să-mi ascult mama, părăsind-o la vârsta de doisprezece ani, ca să mă duc să-mi agonisesc pâinea și să dispun de viața mea; am refuzat să fiu sclavul unei singure meserii, practicând prost o duzină; apoi m-am făcut, puțin cam fără voie, inapt serviciului militar și totuși încazarmat am făcut toate neghiobiile împotriva propriei mele sănătăți, reușind la capătul unei luni să fiu dispensat medical; am scăpat de două războaie, fugind departe de turma patriei mele care behăia în cor cu stăpânii; am refuzat să întemeiez o familie, neimpunând niciodată vreunei femei cutare progenitură involuntară; nu am vrut niciodată să fiu membrul unui partid, al unei societăți sau „organizații“ profesionale și, când am fost înscris cu de-a sila, n-am plătit cotizația mai mult de-o lună. În sfârșit, nici o uzină, nici un atelier sau alt mijloc de a-mi câștiga existența, n-au izbutit, chiar în împrejurările cele mai favorabile, să mă păstreze mai mult de trei luni.

Se află acolo cu ce umple patruzeci de volume, odisee trăită, nu literatură. Puțini oameni au izbutit acest lucru. Și asta merită a fi povestit. Se va vedea, acolo, *cum a fost cu putință unui om să nu adere la nimic*. Și cum nu se află aici nimic fenomenal, nimic supraomenesc, sunt convins că ceea ce mi-a fost cu putință, mie, va fi posibil tuturor robilor pământului în ziua când se vor sătura să mai fie mânați de la spate, ca niște oi.

Nu, Madeleine Paz, nu sunt un „dezamăgit“ sau nu o recunosc pentru că dumneata o vrei și fiindcă eu nu vreau să ader la credința dumitale. Dar nu-mi spune că o credință nu prețuiește cât a dumitale.

Ce te face să crezi, că „adevărul“ dumitale poate să fie singurul acceptabil și mai ales singurul convenabil omenirii suferinde? Și-apoi, această nerușinare de a-mi revela existența *„celor cari trudesc, cari sângerează și suferă!“* Uiți că totdeauna am fost și sunt încă unul dintre aceștia? Este îngăduit să mi se reamintească că *„acest domeniu este sfânt?“*, că *„soarta muncitorilor se joacă acolo?“*

Nu vreau să te supăr, dar e un fapt notoriu, dezvăluit chiar de dumneata, că pentru a cunoaște puțin „soarta muncitorilor“, a trebuit să te angajezi, ca simplă muncitoare, într-o uzină Citroën. Bărbatul dumitale te conducea acolo, dimineața, cu mașina; te lua la prânz ca să dejunezi într-un restaurant drăguț; te aducea îndărăt la ora unu, revenea apoi seara, ca să te ia și să te ducă la frumosul dumitale cămin. După o lună (sau trei) te-ai îmbolnăvit și a trebuit să renunți de-a împărți „soarta muncitorilor“.

Nu, bună prietenă, nu în același fel am cunoscut noi viața celor ce trudesc. Din cauza aceasta, nici nu iubim sau urâm, în același fel.

Și când aici, la granițele Europei burgheze, asist la spectacolul muncitorilor care fug din Rusia muncitorilor, fiind mitraliați pe gheața Nistrului, urmăriți până în fața pichetelor de grăniceri români, lichidați pe loc sau uneori înșfăcați de „proletarii“ Ghepeu-ului și readuși cu forța în „patria muncitorilor“, – când asist, repet, la acest sistem „de-a organiza“ lumea nouă, dă-mi voie să iubesc și să urăsc oamenii într-un mod diferit de al dumitale.

Lasă-mă, de asemenea, să zăbovesc la *„amărăciunile mele personale“* și să continui a le *„povești“* lumii, luptând singur, sub steagul *„omului care nu aderă la nimic“*. Dumneata spui că astea sunt *„baliverne vechi“*, adăugând între paranteze: *(„căci ele sunt vechi, vechi!)*.

Da! „vechi, vechi“ și mereu adevărate! Din nenorocire!

Panait Istrati
București, Sanatoriul Filaret, martie 1933

Note

---

[1]↑ dulce lenevie (it.)

[2]↑ Romain Rolland (1866-1944), laureat al Premiului Nobel pentru literatură în 1915. Villeneuve este o localitate pe malul Lacului Geneva, unde Rolland era retras pe atunci. Membru proeminent al Partidului Comunist Francez și admirator fervent al lui Stalin, prietenia lui cu Panait Istrati s-a destrămat repede după publicarea evocării *Spovedania unui învins* în 1929.

[3]↑ Vezi și Addenda.

[4]↑ Pe nemțește: șoricel (n.a.).

[5]↑ Am onoarea! (n.a).